



BULGAR İDARESİNDE TÜRKLER 1909-1989

RENGİN YAVUZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Selcen ÖZYURT ULUTAŞ

UŞAK

HAZİRAN 2019

BULGAR İDARESİNDE TÜRKLER 1909-1989

RENGİN YAVUZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Selcen ÖZYURT ULUTAŞ

UŞAK

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran, 2019

ÖZET

BULGAR İDARESİNDE TÜRKLER 1909-1989

Rengin YAVUZ

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2019

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Selcen ÖZYURT ULUTAŞ

Bulgarlar, yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin bünyesi altında kendilerini "Rum" olarak tanımlamışlardır. Ancak Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik akımına Bulgarlar da kayıtsız kalmamış; kendi devletlerini kurmak için harekete geçmişlerdir. Bunun ilk adımı, bağlı oldukları Fener Rum Kilisesi'nden ayrı bir dini otorite kurma girişimi olmuştur. Bu doğrultuda 19. yüzyılın başlarında rahip Paissiy ile 'Yeniden Doğuş' olarak adlandırılan millî uyanış hareketi başlamış; bir dizi ekonomik iyileşme ve kültürel gelişme ile Bulgar ihtilalcileri yetiştirilmiştir. Başta Çarlık Rusya'sı olmak üzere uluslararası destek alan Bulgarlar, Fener Rum Kilisesi'nden ayrılarak kendi kiliselerini kurduktan sonra millî devletlerini kurma safhasına geçmişlerdir. Osmanlı Devleti'ne karşı girişilen askeri harekât ve isyanlarla Bulgaristan, 1908 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bulgaristan topraklarında büyük bir nüfusu teşkil eden ve hakları anlaşmalarla güvence altına alınan Türkler, bundan sonra göç ve ölümlerle sayıları azaltılarak önce azınlık haline getirilmiş; daha sonra da kalanları asimile etme politikaları başlatılmıştır. Kuruluşundan 1989 yılına kadar Bulgaristan, muhalif kişi ve grupları düşman olarak görmüştür. Bu durum, ülkede çok sayıda toplama kampının açılmasına neden olmuştur. Bunların içinde Bulgaristan'daki Türkler için, tarihi 1949 yılına dayanan Belene Toplama Kampı ayrı önem taşımaktadır. Bu çalışma Bulgar millî uyanışı ile Bulgaristan'da Türklere uygulanan politikaları, hükümetleri esas alarak ele almıştır. Ayrıca çalışmada, Bulgaristan'da bulunan toplama kampları detaylı incelenmiş; Belene Toplama Kampı'nın tarihsel süreci aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Asimilasyon, Belene Toplama Kampı, Bulgar Milliyetçiliği, Türk Azınlık, Rusya.

ABSTRACT

THE TURKS UNDER BULGARIAN ADMINISTRATIONS 1909-1989

Rengin YAVUZ

Department of History

Uşak University, Institute of Social Sciences, June 2019

Advisor: Assistant Professor Selcen ÖZYURT ULUTAŞ

For centuries, Bulgarians living under the Ottoman rule had identified themselves as “Greek”. However, after the French Revolution, Bulgarians were affected by the nationalist movements and they took action to build their own nation-state. First step for this was to separate themselves from Fener Greek Patriarchate and establish an independent religious authority instead. To this end, at the beginning of the 19th century, under the leadership of Father Paissy, Bulgarian national awakening movement called “Renaissance” began and along with a series of economic and cultural developments, Bulgarian revolutionaries were trained. Following the separation from Fener Greek Patriarchate, through uprisings and military operations supported by the Tsarist Russia, Bulgarians gained independence from Ottoman Empire in 1908. After the independence of Bulgaria, although their basic rights were preserved under the treaties, a large number of Turkish population living in Bulgaria either killed or forced to migrate and the Turks were turned into a minority and subjected to assimilation policies. From its foundation until 1989, opposing persons and groups were seen as enemies by the Bulgarian authorities. This led to the establishment of many concentration camps in the country. Of these concentrations camps, Belene Concentration Camp deserves special attention due to its role in assimilation policies against Turkish minority. This study deals with policies of Bulgarian governments against Turkish minority starting from Bulgarian national awakening.

Key words: Assimilation, Belene Concentration Camp, Turkish minority, Bulgarian Nationalism, Russia.



UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tezli Yüksek Lisans Jüri ve Enstitü Onayı

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tarih Ana Bilim Yüksek Lisans Programı 164006004 No'lu öğrencisi Rengin Yavuz'un "Bulgar İdaresinde Türkler 1909-1989" adlı tezi 28/06/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Selcen ÖZYURT ULUTAŞ	
Üye	: Doç. Dr. Filiz ÇOLAK	
Üye	: Doç Dr. Alper BAŞER	

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN

ÖNSÖZ

Etnik kimlik kavramı, aidiyet duygusunu, bir gruba, bir ırka veyahut bir millete mensup olmayı tanımlar. Bu doğrultuda toplumsal ve psikolojik açıdan bir temsiliyet biçimi olan kimlik kavramı, kişinin kimlerin parçası olduğunu veya kimler tarafından dışlandığını belirler. ‘Ben kimim ve benim yerim nerede?’ sorularına yanıt arayan etnik kimlik, aynı zamanda ‘hangi toplumun, hangi kültürün, hangi ulusun parçası olmam gerekir?’ sorularına da cevap aramaktadır (Atasoy, 2018:2). ‘Ben kimim?’, sorusuna cevap veren kimlik kavramı, Bulgarların arayışında, ‘Biz kim değiliz?’ sorusuna dönüşmüştür. Kendini Rum sayan ve Rumluklarıyla övünen Bulgarlara: (Dinçer, 1986:72) “... Ama sen aptal insan, neden halkından utanıyor ve bir yabancı dile veriyorsun kendini? ...” (Todorov, 1979:59) sözlerini sarf eden Bulgar din adamı Paisii, ‘Biz kimiz?’ sorusuna ‘Bulgarlar Rum değildir’ cevabıyla karşılık vermiştir. Bu nedenle Bulgarların, ilk kimlik mücadelesi, egemenliği altında yaşadıkları Osmanlı Devleti’ne değil; Fener Rum Patrikhanesi’ne karşı olmuştur (Burma, 2012:72).

Sosyolojik, psikolojik, siyasi ve tarihsel yansımaları olan etnik kimlik kavramı, kişilerin kendilerini tanımlamaları ve kendilerine verdikleri isimler ile (iç bakış), başkalarının onları tanımlamaları ve algılamaları (dış bakış) her zaman aynı olmadığından göreceli ve değişkendir (Atasoy, 2018:2). Hiç şüphesiz Bulgarların, kendilerine yönelik dış bakışları değiştirebilmek için ilk önce iç bakışı değiştirmeleri gerekmektedir. Örneğin 18. yüzyılda Bulgaristan coğrafyasında gezen gezginler, Bulgar adından bahsetmezken buralarda Türklerin ve Rumların yaşadığını kaydetmişlerdir. Söz konusu iç bakışı değiştirebilme adına Paisii’nin gayretleriyle başlayan Bulgar uyanışı, ‘Yeniden Doğuş (Vıvrajdenyi)’ adıyla devam etmiştir (Burma, 2012:71-72). Çalışmada ‘Ulusal Uyanış’ başlığıyla ele alınan bu sürecin tamamlanmasının ardından Bulgarlar, Osmanlı Devleti’ne karşı bir ihtilale girişecektir. Bu doğrultuda Bulgaristan, ilk önce 1878 yılında Osmanlı Devleti’nden özerkliğini, 1909 yılında da bağımsızlığını elde etmiştir. Böylelikle ulus-devletini kuran Bulgaristan’ın milli varlığını tamamlaması için önündeki tek engel Türkler görülmüştür. Türklerden kurtularak “Tek uluslu Bulgaristan Devleti”ni yaratma fikri uzun bir zamana yayılmıştır (Bıçaklı, 2016:313). Bulgar kimliğinin oluşması ve Bulgaristan’ın tek uluslu devlet hayali iki yüzyıllık bir süreci kapsamaktadır. Bu doğrultuda,

Tezin giriş kısmında, çalışmanın kapsam ve yöntemi detaylı şekilde aktarılmıştır. Çalışmada kullanılan kavramların anlaşılması için araştırmanın kavramsal çerçevesini kapsayan alanlar ilgili bölümlerde verilmiş; azınlık, asimilasyon ve toplama kampı gibi kavramlar özellikle incelenmiştir.

Birinci bölümde, Bulgar millî bilincinin oluşum süreci, bu bilincin oluşumuna katkı yapan kişi ve gruplar ile bunların faaliyetlerinden söz edilmiş; Bulgar uyanışında etkili olan coğrafyanın zenginleşmesi ve orta sınıfı teşkil eden aydın ve tüccarların etkisi anlatılmıştır. 1840-1877 yılları arasında Bulgar ihtilalcilerin faaliyetleri ve büyük güçlerin Bulgarların mücadelesindeki rolleri bu bölümde aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Bulgaristan'daki farklı yönetimlerin (Prenslük, Krallık) Türklere karşı izledikleri politikalar ele alınırken Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Türklerin durumu incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Bulgaristan'da Komünist Dönem başlığıyla 1944-1989 yılları incelenmiştir. Todor Jivkov yönetimi ile Türklere uygulanan asimilasyon süreci hızlandırıldığından, bu bölümde Todor Jivkov dönemi ayrıca ele alınmıştır.

Beşinci bölümde Bulgaristan'da bulunan toplama kampları ağı incelenmiş; bu kampların kuruluş sebepleri ve tarihsel süreçleri ele alınmış; bu kamplardan 1949 yılında açılan Belene Toplama Kampı üzerinde özellikle durulmuştur. Bulgaristan'daki toplama kampları ile Belene Toplama Kampı üzerine çok az sayıda Türkçe kaynak bulunduğundan çalışmanın bu bölümünde Bulgarca kaynaklar ile Merkezî Haberalma Teşkilatı (CIA) raporlarına sıkça başvurulmuştur.

Sofya Milli Kütüphanesi'nde yapılan taramalar, Sofya Kültürel Etkileşim Derneği'nde gerçekleştirilen görüşmeler, döneme tanık olan kişilerden edinilen bilgi ve belgelerle hazırlanan çalışmada Türkçe, Bulgarca ve İngilizce kaynaklar kullanılmıştır.

Öncelikle, bu çalışmanın hazırlık ve tamamlanma sürecinde gerek bilgisiyle gerekse yol göstericiliği ile bana destek olan, çalışmamın olgunlaşması için Bulgaristan'a gitmemi teşvik eden ve tezimin her aşamasında bana yol gösteren danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Selcen ÖZYURT ULUTAŞ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kabul mektubu göndererek tezimin kaynak araştırma süreci için Bulgaristan'a gitmemi kolaylaştıran Sofya Kültürel Etkileşim Derneğine; konaklama konusunda bana yardımcı olan Yılmaz SÜLEYMANOĞLU'na; araştırmalarım sırasında bana destek olan Emine BAYRAKTAROVA'ya; Sofya'da tanıştığım ve Sofya Millî Kütüphanesi'ndeki araştırmalarım esnasında benden yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşım Georgi ZELENGORA'ya, benimle büyük bir samimiyetle ilgilenen ayrıca tezimde kullanabilmem için doğum belgesini paylaşan Müslümet ÖMER ve ailesine sonsuz teşekkür ederim.

Yaklaşık iki yılda tamamlanan bu çalışmanın her aşamasına Mardin Büyükşehir Belediyesi Gençlik Merkezinin değerli personeli ve öğrencileri şahit olmuştur. Bu nedenle ikinci evim olan MBB Gençlik Merkezine; ikinci ailem olan çalışma arkadaşlarım ile öğrencilerime teşekkürü borç bilirim. Tezimi sabırla okuyup düzenleme konusunda yardımlarını esirgemeyen; Fransızca kaynağımın ilgili yerlerinin çevirisinde yardımcı olan değerli arkadaşım Tuncay GÜN'e teşekkür ederim. Çalışmam sırasında belgelerimin çevirisinde katkısı olan ve yardımlarını esirgemeyen Hamza Batu MERT ile Neslihan OSMAN KIRTIL'a ayrıca teşekkür ederim.

Değerli arkadaşlarım Elif ARI, Helin Buket BİNGÜL ve Sadettin SARUHAN varlıklarıyla güçlü hissettirip her zaman yanımda oldular. Bu değerli yoldaşlık ve arkadaşlıkları için teşekkür ederim. Elbette maddi/manevi destekleri ile beni cesaretlendiren, güvende hissettiren aileme teşekkür borçluyum.

Bu çalışmayı anneme ithaf ediyorum.

Rengin YAVUZ

2019

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı-Soyadı: Rengin YAVUZ

Doğum Yeri ve Tarihi: Mardin-1992

Yüksek Lisans: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı

Lisans: Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

e-mail: renginyavuz@hotmail.com

Akademik Çalışmalar

- Yavuz, R. (2019). “Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 221-232.

- Çin Çalışmaları ve Araştırmaları Konferansı (14 Haziran 2019) – “Kazan Kazan Politikası Kapsamında Çin Afrika İlişkileri (Soğuk Savaş Sonrası)” – Bildiri Sunumu

- VI. Genç Tarihçiler Sempozyumu (2-4 Mayıs 2019) – “Balkanlarda Bulunan Müslüman Halklar ve Bu Halkların Müslümanlaşmasında Osmanlı Devleti’nin Etkisi” – Bildiri Sunumu

- Siyasi İlimler Türk Derneği XVI. Lisansüstü Konferansı (7 Aralık 2018) – “Bosna-Hersek’in İdari Yapısı: Üç Başlı Yönetim”- Bildiri Sunumu

- V. Genç Tarihçiler Öğrenci Çalıştayı (3-5 Mayıs 2018) - “Bulgar Milliyetçiliğinin Dönüşümünde Bulgaristan Türkleri (1980-1989 Süreci)”- Bildiri Sunumu

Yürütülen Projeler

- Yeni İpek Yolu Perspektifinde Türkiye Çin İlişkileri - Mardin Büyükşehir Belediyesi Gençlik Merkezi – Ocak-Mart 2019 – (Proje Eğitim Koordinatörü)

- Mezopotamya’dan Dünyayı Yeniden Yorumluyoruz - Mardin Büyükşehir Belediyesi Gençlik Merkezi - Temmuz 2018-Aralık 2018 - (Proje Eğitim Koordinatörü)

- Mezopotamya’dan Balkanlara Eğitim Köprüsü – Mardin Büyükşehir Belediyesi Gençlik Merkezi - Kasım 2017-Haziran 2018 - (Proje Eğitim Koordinatörü)

İş Deneyimi

- Mardin Büyükşehir Belediyesi Gençlik Merkezi (Aralık 2017- devam) – Dış Politika Birimi Gençlik Lideri

- Mardin Gökçe İlköğretim Okulu (2014-2016) – Sınıf Öğretmeni

KISALTMALAR

AYM: Anayasa Mahkemesi

BHC: Bulgaristan Halk Cumhuriyeti

BHÇB: Bulgaristan Halk Çiftçi Birliği

BHÇP: Bulgar Halk Çiftçi Partisi

Bk: Bakanız

BKP: Bulgar Komünist Partisi

BM: Birleşmiş Milletler

C: Cilt

CIA: Central Intelligence Agency – Merkezî Haberalma Teşkilatı

Çev: Çeviren

Der: Derleyen

Ed: Editör

HP: Halkçı Parti

s: Sayfa numarası

S: Sayı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TVO: Troudovi Vuzpitatełni Obshtejitiya- Emek-Eđitim Yurtları

ZC: Zabıt Cerideleri

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
ÖZGEÇMİŞ	viii
KISALTMALAR	ix
İÇİNDEKİLER	x
TABLO LİSTESİ	xii
GİRİŞ	13
1. BÖLÜM: BULGAR BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ VE BULGAR PRENSLİĞİ (1820-1908)	17
1.1. Bulgaristan'ın Özerkliğine Giden Süreç	17
1.1.1. Milliyetçilik ve Bağımsızlık Hareketi	17
1.1.2. 19. Yüzyılda Ulusal Uyanış Süreci ve Bulgar Öncüleri	19
1.1.3. Toplumsal ve Ekonomik Yükseliş (1820-1870)	23
1.2. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ve Özerk Bulgar Prenslığının Kurulması	35
1.3. Prenslük Dönemi'nde Bulgaristan'da Türk Varlığı (1878- 1908)	37
2. BÖLÜM: BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞI VE KRALLIK DÖNEMİNDE TÜRKLERİN DURUMU (1909-1944)	42
2.1. Azınlık Nedir ve Hakları	42
2.2. Bulgaristan'ın Özerkliğinden Bağımsızlığına: Bulgar Krallığının İlanı ve Türklerin Durumu (1909-1912)	44
2.3. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşında Bulgaristan'da Türklerin Durumu (1912-1918)	46
2.4. Çiftçi Partisi Döneminde Türkler (1919-1923)	48
2.5. Faşist Dönemde Bulgaristan'da Türk Varlığı (1923-1944)	51
3. BÖLÜM: BULGARİSTAN'DA KOMÜNİST DÖNEM (1944-1989)	56
3.1. Asimilasyon	56
3.2. Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Türk Varlığı (1944-1989)	58
3.2.1. 1944-1954 Yılları	58
3.3. Todor Jivkov Yönetimi Dönemi	63
3.3.1. 1954-1970 Yılları	63
3.3.2. 1970-1980 Yılları	65
3.3.3. 1980-1989 Yılları	67
4. BÖLÜM: BULGARİSTAN'DA TOPLAMA KAMPLARI (1944-1989)	78

4.1. Toplama Kampları	78
4.2. Bulgaristan'da Toplama Kampları	79
4.3. Belene Toplama Kampının Kuruluş Süreci ve Tarihsel Dönüşümü	83
4.3.1. Kamp'ın Fiziksel ve Karakteristik Özellikleri	85
4.3.2. Tutuklanma Nedenleri ve Tutuklanma Süreci	87
4.3.3. Kamp'ta Yaşamsal Faaliyetler	89
4.3.4. Kamp'ın Kapatılması ve Mağdurların Akıbeti	91
KAYNAKÇA	99
Türkçe Kaynaklar	99
İngilizce Kaynaklar	110
Bulgarca Kaynaklar	112
EKLER	114

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Bulgar Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman Nüfusu

Tablo 2. Bulgar İstatistiklerine Göre Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler

Tablo 3. 1923-1943 Yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler

Tablo 4: 1944-1949 Yılları Arasında Gelen Göçmen Sayısı



GİRİŞ

18. yüzyıla kadar mezhepleri sebebiyle Rumlar ile bir anılan Bulgarlar, özellikle Rusya'nın destekleriyle 19. yüzyıldan itibaren millî kimliklerini inşa etmeye başlamışlardır. Fransız İhtilalinin sebep olduğu milliyetçilik hareketlerinin Bulgarlar arasında geç yayıldığını söylemek mümkündür. Araştırmada ilk önce bu gecikmenin nedenleri üzerinde durulacaktır. Çünkü aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı üzere Bulgarlar, ilk mücadelelerini Fener Rum Kilisesine karşı vermişler; Osmanlı yönetimi de Bulgar Kilisesini resmen tanımıştır. Fakat ayrı bir kilise olarak tanınmak Bulgarlar için yeterli olmamıştır. Diğer bir deyişle, ilk önce kiliselerini Fener Rum Kilisesinden ayıran Bulgarlar, daha sonra ayrı bir ulus olarak Osmanlı Devleti nezdinde tanınma çabalarına girişmişlerdir. Millî devletlerin kuruluş çağı olan 19. yüzyılda Balkanlar'daki en etkili devletlerin başında şüphesiz Rus Çarlığı gelmektedir. Bu süreçte Rusya, millî devletini kurması için Bulgarların hamisi olmuştur.

Rum kilisesinden ayrılarak bağımsız bir dinî otoriteye sahip olan Bulgarların bu aşamadan sonraki en önemli sorunu, kendilerini etnik olarak nasıl tanımlayacakları olacaktır. Etnik köken itibarıyla Türklüğü kabul etmeyen Bulgar din adamları ve aydınları, siyasi bağımsızlıklarını hangi kimlik ile yapacaklardı? Bulgar aydınların kimlik arayışları, "Bulgar" kimliği temelli bir bağımsızlık mücadelesi, bağımsızlıktan sonra ise bu kimlik çerçevesinde tanımlanmış bir toplum inşa etme süreci, bu çalışmanın odak noktalarıdır. Bu süreçte Bulgaristan'da yaşayan Türklere karşı izlenen politikalar ve bunların yansımaları ayrıca ele alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yaklaşık beş yüz yıllık Balkan hâkimiyeti boyunca Osmanlı egemenliği altında yaşayan Bulgarlar, 1878 yılında özerkliklerini, 1909'de ise bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Bağımsızlıkla birlikte çok sayıda Türk, Bulgaristan topraklarında kalmış ve yeni kurulan devletin vatandaşı olmuştur. Değişen rejimle birlikte azınlık hâline gelen Türklerin yaşam koşulları, hukuki hakları ve eğitimleri, yönetime gelen hükümetlerin farklı politikalarıyla şekillenmiş; bu politikalar zamanla asimilasyona dönüşmüştür. Bulgar hükümetleri, uyguladıkları politikalarla Türklerin; dilini, dinini ve kültürünü unutturmasını, diğer bir deyişle Bulgarlaşmasını hedeflemiştir. Baskı ve şiddetle uygulanan asimilasyon politikaları ile Türkler, ad ve kültür kırımına uğramışlardır. Bu

yaptırımlara karşı çıkan ve haklarını hukuki platformlarda aramaya gayret eden Bulgaristan Türklerinin çabaları, şiddet ve tutuklamalarla sonuçlanmıştır. Şiddetin son halkası ise uygulanan asimilasyona karşı çıkan Türklerin Belene Toplama Kampına kapatılmasıdır. Özetle bu çalışmanın konusu, sözü edilen bu sürecin nasıl işlediğidir.

Bugünkü Bulgaristan topraklarında asırlardır meskûn olan Türklerin varlığı Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetiyle pekişmiştir. Bu coğrafyada yaşayan Türklerin “Bulgaristan Türkleri¹” hâline gelişi ise Bulgar Devletinin kurulup genişlemesiyle olmuştur. Öte yandan bu coğrafyada var olan Bulgar kimliği de süreç içerisinde tekrardan canlandırılmaya çalışılmıştır. Bulgar kimliğini şekillendiren milliyetçilik duygusunda iç ve dış etkenler mevcuttur. Bulgar milliyetçileri ile içte başlatılan süreç, Rusya başta olmak üzere dış ülkelerin yardımıyla tamamlanmıştır. Bulgar milliyetçiliğinin doğuşunda etkili olan ve Bulgar kimliğini şekillendiren söz konusu iç ve dış etkenlerin ortaya konulması, bu tezin ilk amacını oluşturmaktadır.

Bulgaristan Devleti'nin kurulduğu 1909 yılından 1989 yılına kadar ülkede farklı yapı ve ideolojide hükümetler görev almıştır. Hükümetlerdeki bütün bu farklılıklara rağmen Bulgaristan'da azınlıklara karşı geliştirilen politikaların birbirinden çok da farklı olduğu söylenemez: Sindirme veya yok etme. Türklerin, Bulgaristan'da azınlık hâline gelişleri ile birlikte hakları iki taraflı ve/veya çok taraflı anlaşmalarla güvence altına alınmış olmasına rağmen sistematik bir şekilde asimile edilmeye çalışılan Türklerin bu hakları zamanla ihlal edilmiştir. Bu süreci detaylı şekilde incelemek çalışmanın bir başka amacıdır.

Bulgaristan'da, politize olmuş kişileri “eğitmek” ve toplum tarafından istenmeyen bireyleri toplumdaki ayrıştırmak amacıyla kurulan toplama kamplarının tarihi oldukça eskidir. Bu kampların kuruluş nedenleri ile nasıl faaliyet gösterdikleri, bu çalışmada değinilecek diğer bir konudur. Söz konusu kamplardan biri olan Belene Toplama Kampı, en uzun süreli açık tutulan kamptır. Kamp, Türklere karşı uygulanan asimilasyon politikalarının somut bir göstergesidir. 1949-1953; 1956-1959 yılları arasında faaliyet

¹ Bulgaristan'da yaşayan Türkler, literatürde bu kavramla anılmaktadır. Bazı kaynaklarda “Bulgar Türkü” tanımlaması kullanılsa da bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde Türkler, “Bulgar Türk”ü tanımlamasına karşı çıkmışlardır. Bu nedenle çalışmada, Bulgaristan'da yaşayan Türkler için ‘Bulgaristan Türkü/Türkleri’ ifadesi kullanılacaktır.

gösteren kamp, 1985-1987 yılları arasında Türkler için yeniden faaliyete geçirilmiş; uygulanan ad-kırımına tepki gösteren kişiler bu kampa gönderilmiştir. 20. yüzyılın sonlarına kadar faaliyet gösteren bu kampın Bulgaristan'daki Türk millî bilincini tamamen ortadan kaldırmayı amaçlaması, kampın detaylı şekilde incelenmesine neden olmuştur.

Araştırmanın ilk basamağında tarama modeli kullanılmıştır. Konu hakkındaki bilgiler, literatür incelemeleri ile zaman ve mekân göz önüne alınarak bir bütün halinde yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci aşamalarında literatürde bulunan Türkçe ana kaynaklar incelenmiş ana kaynaklara ulaşamadığında ikincil kaynaklara başvurulmuştur.

Araştırmanın üçüncü bölümünde Türkçe kaynaklara ilave olarak yabancı kaynaklar, Bulgar arşiv belgeleri, istihbarat raporları ile TBMM Zabıt Ceridelerine başvurulmuştur. Çalışmanın dördüncü, hakkında çok az kaynağa ulaşabildiğimiz Bulgaristan'daki toplama kampları ve özellikle Belene Toplama Kampı ile ilgilidir. Burada yabancı kaynaklara sıkça başvurulmuş; Merkezî Haberalma Teşkilatının (CIA) yayınladığı raporlar incelenmiştir. Bu raporlar aracılığıyla 1948-1955 yılları üzerinde durulmuş; Bulgaristan'da bulunan toplama kampları hakkında detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Belene Toplama Kampı ele alınırken, Kamp ile ilgili 1949-1956 yılları ağırlıklı olarak aktarılmış; Kamp'ın 1985-1987 yılları arasındaki faaliyetleri ise ancak ulaşılabilen kısıtlı kaynaklar çerçevesinde incelenebilmiştir. Vildane Özkan'ın "Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Siyasi Otorite ile Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı (1985-1986)" adlı doktora tezi, Belene Toplama Kampını ele alan ilk kapsamlı çalışmadır. Özkan, konuya sosyolojik olarak yaklaşmış; tanık-katılımcılarla yaptığı görüşmeler sonucunda sözlü tarih yöntemiyle kampı detaylı şekilde ele almıştır. Söz konusu çalışmadan farklı olarak bu Tez, Bulgaristan'da bulunan toplama kampları ve Belene Toplama Kampını tarihsel olarak ele almıştır.

Araştırmanın tamamlanabilmesi için Sofya Milli Kütüphanesinde konu ile ilgili araştırma yapılmış; Belene Toplama Kampı ile ilgili bilgiler/belgeler toplanmıştır. Bu çerçevede Bulgaristan Türklerinin en uzun süre yayın hayatında olan ve sonradan Bulgar

hükümetinin asimilasyon propagandası için kullanılan Yeni Işık Gazetesi de incelenmiştir. Ayrıca hâlihazırda Bulgaristan’da yaşayan ve “soya dönüş” politikası kapsamında isimleri değiştirilen bir aile ile görüşülmüş; şahısların isim değişikliğini görebildiğimiz doğum belgeleri araştırmada kullanılmıştır.

Çalışma, iki yıllık bir araştırma ve tarama sonucunda tamamlanmıştır. Çalışmanın ilk kısmını oluşturan Bulgar milliyetçiliğinin doğuşu ve bağımsızlık hareketleri üzerine hazırlanmış detaylı ve toplu Türkçe çalışma çok az sayıda ve yetersizdir. Buna istinaden çok fazla kaynak/bilgi taraması yapılmak durumunda kalınmıştır. Ayrıca çalışmanın son bölümünde yer alan Bulgaristan’daki toplama kampları ve Belene Toplama Kampı hakkında basılı çok az kaynak bulunmaktadır.

Araştırma sırasında karşılaşılan en büyük zorluk, Bulgaristan’daki Türklerin asimilasyon süreci ve Belene Toplama Kampı ile ilgili yeterli sayıda Türkçe kaynağın bulunmamasıdır. Söz konusu zorluk, Bulgaristan’da yapılan araştırmada ulaşılan Bulgarca kaynaklar ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu kaynakların çevirisinin yapılması amacıyla, Uşak Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyonu Birimi’ne (UBAP) bir proje sunulmuş; 2018/TP006 numarasıyla proje kabul edilmiştir. Proje kapsamında araştırmacıya 7.000.00 TL değerinde bütçe sağlanmıştır. UBAP, Uygulama Esasları mevzuatının 16. maddesinde geçen “... eski dillerde yazılmış, akademik literatürde yaygın kullanılmayan veya özel eğitim gerektiren yazım diline sahip belge veya eserler ...” ifadesine rağmen Bulgarca kaynakların çevrilmesi talebiyle verilen dilekçeye olumsuz cevap verilmiştir. Bu nedenle Bulgarca kaynakların çevirisi, araştırmacının kendi imkânlarıyla yapılmıştır. Ancak çok sayıda belge çevrilememiş ve çalışmaya eklenememiştir.

1. BÖLÜM: BULGAR BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ VE BULGAR PRENSLİĞİ (1820-1908)

1.1. Bulgaristan'ın Özerkliğine Giden Süreç

1.1.1. Milliyetçilik ve Bağımsızlık Hareketi

Milliyetçilik, bir ideoloji olarak teorik yanı zayıf ancak siyasal bir pratik olarak oldukça etkili bir harekettir. Diğer ideolojilerden farklı olarak, milliyetçiliğin ünlü teorisyenleri, ideologları yoktur (Kerestecioğlu, 2016:309). Bunun yanı sıra önemli ideologların milliyetçilik tanımları vardır. Örneğin milliyetçilik, Kedourie'e göre "Avrupa'da icad edilmiş bir doktrindir" (Kedourie, 2017:22); Gellner'e göre, "... siyasal birim ile ulusal birimin çakışmasını öngören bir siyasal ilkedir" (Gellner, 1992:19); Calhoun'a göre "sadece bir doktrin olmayıp, daha ziyade bir düşünce, konuşma ve hareket biçimidir" (Calhoun, 2007:16); Smith'e göre ise "laik bir ideolojidir" (Smith, 1994:84); Anderson, bütün tanımlardan farklı olarak "ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur – kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir" tanımını yapmıştır (Anderson, 2011:20).

Milliyetçilik modern zamanla ortaya çıkan ve şekillenen bir kavramdır. Calhoun'a göre, ilk milliyetçi diye bir şey olmamıştır. İnsanların, ulus düşüncesi ve ülkeleri için ideolojik tercihleri veya siyasi emelleri olmadan, aniden milliyetçi kavramlarla düşünmeye başladıkları belli bir an da yoktur (Calhoun, 2007:13). Milliyetçiliği tanımlarken (ve aynı kökten gelen ulus ve ulusal kimlik gibi düşünceleri), önce ilk milliyetçilik örneğini bulmaya çalışıp ardından gelişimini incelemek sonuç doğurmayacak bir güzergahtır. 'Ulus' kelimesi nispeten de olsa milliyetçilik kavramından eski olup modern çağdan önce yalnızca aynı kültürü paylaşan ve hemşeri olan insanları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu kimlik küçük veya büyük gruplaşmalarla ilgili bir fikir vermediği gibi, açık siyasi çağrışımları da yoktur (Calhoun, 2007:13). Gellner, ulusal kimliğe sahip olmanın "bir insanın bir burnu iki gözü olduğu gibi" şeklinde tanımlayarak doğal bir süreçten bahsetmiştir. Ancak bir ulusun üyesi olmak insanlığın doğuştan sahip olduğu bir özelliği olmamakla birlikte zamanımızda böyle bir görünüme sahip olmuştur (Gellner, 1992:27).

Carr'a göre, "19. yüzyılda biçimlenmeye başladığı şekliyle modern milliyetçiliğin kurucusu, ulusun tek bir hükümdarın kişiliğinde ya da yönetici sınıfa somutlanmasını reddeden "Ulus" ile "halkı"ı cesaretle özleştiren Rousseau'ydu; bu özdeşleştirme, Fransız ve Amerikan devrimlerinin her ikisinin de temel bir ilkesi oldu" (Carr, 1990:14). Sonuç olarak pek çok bilim adamının gözünde bir hareket ve ideoloji olarak milliyetçiliğin tarihini 18. yüzyıl sonlarında başlatmak mümkündür (Smith, 1995:1).

Smith, etno-tarihi oluşturan tarihsel beleşin, her topluluk için farklılık gösterdiğini yazmıştır: "Bazı topluluklar, uzun, az çok belgelenmiş, çağırıcı gücü olan bir etno-tarihe sahip oldukları iddiasındadırlar; bazıları da çoğu yakın zamana ait birkaç yazılı toplumsal sergüzeşt örneği bulabilmişlerdir." (Smith, 1994:250). Örneğin modern çağların başında Doğu Avrupa'da, uzun ve zengin tarihleriyle gurur duyan, kendi tarihsel devletleri olan Polonyalı, Macar ve Hırvatlar gibi belirgin etnikler; Ortaçağ'daki tarihleri yeniden keşfedilmiş ve Osmanlı yönetimi altında oluşmuş yakın dönem belleklerine hizalanmış Sırp, Romanyalı (Eflak ve Moldovyalı) ve Bulgarlar gibi (kimliği) örtülü etnik topluluklar ve belleklerinin büyükçe bir bölümü epeyce yakın bir döneme ait, bir soy ve belirsiz kahraman atalar bulmak için tarihi didik didik etmek zorunda kalmış Slovaklarla birlikte Makedonyalı ve Rutenyalıları gibi etnik bakımdan karışık bölge ve kategoriler görmemiz mümkündür (Smith, 1994:251).

Balkan toplumlarının mevcut ulus-devletlerin biçimlenmesinde ise dinin ve din adamlarının etkisi açıktır. Özellikle Ortodoks inancının Balkan milliyetçiliklerinin oluşumu ve takviyesinde önemli bir ağırlığa sahiptir. Diğer modern milliyetçiliklerde olduğu gibi milliyetçi akımların Balkanlar'da da ticaretle meşgul olan orta sınıflar tarafından yaratıldığı söylenir. Söz konusu tanımlama çerçevesinde Bulgar milliyetçiliği de Bulgar orta sınıfı tarafından desteklenerek gelişmiştir. Bulgaristan'daki ulus-devlet oluşumları, Osmanlı Devleti kadar, Rum Ortodoks Kilisesi'ne karşı da verilen bir bağımsızlık mücadelesi sonucunda kurulmuştur (Sadoğlu, 2016:1).

Osmanlı Devleti, millet kavramını dini cemaatleri ifade etmek için kullanılıyordu. Örneğin Rum Ortodoks Kilisesine bağlı olan herkesi, Rum milleti veya Ortodoks milleti

kelimeleri ile ifade ediyor ve buna Bulgarlar da dâhil ediliyordu² (Findley, 2012:102). İmparatorluk içinde imparatorluk haline gelen Ortodoks Kilisesi'nin hiyerarşisi ise Rum etniğinden oluşmaktadır. Gayrimüslim cemaatlerin yeniden örgütlenmesi, kendilerine resmi olarak millet statüsü verilmesi beklentisiyle sonuçlanmıştır. Milli kimliğini gerçekleştirme yolundaki süreci tamamlayan Bulgaristan'ında, kendi ulusal kiliselerini kurma yönündeki talepleri oluşmuştur (Findley, 2012:100). Hiç şüphesiz Bulgarlar için millet olmanın en önemli şartı bağımsız bir kilise kurmaktır. Kilisesini kuran (1870) Bulgarlar, böylelikle bağımsızlığa giden süreci başlatarak kendi ulus-devletlerini kurma adına olan büyük adımı atmışlardır. Bu doğrultuda planlanan Bulgar “milli” ayaklanması yurt dışında yapılsa da toplumsal desteğin yokluğu nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Karpat, 2015:53).

1.1.2. 19. Yüzyılda Ulusal Uyanış Süreci ve Bulgar Öncüleri

1393 yılında Tırnova Osmanlılar tarafından fethedilince Tırnova Patriki Euthymy (Eftimi) sürgüne gönderilmiş ve böylece Bulgar Patrikliği ortadan kaldırılmıştır. Bundan istifade eden Bizans Patriği II. Andonios, Tırnova'ya Yunanlı bir metropolit göndermiş ve Bulgar Kilisesi, Bizans Patrikliğine bağlanmıştır (Koyuncu, 1998:15). Gittikçe yetkisi azalan Ohri'deki Bulgar Piskoposluğu ise varlığını 1767'ye kadar sürdürebilmiştir (Oruç, 2011:132).

Osmanlı Devleti, millet anlayışından dolayı Ortodoks Hristiyan tebaanın ruhani lideri olarak Fener Patrikhanesini tanıdığı için Bulgarlar, dini işlerinde Fener Patrikhanesine bağlanmışlar; bu durum Bulgar Eksarhlığı'nın kuruluşuna kadar devam etmiştir (Koyuncu, 1998:17). Bulgar ulusçuları, patrikliğe bağlı oldukları dönem boyunca Osmanlı'dan çok Rum Patrikhanesinin Bulgarlar üzerindeki ekonomik sömürü ve kültürel baskısını vurgulamışlardır. Bulgarların, dini eğitimlerini, hatta dini ibadetlerini dahi Rumca yapıyor olmaları, maruz kaldıkları Rum baskısının en önemli göstergesidir (Oruç, 2011:132). Bulgar nüfusu, sayıları dört milyonu bulan çiftçiler ile *çorbacı* adı verilen aydın ve aristokrat bir azınlıktan oluşmaktadır. Aydınlar, Fener Patrikhanesine sıkı sıkıya

² Ancak siyasal kimlik dini kimliğe kıyasla daha önemli hale gelince, bazı Osmanlı yazarlar millet sözcüğünü Fransızca nation (ulus) sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak kullanmaya başladılar. Zamanla Osmanlılar, “millet” sözcüğüyle ilişkili olarak “ulusal” için “milli”, “ulus” için “milliyet” sözcüklerini benimsediler (Findley, 2012:102).

bağlıydılar ve kendilerini Rum kültürünün parçası sayıyorlardı. Onlara göre ancak Rum metotlarını benimsemekle kültürlü olunabilirdi (Kurat, 1962:572). Dolayısıyla Bulgar ulusçuluğunun önemli taşıyıcısı olarak görülebilecek Bulgar orta sınıfı, Rumlarla ve Rum kültürü ile olan yakın ilişki sayesinde gelişebilmiştir (Oruç, 2011:132).

Sırp, Romen, Yunan ve Karadağlılar gibi Bulgarları da bağımsızlık mücadelesine iten nedenlerin başında Panslavizm³ ve onun etkisiyle Bulgar milli bilincinin oluşması gelmektedir. Balkan Hristiyanları arasında var olan ortak kimlik ise Helenliktir. Ancak bu Helenlik Ortodoks-Rum inancı etrafında şekillenmiştir. 18. yüzyılda Avrupalıların bazıları Bulgarlarla Helenleri ayırmamakta; Bulgarların önemli bir kısmı da –özellikle okur-yazarlar ile tüccarlar- böyle bir kimlik ayrımı yapamamaktaydı. Buna en tipik örnek Bulgar eğitim hareketinin öncüsü olan Aprilov’dur. Aprilov, Rum eğitim kurumlarında bir Helen olarak yetiştirilmiştir. Ancak bu asimilasyona rağmen Aprilov, Ukranyalı tarihçi Venelin’in etkisiyle Slav ve Bulgar kimliğini benimsemiş ve kendini Bulgar halkının eğitimine adanmıştır.

Öte yandan Katolik Bulgar papazları da 17. yüzyıldan itibaren Bulgarlar arasında Katolikliği yaymak için çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu kişilerden biri olan Sofya Katolik Piskoposu Peter Boğdan Buşkev (1601-1674), “*Bulgar Çarlığının Tasviri-Opisanie na bolgarska Tsartsvo*” adlı eserini kaleme alsada da Bulgarların çoğunluğuna hitap etmeyen Roma Katolikliği Bulgarlar üzerinde derin bir iz bırakamamıştır. Bulgarların kimlik inşası, “*Bulgar dilini ve tarihini tanı! Çarlarını ve şanlı tarihini öğren*” diyen Paisii’ye kadar başlayamamıştır (Ortaylı, 2002:2-3).

Diğer Balkan uluslarının ulusal bilinçlenmeleri 18. yüzyılda başlamasına rağmen Bulgarlar, Osmanlı yönetimi altında 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar herhangi bir milli varlık ya da faaliyet göstermemişlerdir (Karpat, 2015:50). Bu dönemde Bulgar adından bahsedilmezken Bulgaristan’da dolaşan gezginler, buralarda Türklerin ve Rumların yaşadığını yazmaktadır. Ayrıca 19. yüzyılın başlarında Slav yazar Pavel Josef Şafarik (1795-1881), Bulgar nüfusunun 600.000 olduğunu yazmıştır (Acaroğlu, 1988:22).

³ Panslavizm, Rusya’nın özellikle Çarlık döneminde uyguladığı, Slav ırkından olanları kendi hâkimiyeti altında toplama siyasetidir. Panslavizm kavramı, ilk defa 1826 yılında Slovak yazar J. Herkel tarafından kullanılmıştır. Herkel’in, *Verus Panslavismus* (Hakiki Panslavizm) adlı eseri ile birlikte kavram siyasi bir tabir olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kohn, 2007:11).

Bulgarlar, dini bakımdan Rum kilisesine, siyasi bakımdan ise Osmanlı Devleti'ne bağlıydılar. Rum kilisesi, Bulgarları Rumlaştırmaya çalışmakta, varlıklı ve eğitimli Bulgarlar da kendilerini Rum sayarak Rumluklarıyla övünmekteydiler (Dinçer, 1986:72). Bulgarların etnik-dinsel bir dönüşüm yaşamaları için 19. yüzyılı beklmeleri gerekmektedir. Fener Rum Patrikhanesine karşı gelişen Bulgarlık duygusu, Sofya yakınlarındaki Hiliander Manastırında bir rahip olan *Aziz Paisii* Hilendarski (1722-1773)'nin yazdığı kitapla⁴ alevlenmiştir (Burma, 2012:72). Paisii, kitabında Bulgar halkının kendi diline sahip çıkmamasından ve Yunanlaşma yolunda ilerlemesinden bahsetmektedir:

“Ama kimileri kendi Bulgar savları konusunda hiçbir şey öğrenmek istemiyorlar; yabancı dil ve kültüre yöneliyorlar, kendi Bulgar dilleriyle uğraşmıyor, üstelik Rumca okuyup konuşmayı öğreniyor. Bulgar adıyla çağrılmaktan utanıyorlar... Ama sen aptal insan, neden halkından utanıyor ve bir yabancı dile veriyorsun kendini? Ama şöyle diyor o; Yunanlılar daha akıllı ve kültürlüdürler ve Bulgarlar saftır, aptaldırlar, ince sözlerden yoksundurlar. Bu nedenle Yunanlılara katılmak daha iyidir” (Todorov, 1979:59).

Böylelikle Paisii'nin gayretleriyle başlayan Bulgar uyanışı, Bulgarlar tarafından ‘Yeniden Doğuş (Vıvrajdenyi)’ olarak adlandırılmıştır (Burma, 2012:72). Paisii'nin başlattığı uyanışı, Sophroni adıyla bilinen ve Vrastra piskoposu olan *Stoiko Vladislovov*⁵ (1735-1815) devam ettirmiştir (Karpas, 2015:51). Sophroni, kaleme aldığı eserinde özellikle Rum ruhban sınıfının açgözlülüklerinden ve o devrin ayanlarından olan Pazvantoğlu'nun⁶ zalimane yönetimden söz etmiştir. Ayrıca Sophroni, 1803 yılında Bükreş'e giderek Rusların da yardımı ile Bulgarca eserler yazmış ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı için çalışmıştır. İlk Bulgarca ders kitabını da bu tarihten kısa bir süre sonra yazmıştır (1806). Öte yandan Sophroni, farklı dillerde yazılmış çok sayıda eseri, Bulgarcaya çevirerek Bulgar edebiyatının ilk örneklerini vermiştir (Bay, 2016:13).

⁴ Paisii'nin yazdığı “*Halklara, Çarlara, Azizlere ve Bunların Yaptıklarına ve Bulgar Tarzına Dair Slav-Bulgar Tarihi*” ya da “*Slav-Bulgar Tarihi*” adıyla bilinen kitap Bulgar ulusal uyanışının başyapıtıdır (Crampton, 2007:38). Eser, 1762 yılında tamamlanmış (İnalçık, 2018:47), ilk basımı 1765 yılında yapılmıştır (Korkmaz, 2017:73).

⁵ Din adamı ve öğretmen olarak çalışan Sophroni, yeni Bulgarca diliyle basılan ilk kitap olan Nedelnik'in yazarıdır. Yetenekli bir yazar olan Sophroni eğitimin demokratikleştirilmesini, derslerin ve dini törenlerin halkın kullandığı dilde yapılmasını savunmuştur (Todorov, 1979:60).

⁶ Detaylı bilgi için bk. Ali Yavuz, Vidin Ayanı Pazvantoğlu Osman'ın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle İlişkileri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Afyonkarahisar 2010.

Bu dönemin diğer bir önemli ismi ise Doktor Petır Beron (1797-1871)'dur. Doktor Beron, Münih'teki tıp öğrenimi sırasında Avrupa'da hızla yayılan milliyetçilik akımından etkilenmiştir. O, Bulgar dilinde eğitim yapılmasının zaruri olduğunu düşünerek çağdaş eğitim kurumlarının açılması için çabalamış ve yeni bir Bulgar alfabesi oluşturma teşebbüslerinde bulunmuştur (Şentürk, 1992:56). Bulgar tebaasında uyandırıcıların en ünlüsü Slav dilleri üzerinde yaptığı çalışmalarıyla bilinen Yuriy İvanoviç Venelin⁷ (1802-1839)'dir (Dinçer, 1986:72). Venelin, Bulgarcanın yeniden keşfedilip yabancı bilim adamlarının dikkatini çekmesinde önemli görev üstlenmiştir. Ancak Bulgarcanın tek başına ilgi çekmemesinden dolayı Rusçanın bir lehçesi haline getirilmeye çalışılmıştır. Bulgarların kimlik arayışları, Türk kökenini reddederek devam etmiştir. Bu minvalde, Venelin'in 1829'da basılan "*Ruslarla Siyasi, Etnografik ve Dini İlişkilerin Işığında Eski ve Günümüz Bulgarları, Tarihsel ve Eleştirel İncelemeler*" kitabının amacı, Bulgarların Türk kökenli değil de Slav kökenli oldukları savını kanıtlamaktır. Ancak ne bu tez ne de Bulgarca'yı Rusçanın lehçesi haline getirme çağrısı taraftar toplayabilmiştir (Crampton, 2007:40). Sophroni'nin düşüncelerinden etkilenen diğer bir aydın da Neofit Hilandarski Bozveli (1785-1848) adındaki keşiştir. Bu kişi Bulgar ayaklanmalarının baş aktörlerinden biri olmuş ve köyleri dolaşarak halka milli duyguları aşılama çalışmıştır (Şentürk, 1992:58). Bulgar uyanışında rol alan İlarion Makariopolski (Koyuncu, 1998:31) ile Bozveli, özellikle Bulgar okul ve kiliselerini Rum etkisinden çıkarmak için çaba sarf etmişlerdir. Fakat Rumların, Bulgar halkına yönelik baskıları ve İstanbul yönetimi üzerindeki nüfuzları nedeniyle bu gayretleri sonuç vermemiştir (Bay, 2016:14). Adı geçen Bulgar öncülere ilave olarak Peter Georgi Mamerçev, Ivan Bogorov, Bulgarlarda ulus bilincinin şekillenmesinde ayrı bir yere sahip olup (Burma, 2012:72) Gabrova'lı keşiş Spiridon (Koyuncu, 1998:30), Joahim Karçovski ve Kiril Peyçinoviç gibi isimler ise Sophroni'nin yolundan giden diğer önemli isimlerdir (Todorov, 1979:60). Yukarıda

⁷ Crampton'un eserinde Yuri Venelin adıyla geçen kişi İnalçık'ın eserinde Jory Venelin (1804-1841) olarak yazılmıştır. Aynı kişi olduğunu düşündüğümüz Venelin, aslen Rus olan bir Bulgar milliyetseverdir. İnalçık'ın 1828 tarihli olarak aldığı ve Crampton'un eserinde bahsettiği kitapla aynı olan Venelin'in "Eski ve Yeni Bulgarlar" adlı eseri ile ilk defa Rusların dikkatini Bulgar milleti üzerine çekmeyi başarmıştır (İnalçık, 2018:47-48). 1830 yılında Venelin, Rus İmparatorluk Akademisi tarafından Bulgarların dilini incelemek üzere Dobruca'ya gönderilmiştir. Venelin Bulgarlarla ilgili birkaç kitap yazmıştır. Ölümünden sonra Ruslar tarafından, Bulgar milletinin eski ve şanlı varlığını ilk defa dünyaya hatırlatan kişi olarak anılmıştır (Dinçer, 1986:72).

kısaca izah edildiği üzere Bulgar milli uyanışını ilk başlatanlar din adamları olmuştur. Rus etkisi ise ileriki tarihlerde görüleceği üzere bu uyanışın gelişmesinde etkili olacaktır.

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın sonlarında meydana gelen Fransız İhtilalinin sebep olduğu karışıklıklarla boğuşuyor, Balkan coğrafyasında çıkan Yunan ayaklanması (1821-1829), 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı, Cezayir'in Fransa tarafından işgali (1830) ve Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841) gibi birçok iç ve dış karışıklıkla uğraşıyordu. Osmanlı Devleti'ndeki bu karışıklıklar, Bulgar ulusal uyanışına sebep olan gelişmeleri etkilemiştir. Yaşanan karışıklıklar, uyandırıcıların fikirlerinin geniş alana yayılmasını geciktirmiştir. Ancak aşağıda açıklanacağı üzere Osmanlı Devleti'nin Bulgar loncalarıyla yaptığı ticaretle Bulgarlar zenginleşecek, bu zenginleşme Bulgarlar arasında ekonomik, toplumsal ve siyasal değişimlere yol açacaktır. O halde Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı karışıklıkların, Bulgar uyandırıcıların fikirlerinin icraata dönüşmesine olanak sağladığını ifade etmek mümkündür (Crampton, 2007:41).

1.1.3. Toplumsal ve Ekonomik Yükseliş (1820-1870)

Balkan sıradağlarının her iki yanındaki Hristiyan köylerinde Bulgarlar ikamet etmektedir. 18. yüzyıldan önce önemli dini mevkiler ve ticaret Yunanlıların hâkimiyetindedir. Bulgarlar ise cemaatler halinde yaşamakta, devletin kiracısı olarak toprağı işleyerek geçinmektedirler. 18. ve 19. yüzyıllarda tarım ürünlerine artan talep sayesinde Bulgar çiftçilerin durumunda iyileşmeler meydana gelmiştir. Hatta bu yüzyıllarda devlet topraklarının özelleştirilmesi, çiftçilerin kendi topraklarına sahip olmasına ve tarımsal ticaretten doğrudan kâr elde etmelerine vesile olmuştur. Yaşanan ekonomik refah Bulgarlarda büyük bir nüfus artışına sebep olmuş ve böylece Bulgarlar, Osmanlı Devleti'ndeki ilk gerçek tarımsal orta sınıfı oluşturmuşlardır (Karpat, 2015:51). Diğer yandan 18. yüzyılda Yunan tacirleri arasında Zıştovi, Gabrova, Tırnova, Filibe gibi şehirlerde ortaya çıkan Bulgar çorbacıları⁸ zamanla İstanbul, İzmir, Selanik gibi ülkenin başlıca büyük merkezleriyle Viyana, Moskova, Petersburg gibi Avrupa ve Rus

⁸ Çorbacı tabiri; genellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren, Bulgarların bağımsızlıklarını kazanmalarına kadar, ticaretle uğraşan veya tefecilik yapan Bulgar burjuvazisine verilen bir isimdir. Çorbacılar, Osmanlı idaresi ile sıkı iş birliği yaparlar ve vergilerin toplanmasında hükümete yardımcı olurlardı. Osmanlı idari ve adli organlarında çorbacılar da görev alırlardı. Çorbacıların bu yoldaki çalışmaları, daha sonraları milliyetçi Bulgar şair ve yazarları tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Bulgar lisanında, yüksek sınıflara (burjuva) mensup kişilere de bu ad verilirdi (Şentürk, 1992:59).

şehirlerinde zengin Bulgar kolonileri (burjuvazisi) meydana getirmeye başlamışlardır (Şentürk, 1992:59). Bu dönemde Bulgarların zenginleşmesinde bir başka etken ise Osmanlı Devleti'nde askeri düzenin değiştirilmesidir. 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılması uzun vadede Bulgarların ekonomik durumuna olumlu tesir etmiştir. Çünkü Babıali, yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'nin tüm yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını Bulgaristan'daki ceplerden ve tekstille meşgul olan zümrelerden karşılamaya başlamıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti, askerlerinin ihtiyacı olan aba ve kaytanı da Bulgaristan'daki üreticilerinden temin etmiştir. 1848'de Babıali, Bulgaristan'daki aba loncalarıyla ticari anlaşmalar yaparak alımlarını artırmıştır. Ancak ihtiyaç o kadar fazladır ki 1830'da Devlet, Sliven (İslimye)'de bir fabrika açmak zorunda kalmıştır. Takip eden on yıl içinde de Filibe'de özel bir imalathane daha faaliyete geçmiştir. Böylece koyun yetiştiricileriyle, aba ve kaytan üreticileri hızla zenginleşmişlerdir (Crampton, 2007:47). 18. yüzyılın sonunda Devletin kiracısı olarak toprağı işleyen Bulgar köylüleri, 19. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin askeri ihtiyaçlarını karşılayarak zenginleşmişlerdir. Zenginleşen loncalar ve köylüler, manastırların gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Hatta 1833'teki yangından zarar gören Rila Manastırı'nın yeniden inşa edilmesi, kültürel Bulgar Rönesansı'nın en büyük simgelerinden biri olmuştur. Dini kurumların yanında kasaba kurumları da ekonomik gelişmelerden nasibini almıştır. Bulgar ulusal uyanışın gerçekleşmesi için eğitime önem verilmeye başlanmıştır. Yetenekli öğrenciler tespit edilerek yurt dışına -özellikle Avrupa'ya- gönderilmişlerdir. Öte yandan Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları da Balkanlara seküler eğitim fikrini getirmiştir. Bu nedenle bir süre sonra Bulgar gençleri için dini eğitim yeterli görülmemeye başlanmıştır. Aprilov'un 1834'te⁹ kendi okulunu açması ile önem kazanmaya başlayan seküler eğitim, Bulgar milli kimliğinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Crampton, 2007:49-50).

Rusya'nın dikkatini Bulgarlar üzerine çekmeye çalışan Venelin'in eserleri ise çoğunlukla Rumlaşmış olan tacirler üzerinde etki yaparak onlarda Bulgarlık bilinç ve heyecanını uyandırmıştır. Venelin'in eserlerinin etkisi ile yetişen ve Gabrovalı bir Bulgar tacirinin oğlu olan V. E. Aprilov (1789-1847), Bulgar halkını uyandırmak için Avrupai

⁹ Gabrova'da Aprilov tarafından açılan okulun tarihini Crampton 1834, İnalçık eserinde ise 1835 olarak ele almıştır (İnalçık, 2018:49). Bu çalışmada tarih 1834 olarak kabul edilmiştir.

bir okul açmaya karar vermiştir. Odesa ve Bükreş'teki tacirlerle birleşerek gerekli parayı toplamış ve 1834'te Gabrovo'da ilk Bulgar okulunu açılmıştır¹⁰ (İnalçık, 2018:48-49). On yıl içinde 50 kadar Bulgar okulu ve beş Bulgar basımevi faaliyete geçmiştir (Türk-Bulgar İlişkilerinin Dünü-..., 1995:24). 1840 yılında Plevne'de ilk kız okulu açılırken aynı yıllarda benzerleri de farklı şehirlerde ortaya çıkmıştır (Dinçer, 1986:76).

1848 yılında İstanbul'da bir papaz evi açmak isteyen Bulgarlar, Babıali'ye başvurmuştur. Bu başvuru sonucunda Bulgarlar; Rum, Ermeni, Katolik, Yahudi topluluklarından ayrı olarak ayin yapacakları bir papaz evi yapımı onayını almışlardır. Akabinde Bulgarlar, başta köyler olmak üzere, buldukları bölgelerde okullar açmak üzere Osmanlı Devleti'ne başvurmuşlardır. Osmanlı yönetimi, öğretmen maaşlarının okulların bulunduğu bölgelerden karşılanması şartıyla okulların açılmasına izin vermiş ve bu okullara öğretmen göndermiştir. Ticaretle gittikçe zenginleşen Bulgarlar, Avrupalı devletlerin de desteğiyle okul ve matbaa açma, dergi-gazete basma gibi pek çok alanda öncü rol oynamışlardır. Bu faaliyetlerin neticesinde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde zengin ve kültürlü bir Bulgar sınıfı oluşmuştur (İmamoğlu, 2014:352).

1850'lere gelindiğinde ise birçok Bulgar cemaat, Bulgarca eğitim veren okullar açmışlardır. Açılan okulların çoğu ilkökul düzeyinde eğitim verirken; daha büyük öğrenciler için de meslek okulları kurulmuştur. Sviştov'daki ticaret okulu, Prilep ve Ştip'teki pedagoji okulları, Lyaskovets yakınlarındaki Petropavlovsk Manastırı'ndaki ve Samakov'daki teoloji okulları bunlardan bazılarıdır. 1878 yılına gelindiğinde Bulgaristan'da tahminen 2.000 kadar okul bulunmakta, okulların finansmanlığını loncalar, ihtiyar heyetleri veya bunların kasabalardaki karşılıkları yapmaktadır (Crampton, 2007:51). Osmanlı Hükümetinin gözleri önünde kültür ve eğitim yoluyla sessiz bir inkılap yaşanmaktadır. Osmanlı Devleti sayesinde zenginleşen Bulgar tüccarların çocukları, açılan bu okullarda Slav milliyetçisi olarak yetiştirilmiştir. Söz konusu eğitim kurumları Bulgarları, Helen etkisinden çıkarıyor, onları Slavlaştırıyordu (Dinçer, 1986:76).

¹⁰ Dinçer eserinde Aprilov'un öncülüğünü yaptığı okul için, Slavlık prensiplerine dayanılarak açılan Gabrova'daki Bulgar milli okulunun, bazı tarihçilerinin iddia ettiği gibi Bulgar burjuvazisinin, yani bir sınıf hareketinin neticesi olmadığını, Rusların planladığı ve Bulgarlığı yeni hissetmenin heyecanını yaşayan bir tüccarın davranışının mahsulü olduğunu aktarmıştır (Dinçer, 1986:75).

Bulgar eğitim öğretim sisteminin gelişmesinin akabinde Bulgar dili ve edebiyatı da hızlıca gelişmiştir. 19. yüzyılın başında Viyana ve Budapeşte’de sade bir Bulgarca ile bazı hikâye kitapları basılmıştır (İnalçık, 2018:49). 1842’de Petır Beron, “*Bukvar Sıs Različni Pouçeniya*” (Çeşitli Öğütleri İçeren Bulgarca Okuma Kitabı) adı ile bastırıldığı kitapta çocuklara yönelik din, tarih, matematik, doğa bilgisi, masal vs. gibi konulara yer vermiş ve kitabını Bulgarların yoğun olarak yaşadığı yerlere ulaştırmıştır. Ayrıca eser, din kitapları yerine geçerek Bulgar ilköğretiminde yeni bir çağ başlatmıştır. Kitabın son sayfasında balık resmi olduğu için Riben Bukvar (Balıklı Alfabe) adı ile de anılan bu eser sayesinde Bulgar çocukları okuma yazma öğrenmiştir (Koyuncu, 1998:30). Bunu birçok okul kitabı, umumi tarihler, halka mahsus hikâye kitapları takip etmiştir. Ayrıca Samakov’da (1828), Selanik’te (1838), İzmir’de, İstanbul’da Bulgar matbaaları açılmıştır (İnalçık, 2018:49).

Bulgarların milli kimlik oluşumunun diğer bir boyutu da gazete ve dergi basma yoluyla yapılan edebi faaliyetlerdir. İstanbul’da bulunan Amerikan misyonerlerinin de yardımıyla önce İncil Bulgarcaya tercüme edilmiş daha sonra da çeşitli gazete ve dergiler basılarak Bulgarcanın ve Bulgar kültürünün teşvik edilmesine yönelik bir dizi çalışma gerçekleştirilmiştir. İstanbul’da basılan gazete ve dergiler Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan diğer Bulgarlara da dağıtılarak Bulgarların ulusal bilincinin artırılması amaçlanmıştır (Korkmaz, 2017:74). 19. yüzyıla kadar sadece günlük hayatta kullanılan Bulgarca, artık edebiyat ve eğitimde de kullanılmaya başlanmıştır. Çintulov’un “*Cesur Bulgar genci, ayağa kalk*” gibi kışkırtıcı şiirleri, “Svoboda (Özgürlük)” ve “Nezavisimost (Bağımsızlık)” gibi gazeteler, Bulgar milliyetçiliğini daha da körüklemiştir (Savrun, 2016:14). 17 Aralık 1847’de yayın hayatına başlayan ve 1862 yılına kadar yayınlanan Tsarigradski Vestnik, Bulgar Kilisesinin, Fener Rum Patrikhanesine karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinde en önemli yayın organı olmuştur. Bulgar basını, 1856-1876 yılları arasında 32 tanesi Osmanlı Devleti sınırları içinde, 63 tanesi ise Osmanlı Devleti sınırları dışında yayınlanan dergi ve gazete ile önemli bir gelişme göstermiştir (Koyuncu, 1998:35).

1845’te Neofit Bozveli ve arkadaşları Osmanlı Devleti’nin onayıyla İstanbul’da bir Bulgar kilisesi kurmuşlardır (Savrun, 2016:14). Bu kilise, İstanbul’da yaşayan büyük

ve varlıklı Bulgar cemaatinin temsilcisi olarak hizmet ettiği gibi 1870’te kurulacak olan Bulgar milli kilisesinin açılmasında da önemli rol oynamıştır (Karpat, 2015:52).

1856 Islahat Fermanı’nın getirdiği yeni ortama bağlı olarak, 3 Nisan 1860 tarihinde Bulgar Kilisesi’nin Patrikhaneden ayrılmak istemesiyle kopuş süreci hız kazanmıştır. Bulgar ileri gelenlerine 8 Mart 1870 tarihli İrade 11 Mart 1870’de verildi (Atalay, 2007:99). 12 maddeden oluşan fermanla Bulgarlar şu haklara kavuşmuştur (Bay, 2016:19):

“Bulgar cemaatine ait dini işler, Eksarhane tarafından yürütülecekti ve burada gereği kadar metropolid ve piskopos bulunacaktı. Eksarh, daimi olarak kurulacak olan Bulgar Sinodu’nun ruhani başkanı olacak ve Eksarhane, Ortodoks mezhebinin kaidelerine uygun çalışma yapacaktı. Bulgar papazlarının işlerine, piskoposların ve Eksarhın seçimine Rum Patrikhanesi karışmayacaktı. Buna karşılık Bulgar Kilisesi, Ortodoks mezhebine göre ayinlerini yürütecekti” (Şentürk, 1992:221).

1870’te Bulgar Ortodoks cemaatlere Bulgar Eksharlığı ya da Rum Patrikhanesinden birini seçme imkânı tanınmıştır. Bu kilise seçimi, aslında “milliyet” seçme anlamına gelmektedir. Kaynaklara göre Bulgar Eksharlığını seçen cemaatler farklı bir tanınma elde etmişlerdir. Bir gece içinde dini cemaatler etnik cemaatlere dönüşmüş ve çok geçmeden cemaat üyeleri kendilerini Bulgar “yurttaşlar” olarak görmeye başlamışlardır. Bulgarlar, Rum Patrikhanesi altında bütün Balkanlara yayılmış bir dizi farklı dinsel cemaat durumundan, ayırıcı özelliği etnik kimlik olan tek bir Bulgar kilisesi altında toplanmaya geçmişlerdir (Karpat, 2015:52-53).

1870’te Bulgar Eksarhlığının açılmasıyla Bulgarlar yüzyıllardır süregelen Rum Ortodoks Kilisesinin baskısından kurtulmuşlardır. Öte yandan, kazanılan bu dini bağımsızlık, siyasi bağımsızlığa giden sürece büyük bir ivme kazandırmıştır. Bulgarlar artık “Bağımsız Büyük Bulgaristan” idealiyle çalışmalara başlamış Eksarhane ise bu çalışmaların merkezi haline gelmiştir (Bay, 2016:19).

1.1.4. Bulgar Ayaklanmaları ve Dış Faktörler (1840-1877)

Fener Rum Patrikhanesine karşı başlayan milliyetçilik hareketleri çok geçmeden Osmanlı’ya karşı ayaklanmalara dönüşmüştür. Bulgar Ortodoks Kilisesi ve Bulgar aydınları tarafından Bulgaristan’ın bağımsızlığını hazırlamak amacıyla ciddi girişimler başlatılmıştır (Korkmaz, 2017:75). Misyonerlik faaliyetleri de bu girişimlerden birisidir.

Özellikle Amerikan Protestan okullarının ve bunların içinde *Robert Koleji*'nin¹¹ büyük rolü olmuştur (Şentürk, 1992:64). Robert Koleji, Bulgarların çete faaliyetlerinden önce, bu faaliyetlerin liderliğini yapabilecek, sonra da Bulgarları idare edebilecek Bulgar gençleri yetiştirme¹² çalışmalarını üstlenmiştir. 1864 yılından itibaren her yıl 30-50 Bulgar genç okula alınmış; okulu bitiren Bulgar gençleri Balkanlara çete faaliyetlerine katılmak üzere gönderilmiştir (Dinçer, 1986:72-73).

Osmanlı topraklarını paylaşmak üzere ortaya atılan Doğu sorunu ile ilgilenen Avrupa devletleri Bulgar meselesinde ikiye ayrılmıştır. Bir grup, Osmanlı Devleti'ne müdahale ederek azınlıkların milli devletlerini kurmasını desteklerken diğer grup ise kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün devamını savunmuştur. Birinci grup, milli devletlerin kuruluşunda dini, felsefi ve “insani” amaçlarla hareket ettiklerini savunsalar da bunların asıl amacı, Türkleri çoğunluk olmadıkları yerlerden çıkarmak ve Osmanlı Devleti'nin idaresindeki tüm Hristiyan unsurları kurtarmaktır. Buna karşılık statükonun devamını isteyen devletlerin görünüşteki amaçları ne kadar çekici görünse de bunların her fırsatta Osmanlı Devleti'nden toprak veyahut ağır imtiyazlar aldıkları görülmektedir (Beliğ, 1936:7).

Osmanlı Devletindeki ilk Bulgar ayaklanmalarında Rus etkisi bulunmaktadır. 19. yüzyıl ortalarında Rusya Panslavizm politikasına ağırlık vermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti topraklarında, 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan ıslahat hareketleri İngiltere ve Fransa'nın teşvikleriyle devam ediyordu. Bu ortamda Rusya, Balkanlardaki nüfuzunu kaybetmemek için kendine tabi Slav devletleri oluşturma siyaseti benimsemiştir. Rusya'nın Balkanlardaki siyasetinin faaliyet sahalarından biri de Bulgaristan olmuştur (Taşcan, 2011:232). 1828-29 savaşından önce başlayan Rus-Bulgar ilişkilerinde Ruslar, Bulgarlarla ilk teması misyonerlik faaliyetleriyle sağlamıştır. Bunun yanında 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşlarında, Bulgarlar Rusların yanında yer alarak “Bulgar Gönüllü Taburu” oluşturdukları görülmektedir (Bay, 2016:21).

¹¹ Robert Koleji ve Bulgar milliyetçiliğine etkisi hakkında detaylı bilgi için bk. (Akca, 2016).

¹² Robert Koleji, Bulgar Devletinin kurulmasında sadece eğitim yönüyle değil, Avrupa'da Bulgarlar lehine bir kamuoyu oluşmasında da önemli katkıda bulunmuştur. Örneğin Bulgar isyancıların 1876 baharındaki Bulgarların bile ilgi göstermediği Batak bölgesindeki ayaklanmanın bastırılması esnasında yaşanan olaylar, Avrupa kamuoyuna çok büyük “katliamlar” gibi sunulmuştur (Akca, 2016:293).

Rusya'nın Bulgaristan için çizdiği plan “*kültür reformu, milli kilise, Rus yardımı ve ihtilal sabotajlarından*” oluşmaktadır (Kurat, 1962:572). 1828-29 Osmanlı-Rus savaşı sırasında ve sonraki yıllarda Rus Panslavistleri ile Bulgarlar arasındaki ilişkiler gelişmiştir¹³. Örneğin 1828-29 savaşında Rus ordusunda görev alarak yüzbaşılığa kadar yükselen Georgi Mamarçev¹⁴ adlı bir Bulgar, etrafındaki 500 Bulgar gönüllüsü ile Rus ordusunun harekâtına katılmış ve Edirne Antlaşmasından sonra bütün Bulgaristan'ı ayaklandırmak için harekete geçmişse de başarılı olamamıştır (Koyuncu, 1998:38). Osmanlı Devleti'ne karşı girişilen bir başka Bulgar isyanı, 1841 yılında Fransa tarafından desteklenen *Niş İsyanıdır*¹⁵. Niş bölgesinde yaşayanlar için Osmanlı yönetimi tarafından çıkarılan fermana göre herkesin geliri üzerinden belirli bir oranda vergi ödemesi gerekmektedir. Halkın gelirinin fazla hesaplanması ve Niş kalesindeki Müslümanların bu vergiden muaf tutulması üzerine başlatılan isyanda (Aktan;Dileyici;Saraç, 2003:1) Fransa, Bulgar komitelerine silah ve para yardımı yapmış; ayaklanmayı fiilen desteklemiştir (Taşcan, 2011:48).

Ortodoks ve Slav halkların çoğunlukta olduğu Balkanlarda başlayan isyanların en büyük destekçisi şüphesiz Rusya'dır. Çünkü Ortodoksların ve Slavların hamisi olduğunu iddia eden Rusya, bölge halkının gözünde de bir kurtarıcı olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin topraklarını Rusya'ya bırakmak istemeyen ve Rusya'nın sıcak denizlere inmesinin oluşturacağı tehlikeleri göze alamayan Avrupa devletleri, tüm etnik ve dinsel farklılıklara rağmen Rusya'yı engelleyebilme amacıyla bağımsızlık hareketlerine destek vermiştir. İsyanlarda özellikle Sırbistan ve Romanya, Bulgar bağımsızlık hareketlerinde en önemli faaliyet üsleri olmuştur. Sırbistan'daki komitecilerin Bulgar topraklarının batısında görülen isyan hareketlerinde büyük etkileri olmuştur. 1840-1850 yılları arasında Sırbistan'ın, Romanya ve Besarabya'ya yerleştiği ve bu bölgelerdeki ihtilalcilerle

¹³ Rus-Bulgar ilişkileri 1828-29 savaşından önce kurulmuştur. Ruslar'ın, Bulgarlarla ilk teması misyonerlik faaliyetleriyle başlamıştır. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşında, Bulgarlar Rusların yanında yer alarak “Bulgar Gönüllü Taburu” oluşturmuşlardır (Bay, 2016:21).

¹⁴ Sophroni'nin Kazan'da yetiştirdiği talebelerinden biri de Georgi Mamarçev adında bir ihtilalcidir. Mamarçev, faaliyetleriyle Bulgaristan'ın Osmanlı'dan ayrılmasını amaçlamıştır. 1835'de Tırnova taraflarında bir isyan çıkarmaya çalışmışsa da yakalanarak Sisam adasına sürülmüş ve orada ölmüştür (Şentürk, 1992:57).

¹⁵ Niş İsyanı için detaylı bilgi bk. Ahmet Uzun, Tanzimat ve Sosyal Direnişler: Niş İsyanı Üzerine Ayrıntılı Bir İnceleme (1841), Eren Yayıncılık, İstanbul 2002.

ilişkilerini geliştirmiş olan Panslavistlerin Bulgar komitecileri üzerindeki tahrik faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürdükleri görülmektedir (Taşcan, 2011:232).

1850 Vidin isyanı ise, Osmanlı Devleti'nin Rumeli eyaletinde yer alan Vidin bölgesinde ortaya çıkmıştır. Bir halk isyanı olan hareket, Vidin bölgesindeki ayanların halka zulmünden kaynaklanmaktadır. İsyanın asıl sebebi, Vidin bölgesindeki neredeyse bütün arazilerin az sayıdaki Müslüman ağanın tekeline geçmiş olması ve halkın ekonomik açıdan kötü şartlar altında yaşamak zorunda kalmasıdır (Aktan;Dileyici;Saraç, 2003:3). Ancak 1850 ve 1853'te Vidin'in kuzeydoğusunda çıkan ayaklanmalar belli bir plandan yoksun oldukları için Osmanlı Devleti üzerinde etkili olamamıştır (Oruç, 2011:133).

Bulgarların politikalarını yönlendirmeye çalışan başka bir devlet Fransa'dır. Fransız tahrikçiler "Tuna Sağ ve Sol Sahili Slav Kavimlerin Kurtuluşu Cemiyeti" ile çalışmaktadır. Fransa, Kırım Savaşı'ndan (1853-1856) sonra Bulgaristan'daki Rus nüfuzunu azaltmak için Ortodoksluğa karşı Katolikliği kullanmıştır. Buralara gönderilen Katolik misyonerlerin faaliyetleriyle 30 bin kadar Bulgar, Katolik mezhebini benimsemiştir (Taşcan, 2011:48). Ayrıca 1857 yılında Filibe'de Fransız Viskonsolosluğu açılmış ve Bulgarlık savaşının ateşli taraftarlarından olan M. Champoiseau buraya konsolos olarak gönderilmiştir. Champoiseau'un Filibe'den gönderdiği ilk raporda Bulgar meselesinin Avrupalı Devletler tarafından da ele alınmasını telkin etmiştir: "*Bulgarlar, ... her devlete gözlerini çeviriyor... Bin (bir) defa bu devlet (Rusya), umut bağlayabilecekleri tek devlet olarak Bulgarlara tanıtılıyor... Eğer Fransa, eğer İngiltere yüzyıllardan beri aynı dili kullanmış olsalardı, Bulgarların dilekleri onlara dönerdi.*" denildikten sonra rapor, "*Bulgarlık davasının tatmin etmek gerekir*" diye bitmektedir (Şentürk, 1992:85). 1870 yılında Rusya'nın ve Bulgarların baskısı ile Bulgar Eksarhanesi'nin kurulması, Fransa'nın din propagandasını sonuçsuz bırakmıştır (Taşcan, 2011:48).

Bağımsızlık amacı olmayan halk isyanları¹⁶ 19. yüzyılın ikinci yarısında siyasi isyanlara dönüşmüştür. 1862 yılında isyan için çete kurulması safhasına geçilmiştir. Hazırlıkları yürüten kişi, Georgi Staykov Rakovski (1821-1867) adlı bir Bulgar

¹⁶ Bulgaristan'da halk tarafından çıkarılan ilk isyanlar, bağımsızlık amacıyla değil, vergiler ve ayanlar tarafından halka yapılan kötü muamelelere karşı çıkmıştır.

ihtilalcisiydi. Rakovski, uygun bir ortam oluşuncaya kadar, Hacı Stavri isimli bir şahsı çete kurması için görevlendirmiş; ancak söz konusu çete, herhangi bir icraat gerçekleştiremeden etkisiz hale getirilmiştir. Bu girişimlerin amacı, silahlı çete faaliyetleriyle Bulgarları ayaklandırmak ve başta Rusya olmak üzere, Avrupalı devletlerin desteğini alarak bağımsızlığa ulaştırmaktır. İhtilalciler tarafından isyan hareketlerini basın yoluyla Avrupa'ya tanıtmak için Bulgarca ve Fransızca bir gazete olan “Dunavski Lebed” (Tuna'nın Kuğusu) çıkarılmıştır. Ardından silahlı bir eylem öngören “*Bulgaristan'ın Özgürleşmesi Projesi*”¹⁷ hazırlanmıştır. Benzer bir girişim de Vasil Levski (1837-1873) tarafından başlatılmış; demokratik bir Bulgar Cumhuriyeti kurma amacıyla “Devrimci Merkez Komitesi” kurulmuştur (İmamoğlu, 2014:353).

Rakovski, 1863 yılında Eflâk'ta yaptıkları hazırlıkların ardından 1864 yılında iki çeteyi Bulgaristan'a göndermiştir. Ancak bundan da bir sonuç alınamamıştır. 1864 yılında ise üç küçük çete daha Bulgaristan'a gönderilmişse de bazı yağma ve cinayetler dışında yine önemli bir etki elde edilememiştir. 1866 yılında biri ünlü eşkıyalardan Filip Totü'nün yönetiminde olan iki çete Tuna'yı geçmiştir (Artuç, 1998:32). 1867 yılında ilk Bulgar çetesi, “Bulgar Gizli İhtilali Bükreş Merkez Komitesi” adıyla kurulmuş; komite “Avrupa Karşısında Bulgaristan” adlı bir siyasal broşür yayınlayıp Sultan Abdülaziz'e iki muhtıra göndermiştir. Muhtıralarda Osmanlı yönetimi ile Bulgar idaresi arasında ikili bir yönetim biçimi talep edilmiştir. Bu ilk çetenin kurulmasından iki yıl sonra bir çete daha kurulmuş; ancak bu çete de amacına ulaşamamıştır (İmamoğlu, 2014:353). Rakovski'nin ölümünden sonra, Liyoben Karavelof isminde bir yazar, ihtilal hareketlerini devam ettirmeye çalışsa da bu hareketler gelişme gösterememiştir (Beliğ, 1936:12). Bahsi geçen ihtilal çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasının en büyük nedeni, bu isyan girişimlerinin halk desteğinden yoksun olmasıdır. Bulgar halkı, henüz Osmanlı Devleti'ne bağlı bir tutum sergiliyor; çete faaliyetleri halk nazarında itibar görmüyordu.

Bulgarların çete hareketlerine en büyük desteği Rusya'nın Filibe Viskonsolosu Nayden Gerov ile İstanbul Büyükelçisi İgnatief sağlamıştır. Gerov, çetelerin Midhat Paşa

¹⁷ Bu Proje kapsamında Rakovski ve arkadaşları, ülke dışında silahlandırılacak ve uygun siyasi şartlar oluştuğunda isyan çıkarmak için Bulgaristan'a gönderilecek çeteler meydana getirmek istiyordu. Çeteler, bir merkezden idare edilecek; isyanın başlamasıyla büyük devletlerin, özellikle de Rusya'nın, müdahalesi sağlanacaktır (Artuç, 1998:32).

tarafından çabucak dağıtılması ve imha edilmesini Panslavizm davası açısından olumlu yorumlamış; Filibe'deki Avusturya Viskolosuna “*O (Midhat Paşa) Bulgarlara vatan için ölmeyi öğretiyor*” demiştir (Artuç, 1998:33). Bunun yanı sıra 1867 Bulgar İsyanı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasıyla Rusya Dışişleri Bakanlığı Asya işleri Dairesi Direktörü Stremouhor'un Gerov'a gönderdiği 18 (30) Ocak 1868 tarihli 1093 sayılı talimatta şu ifadeler kullanılmıştır:

“Hristiyanların vakitsiz ayaklanma teşebbüsünden kaçınmaları ... Dışişleri Bakanlığı, her türlü yanlış anlamayı her mahalli ve sabırsız coşkunluğun pek tehlikeli olduğunu, çünkü bu günkü politik durumun başarılı bir sonuç elde etmeye asla elverişli olmadığını teyid etmeyi yararlı görmektedir. Hristiyanlarla ve özellikle halk üzerinde nüfuzu olan kişilerle yapacağınız temaslara bu görüşle hareket etmeniz gerekir... Hristiyanlar hazırlık çalışmalarına devam etmelidir” (Akın, 1994:32).

1868 yılında büyük bir Bulgar çetesi, Tuna'yı geçerken Türk sahil muhafızlarınca fark edilmiş; yaşanan çatışmalarda birçok çete üyesi öldürülmüştür. Çetenin geri kalan üyelerini takip edecek miktarda asker olmadığından, Türk köylerinden eli silah tutan gönüllüler toplanmış, bu gönüllülere Bulgarlar da katılmış ve çetecilerle çarpışmışlardır. Kuşatmadan kaçabilen üç kişi, İstanbul'a ulaşabilmiş; bu kişiler Rus Büyükelçiliği yardımı ile Odesa'ya gönderilmişlerdir. 1868'teki bu çete hareketi ihtilalci çetelerin son hareketi olmuştur (Dinçer, 1986:93).

Filib'e'deki Fransız Konsolosu Dozon, 5 Ağustos 1868 tarihli mektubunda hükümetine şunları yazmıştır:

“Eflak'dan Bulgaristan'a yöneltilen silahlı hareket, bu sancakta kanlı bir şekilde sona erdi. Türk askerlerinin takibinden kurtulan 40 kişilik bir çetenin Balkanı aştığı anlaşılıyor... Çete, kızanlık yakınında imha edildi. Çeteyi desteklemek için her kimse ayaklanmadıktan başka, Filibe dışında bütün sancakta tek bir garnizon bulunmadığı için on iki zabıtyeye ve bir Türk köyünden toplanan gönüllülere verilen çeteyi takip işine, köylerin Hristiyan halkı da katıldı. ...Mütecevizlerin otuzu öldürüldü; geriye kalan on'u esir edildi ve hemen Tirnova'ya Midhat Paşa'ya gönderildi. Ölenlerin arasında, geçen yıl da takib edilmiş olan İslimyeli Haçi Dimitri adında biri de var... Çetenin safları, vatanseverlikle hareket eden Bulgarlardan mı, ...yoksa maceraperestlerden mi kurulmuştu?... Ben daha ziyade ikinci faraziyeye mütemayilim” (Akın, 1994:36).

14 Ağustos'taki mektubunda ise Dozon, ilave olarak şunları yazmıştır:

“Her halükarda bu maceradan ahlak dersi alınmalıdır. Elllerinde silahla Tuna'yı aşan insanlar, onların mevcudiyeti, vatandaşlarını heyecanlandırıp hiç değilse kısmen ayaklanma çıkartacak diye

inandırılmışlarda, feci şekilde yanılmaktan kurtuldular [kurtulamadılar]. Bulgarlar, onlarla işbirliği yapmak şöyle dursun, alçaklığı [?] son haddine vardırıdılar; asileri ihbar etmekle yetinmeyip, kendilerine sığınmak isteyen yaralıları da hükümet makamlarına teslim ettiler. Hatta cellatlık işini bile mutad olduğu üzere zabtıyyelerin değil, fakat gönüllü olarak Bulgarların yaptığı kesinlikle biliniyor” (Şentürk, 1992:213).

1868 yılı, dört yıl önce başlatılmış olan çete faaliyetlerinin sonu olmuşken Bulgar tarihçilerine göre bu hareketlerinden çıkarıla bilinecek sonuçlar şunlardır:

1. Dışarıdan silahlı çeteler göndererek halkı ayaklandırmak mümkün değildir. Bulgaristan’da uzun hazırlık çalışması gerekmektedir.
2. Liberal burjuvazinin, ayaklanmadan yana değil, yabancı devletlerin müdahalesinden ve yardımlarından yana oldukları anlaşılmaktadır.
3. Faaliyet gösteren çete harekâtı onlara göre, teşkilatlı bir merkezden yönetilen silahlı mücadelenin başlangıcı olmuş *“Bulgar halkının savaştı ruhunu kabartmış”* yabancıların dikkatlerini Bulgarlar üzerine çeken, Bulgar kurtuluş savaşı tarihinin *“kısa, fakat önemli dönemini kapsar.”*
4. İlk defa silahlı Bulgarlarla Türk köylüleri karşı karşıya gelmişlerdir. Bulgarlarla Türkler arasındaki münasebetlerde henüz küçük de olsa bir yara açılmış, çarpışmalarda Müslümanlardan oldukça zayıat verilmiştir. Çetecilerin takip edilmesi amacıyla Filibe’de yeterli sayıda asker bulunmaması ve bunun için Türk halkının kullanılması, Türk ve Bulgar halkını birbirine düşürme siyaseti güden Panslavistleri, Osmanlı Devleti karşısında kazançlı duruma getirmiştir (Akın, 1994:52).

1875 yılında Hersek’te de bir isyan patlak vermiştir. Rusya’nın himayesinde gerçekleşen hareket, kısa sürede geniş çaplı bir isyana dönüşünce Bulgar komiteciler de fırsattan yararlanarak isyana katılmışlardır. Böylece Rusya’nın beklediği Slav isyanı gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti’nin bir iç sorunu olarak başlayan isyan çok geçmeden uluslararası bir boyut kazanmıştır. Avrupalı devletlerin müdahalesi, Rusya’nın Slavları hâkimiyeti altına alarak öteden beri istediği sıcak denizlere inme hayalini ertelemek zorunda bırakmıştır. Bunun yanında sınırlı da olsa isyanları desteklemeye devam eden Rusya, Bulgarların bağımsızlık hedefi doğrultusunda elde edilecek her başarıdan kendine pay çıkaracaktır (İmamoğlu, 2014:354). Yine 1875 yılında Hristo Botev’in

arkadaşlarından Tırnova'lı Stoyon Nikolov Stanbolov (Stonbolski)¹⁸ tarafından Eski Zağra'da başka bir isyan girişimi başlatılmıştır. Ancak bu girişimden de bir sonuç alınamamış, Stonbolski Romanya'ya kaçmış; aynı yılın sonlarına doğru Yergöğü Bulgar Merkez İhtilal Komitesi'ni kurmuştur (Artuç, 1998:34).

1875 isyanı başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra önde gelen 12 ihtilalci komiteci, Romanya'nın Yergöğü kasabasında bir araya gelerek bir başka isyan hareketine girişmiştir. Georgi Benkovski adlı komitecinin yönetiminde gerçekleşen isyan planına göre Edirne, Filibe, Tatar-Pazarcık, Karlova, İhtiman, İzladı ve Sofya şehir ve kasabalarına bağlı tüm köyler ile Bulgar ve Türklerin bir arada yaşadıkları bölgelerde Türklerin evleri yakılacak ve malları yağma edilecektir. İsyana direnen Bulgarlar ise isyana katılmaya zorlanacaktır (Bağçeci, 2014:214-215).

İngiltere'nin, Osmanlı topraklarındaki isyan hareketlerine karşı tavrı, Osmanlı toprak bütünlüğünü korumak amacıyla ilk önce Slav isyanlarına karşı cephe alma, ancak 1870'li yıllardan itibaren ise Bulgarların Rusya'nın nüfuzu altına girmesini önlemek amacıyla bu isyanları destekleme şeklinde olmuştur. Bu politika doğrultusunda Londra'da komiteler kurmalarına, bu komitelerin tertip ve teşvikiyle Türklere karşı çete faaliyetleri yapılmasına göz yummuş; Türklerin bu çetelere karşı hareketlerine ise muhalefet etmiştir. Bu sırada Rusya'nın bütün isteği, Osmanlı'ya savaş açabilmek için İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nden uzaklaşmasıdır. İngiltere'de, Türk yanlısı ve Rus karşıtı politika izleyen Muhafazakâr Parti'nin lideri Disraeli başkan iken Liberal Parti'nin lideri Lord Gladiston ise, muhalefette bulunmaktadır. Nisan 1876'da Bulgar isyanı başlayınca, Gladiston'un, Disraeli'nin iktidarını yıpratmak için Bulgaristan'daki Panislavist hareketleri desteklemeye başladığı görülmektedir. Bu amaçla, "Bulgar terörü ve Şark Meselesi" isimli bir broşür yazmıştır. İki yüz binlik ilk baskısı yapılan bu broşür, İngiltere kamuoyunu ve hükümetini Osmanlı Devleti aleyhine çevirmede büyük rol oynamıştır

¹⁸ Stanbolski (1853-1895), 1876 yılında Tuna'yı geçerek bir isyan denemesinde bulunmuşsa da bir sonuç elde edemeyerek Romanya'ya geçmek zorunda kalmıştır. Bulgaristan Prensiği (1878) kurulduktan sonra, 1880 yılında milletvekili olarak seçilmiş daha sonra Sobranya denilen illet meclisinin başkan yardımcısı olmuştur. Stanbolski ve kurduğu Milli Liberal Parti, Rusya'nın siyasi emellerine alet olmaya şiddetle muhalefet etmiş ve Osmanlı Devleti ile samimi, iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Stanbolski, İstanbul'a gelip II. Abdülhamit ile görüşmüş ve yeniden Osmanlı himayesine girmeyi teklif etmişse de Padişah bu teklifi kabul etmemiştir. 1894'te istifa etmek zorunda kalan Stanbolski, 1895 yılında Sofya'da suikasta uğrayarak öldürülmüştür. Suikastın Ruslar tarafından düzenlendiği düşünülmektedir (Şentürk, 1992:198).

(Kocabaş, 2005:81-82). İngiltere hükümetinin baskısı, İngiltere'nin Bulgarları himaye etme ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını savunma politikasına dönüşmüştür¹⁹. Artık İngiltere Rusya'dan daha fazla Bulgarların hamisi rolünü üstlenmektedir. Bu baskılar sonucunda 10 Ağustos 1876 günü Hariciye Nazırı Saffet Mehmet Esad Paşa, ayaklanmanın “şefleri ve organizatörleri hariç” Bulgar isyancıları için af ilan edildiğini bildirmiş; Filibe, Edirne, Tırnova olağanüstü mahkemelerinde yargılanmakta olan yüzlerce isyancı serbest bırakılmıştır. Ayrıca Bulgar asiler tarafından yakılıp yıkılan Bulgar köyleri, Türk hükümetine yaptırılmış; kış mevsimine girmeden bütün Bulgarlar yeni evlerine yerleştirilmişlerdir. Ayrıca zarar gören Bulgarlara para yardımında bulunulmuştur (Aydın, 2002:85-86).

1.2.1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ve Özerk Bulgar Prensiğinin Kurulması

Ulusal bilinçlenme ve ihtilal sürecini tamamlayan, Rusya ve İngiltere gibi büyük devletlerden destek almaya başlayan Bulgarlar, kendi ulus-devletlerini kurmak için hazırdırlar. Bu ulus-devletin kuruluşunu başlatan etken ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı olacaktır. Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim tebaanın koruyuculuğunu üstlenen Rusya, Tersane Konferansı'nın 23 Aralık 1876 tarihindeki oturumunda açıklamak üzere bir dizi reform teklifi hazırlamış; ancak tekliflerin açıklanacağı gün Osmanlı topraklarında Meşrutiyet ilan edilmiştir. Bunu müteakip Hariciye Nazırı Saffet Paşa, “*Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı topraklarında Müslüman ve Hristiyan halk arasında fark kalmayacağını ve her iki zümrenin de durumunu ıslah için birtakım tedbirler alınacağından, Konferans tarafından artık herhangi bir reform teklif ve tavsiyesi yapılmasına lüzum kalmadığını*” belirtmiştir. Ancak başta Rusya temsilcisi General İgnat olmak üzere Konferans üyeleri, Meşrutiyet ilanına aldırmadan, Babıalı'den tavsiyelerin uygulanmasını talep etseler de Osmanlı makamları buna yanaşmamıştır (Kurat, 1990:82).

İstanbul'daki Rusya elçiliği maslahatgüzarı, 23 Nisan 1877'de Osmanlı Hariciye Nezareti'ne bir nota vererek, Rusya'nın Osmanlı Devleti'yle olan diplomatik münasebetlerini kestiğini bildirmiştir. Aynı gün, Garçakof, Petersburg'daki Osmanlı

¹⁹ İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin iç içlerine karışması Rusya'nın dış politikası ile şekilleniyordu. Rusya'nın Balkanlarda nüfuz elde etme çabaları ve sıcak denizlere inme isteği İngiltere için önemli bir tehlike idi (Taşcan, 2011:42).

maslahatgüzarına, Rusya'nın Osmanlı Devleti'yle savaş halinde olduğunu bildirmiştir. Rusya, Avrupalı devletlere gönderdiği bir muhtırada, savaş nedeni olarak, Osmanlı Devleti'nin Tersane Konferansı'na taraf devletlerin bütün tekliflerini reddetmesini ve reformlara yanaşmamasını göstermiştir. Bunun yanında Rusya'nın gösterdiği tepkinin de bütün devletlerin görüşlerine uygun düştüğünü iddia etmiştir. İngiltere ise Rusya'nın muhtırasına karşılık, 2 Mayıs 1877'de verdiği cevapta, Rusya'nın bu girişimini onaylamadığını bildirerek kararı protesto etmiştir²⁰ (Armaoğlu, 2017:507).

Bulgarların, Türk ve Müslümanlara saldırıları 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında başlamıştır. Savaş sırasında Rus kumandanı, yayınladığı genelgede Türklere ve Müslümanlara hayat ve mal teminatı vererek ellerinde bulunan silahları teslim etmelerini istemiştir. Fakat Türklere toplanan bu silahlar Bulgar çetelerine verilmiştir. Ruslar, Türklerin asırlardır yaşadıkları toprakları işgal etmelerinin yanında Bulgar çeteleri ile birlikte Türklerin yok edilmesine girişmişlerdir. Türklerin malları yağma edilmiş; binlerce çocuk, kadın, ihtiyar öldürülmüştür. Köyler ateşe verilmiş, camiler, okullar, vakıf binaları yerle bir edilmiştir. Örneğin Filibe'de savaştan önce kullanılır durumda olan 17 büyük camiden ancak bir tanesi ayakta kalabilmiş; Sofya'da bir gecede yüze yakın cami ve mescit bombalanmıştır. Böylelikle Bulgaristan coğrafyasında Türk-Müslüman medeniyeti yok edilmeye çalışılmıştır. Şumnu, Razgrad ve Deliorman bölgeleri ise kısmen de olsa bu saldırılardan kurtulabilmiştir. Bu saldırılar yabancı devlet temsilcilerinin de dikkatini çekmiş; İngiltere'nin İstanbul elçisi Henry Layard bu kıyıda en az 200.000 ila 300.000 kadar Müslüman'ın öldürüldüğünü, bir milyondan fazla insanın yerlerini terk ettiği bilgisini Londra'ya bildirmiştir (Karpat, 2013:70-71).

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanırken tarafsızlığını ilan eden İngiltere, Rusların Yeşilköy'e kadar gelmesi üzerine donanmasını Rusya'ya karşı harekete geçirmiştir. Uzun görüşmeler sonucunda Mart 1878'de Ayastefanos Anlaşması imzalanmıştır. Bulgaristan'ın durumu, bu Antlaşmanın altıncı ve on birinci maddelerinde düzenlenmiştir. Bu maddelere göre Bulgaristan, özerk bir prenslik olarak kendi ordu ve hükümetine sahip olacak, ancak vergi ödemeye devam edecektir

²⁰ Osmanlı-Rus Savaşı'nda yabancı devletlerin tutumu için bk. Hakkı Yapıcı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yabancı Devletlerin Tutumu, *The Journal of Academic Social Science Studies*, C.5, S.5, 2012, ss.325-333.

(İnginar, 2010:20). Ayastefanos Antlaşması ile Tuna'dan Ege Denizi'ne kadar uzanan Büyük Bulgaristan'ın kurulması neticesinde İngiltere, Rusya'nın nüfuzu altındaki Büyük Bulgaristan sayesinde sıcak denizlere inebilme gerçeğiyle karşı karşıya kalmıştır (Taşcan, 2011:43). Bulgaristan'a Ege Denizi'ne çıkış verilmesine karşı olan Fransa ve İtalya'dan da tepki gelmiştir. Antlaşmaya doğrudan karşı çıkmayan Almanya, Avrupa devletleri ve Rusya arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde aracı olmayı önermiştir. Bunun üzerine 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Berlin Antlaşması ile Büyük Bulgaristan yerine Makedonya ve Doğu Rumeli'nin sınırlarına dâhil edilmediği bir Bulgar Prenslığı kurulmuştur (İnginar, 2010:20).

Rus harbinden ve müdahalesinden büyük kazançlar elde eden Bulgarlar, II. Aleksandr'a Kurtarıcı Çar adını vermişlerdir. Doğal olarak Rus hükümetinin gayesi Slav kardeşleri kurtarmak değil, onları kendi politikaları doğrultusunda kullanmaktır. Rusların bu niyetleri ortaya çıktığında Güney Slavlarının milliyetçi grupları, Çar hükümetinin siyasetine karşı ayaklanmışlardır. Benzer şekilde Bulgarlar da memleketlerinin bir Rus eyaleti haline getirilmesine engel olmak için 1885'ten 1914'e kadar Rus aleyhtarı blokta yer almışlardır (Kurat, 1987:356).

1.3.Prenslük Dönemi'nde Bulgaristan'da Türk Varlığı (1878- 1908)

1877-1878 Türk-Rus Savaşı sonrasında imzalanan 1878 Berlin Antlaşması'yla Tuna vilayetinin Sofya, Vidin, Rusçuk, Tırnova ve Varna sancakları üzerinde bir Bulgar Prenslığı kurulmuştur²¹ (Şimşir, 2012:25). Bulgar Prenslığının kurulmasıyla bölgedeki Türkler azınlık konumuna düşmüş ve Bulgaristan Türklerinin azınlık hakları sorunu ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2008:4).

Bulgaristan Prenslığının kurulmasını öngören Berlin Antlaşması'nın Türkçe ve Fransızca metinlerinde geçen "Türk" kavramı, doğrudan Bulgaristan'da bulunan Müslümanları tanımlamaktadır. Antlaşmanın dördüncü ve beşinci bentlerinde²²

²¹ 1885'te ise Filibe (Plovdiv) ve İslimye (Sliven) Bulgaristan topraklarına katıldı (Şimşir, 2012:25).

²² Berlin Antlaşması; "(Dördüncü bend) Bulgaristan ayanından (Tırnavı) da toplanacak bir meclis prensin intihabından evvel emaretin nizamname-i esasisini tanzim eleyecektir. Bulgarların Türk ve Romanya ve Rum ve sair akvam ile mahlut oldukları mahallerde bu kavimlerin intihabata ve nizamname-i esasinin tanzimine müteallik şeyde hukuk ve menfaî gözedilecektir. (Beşinci bend) Bulgaristan'da hukuk-i umumiyenin esasî âtîde muharrer maddelerden ibarettir. Bulgaristan'da ihtilâf-ı din ve mezheb hiç kimse için hukuk-i milkiye ve politikiyeden istifadede ve hizmet-i umumiye ve memuriyet ve şerefine nailiyetde veya her nerede olur ise olsun icra-yı hurfet ve sanatde naehil tutulmaklığa ve mahrum idilmekliğe sebeb

azınlıkların siyasi haklarının güvence altına alınacağı, din ve mezhep ayrılığı gözetilmeyeceği, ayrı din ve mezhepten olanların tıpkı Bulgarlar gibi medeni ve siyasi haklardan yararlanacağı, istedikleri mesleği seçip devlet memuriyetlerinde görev alabilecekleri yazılmıştır. Beşinci bendin ikinci fıkrasında ise, Bulgaristan vatandaşı olmayan yabancılara din ve ayin serbestliği tanınmakta, hatta onların teşkilat kurarak dini liderleri ile ilişkilerine engel olunmayacağı da ifade edilmiştir. (Eroğlu, 1985:28). Ayrıca 15 Ağustos 1879'da Petrev Efendi aracılığı ile Bulgaristan Prensine bir ferman gönderilmiştir. Bu fermanla *“Bulgaristan'ın kuruluşunu, zat-ı Devletlerinin Prenslığe seçilişini lütfen kabul buyuruyorum. Şu şartla ki, orada kalmış Müslim kullarının haklarına, hürriyetlerine hanel getirilmeye”* denilmektedir. Türk-Bulgar resmi olarak ilişkilerinin başladığı Ağustos 1879 görüşmelerinde Prens, Padişahın isteklerini titizlikle gerçekleştireceğini ve Bulgaristan'da kalan Türklerin haklarının korunacağı sözünü vermiştir (Kâmil, 1989a:11). Böylelikle Osmanlı Devleti, Bulgar Prenslığıne sınırlı bir bağımsızlık tanırken, Türk azınlığının da hukuki statüsünü güvence altına almıştır (Eroğlu, 1985:29).

Tablo 1. Bulgar Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman Nüfusu²³

Sayım Yılları	Türk Nüfus	Müslüman Nüfus
1887	602.331	676.212
1892	569.728	643.258
1900	539.656	643.300
1905	505.439	603.084

Kaynak: (Şimşir, 2012:27)

Bulgaristan coğrafyasında 1876 yılında 1.120.000 Türk ve 1.300.000 Bulgar yaşamakta, işlenebilen tarım topraklarının %70'i Türklerin elindedir (Nevrezova, 2006:4).

addolunmıyacaktır. Bulgaristan'da yerluler ve ecnebilere serbesti ve icray-ı ayin ve mezheb temin olunarak gerek cemaat-ı muhtelifenin silsile-i meratib üzere tertibinde ve gerek rüesa-yı ruhaniyelerile olan münasebatında bir güna ika-ı mevani olunmıyacaktır.” bk. (Erim, 1953:407).

²³ 1956 yılına kadar Türk ve Müslüman nüfus ayrıca gösteriliyordu. Müslüman nüfusun içinde Pomaklar, Tatarlar, Müslüman çingeneler de sayılıyordu. Bulgarlar, 1956'dan sonra Türk ve Müslüman nüfusu açıklamamışlardır (Şimşir, 2012:27).

Ancak savaş sırasında ve sonrasındaki öldürmeler, savaşın yol açtığı evsiz kalma, salgın hastalık gibi nedenlerle oluşan ölümler ve göç nedeniyle Müslüman Türk nüfusu, 1878 sonrasında 802.597'ye inmiştir (Sert, 2018:17). 1887 yılına gelindiğinde ise Türkler, Bulgaristan'da azınlık durumuna düşmüş, nüfusları 602.331'e gerilemiştir.

Tablo 2. Bulgar İstatistiklerine Göre Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler

Yıllar	Göç Sayısı
1893	11.460
1894	8837
1895	5095
1896	1946
1897	2801
1898	6640
1899	7354
1900	7417
1901	9339
1902	9717
Toplam	70.603

Kaynak: (Şimşir, 2012:223-224)

Edinilen bilgilere göre 1886-1890 yılları arasında 74.753 (Nevrezova, 2006:4), 1893-1902 yılları arasında ise 70.603 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir (Şimşir, 2012:223-224).

1877-1886 yıllarında ise Bulgaristan'daki Türk eğitim kurumlarının uğradığı tahribatla Türklerin eğitimi, telafi edilemeyecek şekilde gerilemiştir. 1885 yılı sonunda Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katılmasıyla birlikte bu bölgeden kitlesel Türk göçleri artmış; Tuna ve Rumeli Türklerinin eğitilmiş insan nüfusu (öğretmen vs.) ciddi ölçüde azalmıştır. Bulgarlar, yurtlarını terk eden Türklerin taşınır/taşınmaz mallarını ve

topraklarını gasp etmeye başlamıştır. Toprak ihtilalinden²⁴ toprağını kurtaran çok az kişi olmuştur. Türk halkı ekonomik bakımdan çökertilmiş; Türk okul ve medreselerinin gelir kaynakları yok edilmiştir. Savaş zamanında önemli bir kısmı yıkılan Türklere ait mektep ve medreselere yönelik saldırılar, savaş sonrasında sistemli bir şekilde devam etmiştir. 1877’de Filibe’de 29 mektep ve medrese bulunurken 1879’a gelindiğinde bunlardan sadece iki tanesi kalabilmiştir. İstanbul hükümetinin talebi ve Avrupalı devletlerin girişimi ile yıkımların durdurulması istenmişse de yıkımlar aralıklarla devam etmiştir. 1877-1886 yılları arasında 1500 kadar Türk okulu kullanılamaz hale getirilmiştir (Şimşir, 2012:42-44).

Müslüman-Türk azınlığın bu dönemde yaşadığı başka bir sorun ise basın özgürlüğü alanındadır. Prenslik döneminde Bulgaristan’da çok sayıda Türkçe gazete basılmış olsa da tam anlamıyla bir basın özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir. Berlin Antlaşması’nda basın özgürlüğüyle ilgili herhangi bir madde bulunmamakta, bu konu Bulgaristan Prenslığının kurulmasından sonra çıkarılan yasalarla düzenlenmiştir (Dayıoğlu, 2005:204). 1885’te bir basın yasası kabul edilmiş; Bulgaristan’da gazete çıkarabilmek için gazetenin yazı işleri müdürünün Bulgaristan vatandaşı olması şartı konulmuştur. 1907 yasasıyla birlikte şartlar daha da ağırlaştırılarak yayıncılara vergi yükümlülüğü getirilmiştir. Bu şartlar altında çıkan gazeteler²⁵ yayın hayatlarına sürekli ara vermek zorunda kalmıştır (Dayıoğlu, 2005:206).

Berlin Anlaşması ve Bulgar Anayasasına göre ülkede bulunan azınlıkların din ve vicdan özgürlüğü güvence altına alınmış olmasına rağmen Bulgar yöneticiler, bu hakları sürekli ihlal etmişlerdir. Bulgaristan’da Osmanlı Dönemi’nden kalan maddi mirasın²⁶ en çok tahrip edildiği, yıkıldığı dönem 1878-1908 yılları olmuştur (Koyuncu, 2006). Cami ve mezarlıklara yönelik saldırılar Osmanlı-Rus Savaşı sırasında başlamış ve sonrasında da devam etmiştir. Örneğin Filibe, Pazarcık, Eski Zağra, Kızanlık ve Yeni Zağra’da bulunan cami ve medreseler Rus güçlerince tahrip edilmiş ya da başka amaçlarla

²⁴ 1877-1886 yılları sırasında Türklerin malları (evleri, eşyaları, hayvanları vb.) yağmalanmıştır. Bu yıllarda Türklerin topraklarına da el konulmuştur. “Toprak ihtilali” vakıf mallarını (okul, cami, medrese) da hedef almıştır.

²⁵ Bulgaristan’da Prenslik ve Krallık dönemlerinde Türk basınının değişim süreci hakkında detaylı bilgi için bk. Âdem Ruhi Karagöz, Bulgaristan’da Türk Basını 1879-1945, İstanbul: Üniversite Matbaası, 1945.

²⁶ Bulgaristan’daki Osmanlı maddi kültür mirasının tasfiyesi hakkında detaylı bilgi için bk. (Koyuncu, 2006).

kullanılmıştır. Sofya’da 44 cami varken bu sayı, savaş sırasında yapılan saldırılar, camilerin kiliselere dönüştürülmesi, şehir planı uygulaması gibi nedenlerle 1902 yılında bire düşmüştür. Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ve sonrasında zarar gören diğer yerler ise mezarlıklardır. Bazı Müslüman mezarlıkları tahrip edilirken bazıları parka dönüştürülmüştür. Örneğin bir mezarlık üzerinde tiyatro binası inşa edilirken, mezar taşları inşaatlarda (Dayıoğlu, 2005:201-202), ve Sofya sokaklarının kaldırımlarının yapımında kullanılmıştır (Koyuncu, 2006:220). Bütün bu tahribata karşın cami, mescit ve diğer vakıf taşınmazlarının tamir ve bakımı Bulgar yerel yönetimlerinin iznine bırakılmış; Müslüman Türk azınlığın dini hayatıyla ilgili düzenlemeler ve işlemler Bulgaristan Dışişleri ve Din İşleri Bakanlığı’nın denetimine bağlanmıştır (Sert, 2018:19). Bulgar yönetimi bir taraftan Türk-Müslüman mirasını yok etmek için uğraşırken bir taraftan da Din İşleri Bakanlığı kurarak Türk-Müslüman azınlığın dini hayatı ile ilgili düzenlemeler yapmayı planlamıştır.

1878 Berlin Anlaşması’ndan 1902’ye kadar geçen süre zarfında Bulgaristan Müslümanları siyasi konularda bir etkinlik gösterememişlerdir. Bunun en önemli nedeni, eğitim kurumlarının yok edilmesidir. Bu şekilde nüfus yönlendirilmeye açık hale getirilmiştir (Bayraktarova, 2002:97-98).

2. BÖLÜM: BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞI VE KRALLIK DÖNEMİNDE TÜRKLERİN DURUMU (1909-1944)

2.1. Azınlık Nedir ve Hakları

Azınlık kavramı, tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde kavramın nispeten yeni bir tanımlama olduğu ve 16. yüzyıldaki reform hareketlerinden bu yana kullanıldığı görülmektedir (Oran, 2004:17). Azınlık kavramı, çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde ele alınmakta, Uluslararası Adalet Divanı'nın 1930 yılında önerdiği tanım sonraki tanımlara kaynaklık etmektedir. Bundan yola çıkılarak azınlık;

“Tarihsel olarak belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan aynı ırktan dini ve dili bir kendine özgü gelenekleri olan, ortak dil, din, gelenek ve ırk kimliğiyle dayanışma duygularıyla birbirine bağlı, geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet etme biçimlerini sürdürme, aynı soydan olma ruhu ve geleneğine uyumlu olarak çocuklarını eğitime ve yetiştirme haklarını güvence altına almak isteyen, karşılıklı yardımlaşma ruhuna sahip bir topluluktur” (Tunç, 2004:185).

şeklinde tanımlanabilir.

İçinde yaşadıkları başat toplumdan kimlik özelliklerine göre ayrılan azınlıklar; dinsel azınlıklar, dilsel azınlıklar, etnik azınlıklar ve ulusal azınlıklar şeklinde tasnif edilirler (Tunç, 2004:189). Bununla birlikte Baskın Oran'a göre, azınlık kavramının temel unsurlarından biri de yurttaş olmaktır. Çünkü kişi yurttaş değilse, çok farklı bir kategori olan 'yabancı'dır (Oran, 2004:26).

Toplumların uluslaşma sürecinde ortaya çıkan azınlık kavramının gelişimi, ulus-devlet yapısının şekillenmeye başlamasıyla paralellik göstermiştir. Egemen devlet yapısını ifade eden ulusal devlet bünyesi, içinde kalan etnik, dilsel ya da kültürel toplulukların korunması ihtiyacını doğurmuştur. Böylelikle uluslararası alanda 'azınlık hakları'ndan söz edilmeye başlanmıştır (Duvan, 2013:11).

Azınlık haklarından önce insan haklarına değinmek gerekirse, insan hakları, bütünüyle olmasa bile önemli bir dereceye kadar yasaldir. 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından insan haklarının başlıca kurucu yasası ilan edilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi isimli bu yasaya göre,

“... bütün insanlar doğuştan eşittirler ve insan olmaktan kaynaklı olarak eşit haklara sahiptirler; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya türlü görüş, milliyet, sosyal menşe, sahip olunan ve doğuştan getirilen

statü veya diğer statüler gibi gerekçelerle herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaksızın herkesin bu Bildiri’de ileri sürülen haklardan ve özgürlüklerden faydalanma hakkı vardır” (Freeman, 2008:4-5).

Evrensel Bildiri’de ayrımcılığın yasaklanması dışında azınlık konusundaki tek ifade 27. maddedeki herkesin toplumda, kültürel hayata katılma hakkına sahip olduğu ifadesi olmakla birlikte toplum sözcüğüyle ulusun tamamının mı yoksa azınlık toplumunun da dâhil edilip edilmediği, net şekilde ifade edilmemiştir. Birleşmiş Milletler, azınlık konusuna daha sonra eğilmiş; Sivil ve Siyasi Haklar Konvansiyonu’nun (1966) 27. maddesinde²⁷ ve Azınlık Hakları Bildirisi’nde (1992) azınlık hakları korunma altına alınmıştır. Buna rağmen azınlık haklarının insan hakları içindeki yeri, her zaman çelişkili bir alan olarak kalmıştır (Freeman, 2008:46).

En genel açıklamasıyla insan hakları içinde değerlendirebileceğimiz azınlık hakları, bir ülkede yaşayan azınlık bireylerine devlet tarafından tanınan ve topluca kullanılabilen özel insan haklarıdır. Bu haklar negatif ve pozitif haklar olarak ele alınmaktadır. Negatif haklar, bir ülkenin tüm vatandaşlarına tanıdığı, yasa önünde eşitlik, siyasal hak eşitliği, dini uygulama özgürlüğü gibi bireysel haklardır. Pozitif haklar ise, tüm yurttaşlara tanınmayan, yalnızca azınlığa tanınan haklardır. Esas azınlık hakları olan bu haklar, bireyin sadece grubuyla birlikte kullandığı haklardır. Örneğin kendi dinlerinde veyahut kendi dillerinde okulların açılmasına olanak tanınması gibi. Hiç şüphesiz bu hakların uluslararası standartları karşılaması veya bu standartların gerisinde kalması konusu, büyük çoğunlukla, ilgili devletin demokratikleşme düzeyiyle ilişkilendirilmektedir (Oran, 2004:33).

Bulgaristan’ın da taraf olduğu Birleşmiş Milletler alt komisyonunun ayrımcılığı önlenmesi ve azınlıkların tanımı çalışmalarında azınlıkların himayesi görüşü dile getirilmiş; etnik ve dil azınlıkların himayesi kurallaştırılmıştır. Bunlar:

1. Etnik grupların mensuplarına kendi dillerini aralarında ve aleni olarak kullanma, gazetelerini yayınlama ve kendi dillerinde görüşlerin kamuya açıklamak hakkı;

²⁷ Birleşmiş Milletler, azınlıklarla ilgili ilk metni olan Kişisel (Sivil) ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. maddesindeki “*Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte toplu olarak, kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dillerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakkından mahrum edilmemelidir*” şeklindeki ifadelerle azınlık hakları ile ilgili ilk düzenlemeleri yapmıştır (Çavuşoğlu, 1999:23).

2. Kültürel müesseselerin ulusal grubun kimliği bakımından vazgeçilmez olması nedeniyle azınlıklara kültürel yaşamın dayanaklarını oluşturan okul, kütüphane gibi kültürel kuruluşlarını kurma hakkı;
3. Azınlık mensuplarının çocuklarına gruplarının dil ve kültürlerini tam olarak öğrenme imkânı;
4. Ayrımcılığa uğramama hakkı dahil olmak üzere, tüm temel haklardan etkin olarak yararlanma hakkı tanınmaktadır (Arsava, 1992:54).

Bu çerçevede Bulgaristan'daki Türkleri ele aldığımızda, Türklerin tarihsel süreç içerisinde iki ya da çok taraflı antlaşmalarla güvence altına alınmış negatif ve pozitif haklara sahip oldukları görülmektedir. Diğer bir deyişle Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan arasında imzalanmış antlaşmalar olmakla birlikte çok taraflı antlaşma ve belgeler de vardır. Söz konusu antlaşmalar, Bulgaristan'a hukuki bir sorumluluk yüklemekle birlikte bu belgelerin uluslararası hukuk düzeyinde işlerliği ve Bulgaristan'ın ihlallerinin yaptırıma bağlanması, çözümü güç bir sorun olarak görülmektedir. Bulgaristan, taraf olduğu anlaşma ve sözleşmelerin önceki rejim döneminde yapıldığını ve koşulların değiştiğini ileri sürmekte, bunların geçerliklerinin ortadan kalktığını iddia etmektedir (Akıllıoğlu, 1990:12-15). Bu şekilde söz konusu antlaşma ve belge hükümleri Bulgaristan tarafından sürekli olarak ihlal edilmiştir.

2.2.Bulgaristan'ın Özerkliğinden Bağımsızlığına: Bulgar Krallığının İlanı ve Türklerin Durumu (1909-1912)

5 Ekim 1908 yılında, İstanbul'da İkinci Meşrutiyetin ilanı ile ortaya çıkan iç karışıklıklardan yararlanan Bulgaristan, bağımsızlığını ilan ederek krallık olmuştur (Şimşir, 2012:58). Osmanlı Devleti, tepki olarak Bulgaristan Prensiğinin bağımsızlık ilanını protesto etmiş; Bulgaristan üzerindeki hukukunun korunması için büyük devletlerden bir konferans düzenlenmesini talep etmiştir (Bayraktarova, 2006:18). Osmanlı Devleti, bir yandan bağımsızlığa karşı çıkarken diğer yandan olası bir savaş için müttefik bulma çabasına girmiştir. Sonuç olarak büyük devletlerin baskısıyla savaş ihtimali ortadan kaldırılmış; meselenin iki devlet arasında barışçıl yollarla çözülmesine

gidilmiştir (Bayraktarova, 2006:19). Böylelikle 1909²⁸ Nisan'ında Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında Bulgaristan'ın bağımsızlığını teyit eden bir protokol imzalanmıştır. Protokolle Bulgaristan'ın tam bağımsızlığı tanınırken, Bulgaristan'da bulunan Müslüman azınlığın da hukuki durumu tekrardan düzenlenmiştir (Gündüz, 1985:58). Yapılan protokol ve buna ek sözleşmede Bulgaristan'da yaşayan Türk-Müslüman azınlığın mezhep ve ibadet özgürlüğü teminat altına alınmıştır. Ayrıca Türk-Müslüman azınlık mensuplarının diğer dini grupların sahip oldukları medeni ve siyasi haklardan yararlanabilecekleri taahhüt edilmiştir. Bulgaristan Türkleri, Bulgarlarla eşit haklara sahip olurken protokol hükümlerine göre camilerde Halife-Padişah adına da hutbe okutabileceklerdir (Eroğlu, 1985:29).

Türk-Bulgar sözleşmesinin altıncı maddesine göre Bulgar Hükümeti, Bulgaristan'daki Türk okullarına yeterli para yardımı yapmaya söz veriyor, Bulgaristan müftülüklerinin Türk azınlık okulları üzerindeki yetkileri vurgulanıyordu. Böylelikle Bulgar Krallığındaki Türk okulları, tekrardan anlaşma ile güvence altına alınmıştır. 1909 yılı başında Bulgaristan'da yeni bir Bulgar Milli Eğitim Yasası kabul edilmiştir. Bu yasa ile özel ve resmi ilk, orta, yüksek bütün okullarla ilgili yasalar bir araya toplanmıştır. Yeni yasa ile Türk azınlığın eğitimi üzerinde Bulgar kontrolü artırılmış, bütün okullar beş başmüfettişin denetimine verilerek başmüfettişler doğrudan milli eğitim bakanına bağlanmıştır. Alınan bu kararlarla Türk okulları üzerinde hükümet kontrolü tesis edilmiştir. 1892-1910 yılları arasında 65.000 Türk, Bulgaristan'dan göç etmiş; dolayısıyla Bulgaristan'daki Türk ilkokullarına giden ve bu okullara devam eden Türk çocukların sayısında azalma olmuştur (Şimşir, 2012:59). Türk öğrencilerinin eğitimlerine devam etmelerinin önündeki en önemli sorun ise Bulgar yönetiminin Türk okullarını kapatmasıdır.

Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı, sancak eğitim müfettişlerine gönderdiği 22 Aralık 1911 tarihli 30388 sayılı bir genelge ile Türk okullarında okutulan ders kitaplarına yönelik kontrolün artırılmasını ve Kanun'un 364. maddesinin harfiyen uygulanmasını emretmiştir. Ayrıca Türk-Müslüman okullarındaki öğretmenlerin Bulgaristan politikalarını destekliyor olması, Türkiye'den gelen öğretmenlerden olmamasına önem

²⁸ Bulgaristan'ın bağımsızlığı Osmanlı Devleti tarafından 1909'da kabul edilmiştir. Bu yüzden çalışmada Bulgaristan'da krallığın başlangıcı olarak 1909 yılı kabul edilmiştir.

verilmiştir. Okullarda Bulgarcanın ve Bulgar tarihinin okutulması mecburi hale getirilmiştir. Bulgar hükümeti Türk öğretmenlerine ücret ödemediği gibi İstanbul Hükümetinden gelen yardımları da engellemiştir. Türk okullarına ihtiyaç duyulan maddi destek Bulgar Devleti tarafından verilmediği gibi halk tarafından yapılan yardımlar da engellenmiştir. Buna karşılık, devlet bütçesinden ayrılan paya ilave olarak Bulgar okullarına, yerel idarelerden de kaynak aktarılmıştır (Memişoğlu, 2002:117-118). Bulgar Hükümetinin bütün baskılarına rağmen 1910-1911 yıllarında 54 yeni Türk Okulu açılabilmiş; ancak 104 Türk okulu ise mali sıkıntılar nedeniyle kapanmak zorunda kalmıştır. 1911-12 yılında da 56 okul açılırken, 101 okul yine maddi sorunları aşamadığı için eğitime son vermiştir (Memişoğlu, 2002:120).

2.3.Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşında Bulgaristan'da Türklerin Durumu (1912-1918)

Balkan toprakları, 1912-1913 Balkan savaşları ile Osmanlı Devleti hâkimiyetinden çıkmıştır. Balkan savaşları sırasında coğrafyada ciddi bir yıkım yaşanırken çok sayıda Türk de bu topraklarda kalmıştır.

Balkan savaşları sırasında yaklaşık 200.000 Türk-Müslüman'ın öldürüldüğü söylenmektedir. Yaşanan sistematik katliamlar karşısında Trakya ve Makedonya Türkleri göç etmek zorunda kalmışlardır. Ancak kaç kişinin göç ettiği kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte Şimşir, 440.000 Türkün, Makedonya ve Trakya'dan Anadolu'ya göç ettiğini (Şimşir, 2012:224-225) ifade ederken Türkiye İçişleri Bakanlığı'nın istatistiklerine göre ise, 1912-1915 yılları arasında Balkanlardan 297.737 kişi göç etmiştir (Arslan, 2008:105).

Balkanlarda yaşanan ölümlerin yanında dini baskılar da Türklerin göç etmelerine neden olmuştur. 1912 Balkan Savaşından sonra Osmanlı askerlerinin geri çekilmesiyle Bulgaristan'daki Müslümanlara yönelik Bulgarlaştırma ve Hristiyanlaştırma hareketi başlatılmıştır. Temmuz 1913 tarihine kadar yaklaşık 200 bin Müslüman Pomak'ın isimleri zorla Slav Bulgar isimleriyle değiştirilmiş ve bunlar Hristiyan yapılmışlardır (Bayraktarova, 2006:238). Ayrıca bu isimleri kabul etmeyenlere para cezası verilirken bu uygulamanın daha da şiddetlendiği dönemlerde bu kişilere idam cezası da verilmiştir. Diğer yandan Türk kadın ve erkeklerin kıyafetlerine de müdahale edilmiştir. Örneğin

Varna'dan gelen göçmenler, geldikleri yerlerde fesle gezmenin yasaklandığını söylemişlerdir (Halaçoğlu, 1990:58).

1912-1913 Balkan savaşları sonunda ise Kırcaali, Eğridere, Koşukavak, Darıdere, Mestanlı, Ortaköy, Dövlén, Paşmaklı ve Nevrokop Bulgaristan toraklarına katılmıştır ki bu toprakların sakinlerinin %90'ını Türkler oluşturmaktadır (Şimşir, 2012:25). İkinci Balkan Savaşı'nın 1913'te sona ermesinden sonra yapılan İstanbul Antlaşmasıyla bölgede yaşayan halkın hakları her iki taraf için de belirlenmiştir. Söz konusu antlaşmanın yedinci maddesinde, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden çıkmış olan Bulgaristan topraklarında kendi isteğiyle kalan, kalmak isteyen kişilere Bulgar vatandaşlığı verileceği öngörülmüştür. Ancak bu kişiler, isterlerse dört yıl içinde Osmanlı tabiiyetini seçebileceklerdir. Ayrıca Bulgar Hükümeti, ilgili kişileri dört yıl boyunca askere almayacak ve onlardan herhangi bir askerlik ücreti de talep etmeyecektir. Antlaşmanın sekizinci maddesinde ise Bulgaristan'daki Türkler ile Bulgarlar hukuki açıdan eşit haklara sahip olacak, tüm vatandaşlar mensup oldukları dinin ibadetlerini istedikleri gibi icra edebileceklerdi. İstanbul Antlaşmasına eklenmiş olan "Müftülere Müteallik Mukavelename" ile Bulgaristan'daki Müslüman dini liderlerin teşkilatlanması, görevleri ve yetkileri düzenlenmiş; onlara özerk bir statü tahsis edilmiştir (Hakov, 1999:421-22).

İkinci Balkan Savaşı'nın sonuçları her ne kadar Osmanlı Devleti'ni siyasi ve askeri açıdan zor durumda bırakmış olsa da yapılan İstanbul Antlaşmasıyla Bulgaristan'daki Türklerin mevcut hakları pekiştirildiği gibi yeni haklar da kazanılmıştır (Keskiöglü, 1985:37).

Birinci Balkan Savaşı'na Büyük Bulgaristan hayalini gerçekleştirmek amacıyla katılan fakat İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra bunu tek başına gerçekleştiremeyeceğini anlayan Bulgaristan, 1915'te Almanya ve Avusturya ile anlaşarak Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Savaş, 1918 yılında İttifak devletlerinin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra Bulgaristan ekonomisi büyük bir çöküntü yaşamıştır. Ülkede her türlü besin maddesi tükenirken kasabalarda açlık baş göstermiştir. 1918-19 yılı kışında kıtlıkla mücadele eden halka bir de savaş tazminatını ödemek amacıyla ağır vergiler dayatılmıştır (Koleva, 1975:89). Bulgaristan, her ne kadar savaş sırasında Sırbistan Makedonya'sını ve Güney Dobruca'yı ele geçirse de mağlup devlet sıfatıyla 27

Kasım 1919'da Neuilly Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır (Dayıoğlu, 2005:213-14).

Türkiye'nin taraf olmadığı Neuilly Antlaşması'nın dördüncü bölümünde azınlık hakları düzenlenmiştir. Bulgaristan, çok taraflı bu Antlaşma ile başka devletlere karşı ülkesindeki azınlıklara belli bir statü tanıma yükümlüğü altına girmiştir. Söz konusu Antlaşmanın 50-57. maddelerinde; dil, din, ırk ayrımı yapılmadan Bulgaristan'da yaşayan herkese hayat ve özgürlük hakkı tanınacağı taahhüt edilmiştir. Bütün Bulgar vatandaşlarının eşit olduğunu, herhangi bir ayırım olmadan hukuki ve filli olarak aynı haklara sahip oldukları bu antlaşma ile teminat altına alınmıştır. Büyük bir öneme sahip olan eğitim konusu ise antlaşmanın 55. maddesinde açıklığa kavuşturulmuştur. Maddeye göre Bulgaristan, Bulgarcadan başka dil konuşan vatandaşlarının yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde çocukların kendi dillerinde eğitim almasına imkân veren kolaylıklar sağlayacaktı. Son olarak Neuilly Antlaşması ile azınlıklar için getirilen hükümlerin işleyişi ve denetimi Milletler Cemiyeti tarafından yapılacaktır (Gündüz, 1985:60). İlgili hakların kazanılmasını müteakip 1919'da ilan edilen, “*Bulgaristan Müslümanları Müessesat-ı Diniyye İdare ve Teşkilatı Nizamnamesi*²⁹” ile o zamana kadar elde edilen haklar teminat altına alınmıştır (Keskiöğlu, 1985:37).

2.4.Çiftçi Partisi Döneminde Türkler (1919-1923)

I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da yükselen faşizmden etkilenen Bulgaristan'ın iç politikası çatışmalı ve dengesiz hale gelmiştir. Savaş sonrasındaki bu çalkantılı siyasi durumda Bulgaristan'da etkili olan ilk siyasi hareket Bulgaristan Halk Çiftçi Birliği³⁰ (BHÇB)'dir. Öğretmen ve çiftçilerin bir araya gelerek kurdukları BHÇB, 1919'daki seçimlerde %31 oy ile iktidara gelmiştir. BHÇB iktidara geldiğinde yoksul köylülere toprak dağıtmış, vergi ve yargı sistemlerinin düzenlenmesi gibi ciddi reformları hayata geçirmiştir (Ulutaş, 2018:127).

²⁹ 23 Mayıs 1919 yılında yürürlüğe girmiştir. Nizamname, üslubu ve teknik özelliklerinin yanı sıra içerdiği hükümler açısından da oldukça kapsamlıdır. Bulgaristan Müslüman toplumun o tarihe kadar sahip olduğu dini ve milli haklarını birtakım istisnalar dışında doğrulamış, düzenleyip dini kurum ve yapılarını yönetim organlarını sağlam esaslara bağlamıştır. 9 bölüm ve 189 maddeden oluşan “Nizamname”, Bulgaristan Müslümanlarının dini yönetimlerine ilişkin hazırlanıp uygulamaya konulan en ayrıntılı düzenleme özelliğini taşımaktadır. Bundan sonraki bütün düzenlemelerde de bu nizamnamenin esas teşkil ettiği görülmektedir (Ahmed, 2013).

³⁰ Bulgaristan Halk Çiftçi Birliği, 1899 yılının sonlarında kurulmuştur.

Bulgaristan’da Stamboliiski’nin liderliğindeki Çiftçi Partisi yönetimi sırasında Türk azınlığının kısmi de olsa hakları tanınmıştır (Lütem, 2000:63). Çiftçi Partisi, doğrudan Türklere yönelik yenilikler yapmamış; ancak Türklerin %80’inin çiftçi olması nedeniyle çiftçiler lehine yapılan değişiklikler Türkler için olumlu sonuçlar doğurmuştur (Yılmaz, 2008:6). BHÇB, Türklerin yoğun yaşadığı yerlerde Türk çiftçi teşkilatları kurmak için çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu çalışmaların daha iyi yürütülebilmesi için 1919’da Bulgar Çiftçi Halk Birliği Merkez Heyeti tarafından, “*Müslüman Merkez Çiftçi Grubu*” kurulmuştur (Memişoğlu, 2017:27).

Çiftçi Partisinin bu ılımlı tutumu Bulgaristan Türklerinin eğitim haklarını da geliştirmiş; müftü ve hatip yetiştiren *Medrese-i Nüvvab Okulunun*³¹ 26 Haziran 1919 tarihinde resmî gazetede yayımlanan tüzükle açılması öngörülmüştür (Mehmedov, 2011:22). BHÇB’nin iktidarı ile Bulgaristan’da bir özgürlük ortamının sağlandığı görülmektedir. Mevcut özgürlük ortamından istifade eden Türklerin gayretleriyle açılan okul sayısı 1.712’ye ulaşmıştır. Daha önceki Bulgar hükümetleri tarafından dayatılan okullarda Bulgarca eğitim zorunluluğu da kalkmış; hatta Türk okullarına devlet desteği sağlanmıştır (Nevrezova, 2006:5). Şumnu Türk Öğretmen Okulu’nun 1919/1920 ders yılındaki masrafları hükümet bütçesinden karşılanmıştır. BHÇB hükümetinin bu desteği ile Öğretmen Okulu eğitim faaliyetlerini sürdürebilmiştir (Memişoğlu, 2017:39).

Bunlara ilave olarak BHÇB, Türkler arasında propaganda yürütebilmek amacıyla 23 Ocak 1920 tarihinden itibaren Türkçe olarak “*Çiftçi Bilgisi*³²” gazetesini yayımlamıştır. Gazete, Parti’nin “siyasi, ilmi, fenni ve iktisadi” Türkçe yayını olmuştur (Memişoğlu, 2017:27). 1920’de yapılan parlamento seçimlerinde Çiftçi Partisinden 8 Türk milletvekili seçilmesi de Türk azınlığın kazanımlarından biri olmuştur (Memişoğlu, 2017:28).

³¹ Detaylı bilgi için bk. Vedat Yeşilçiçek; Hasan Hüseyin Yılmaz, “Miili Mücadele Döneminde Bulgaristan’da Müslüman Türk Azınlığına Yönelik Eğitim Faaliyetleri ve Nüvvab”, *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, II, Ankara 2014, ss. 883-900.

³² Çiftçi Birliği gazetesi, 1920-1923 yılları arasında yayın hayatını sürdürmüştür. Okuyucularına “Toprak Kardeşliği” fikrini aşlamaya çalışan gazete, “Biz aynı vatanın evlatları olan insanlar arasında Türk-Bulgar ayırımı yapılmasına kesinlikle karşıyız! Biz, tarihsel nefret ve garazı giderme arzusundayız! Öz kardeş, toprak kardeşiyiz” fikrini savunmuştur (Memişoğlu, 2017:28).

Bu dönemde Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye ile ilişkileri artmıştır. Bu ortam sayesinde 31 Ekim-3 Kasım 1920 tarihleri arasında Sofya'da Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi toplanmıştır. Bu toplantıda başta okullar, dini kurumlar ve vakıflar olmak üzere Türkleri ilgilendiren konular görüşülüp kararlar alınmıştır. Ancak alınan kararlar Bulgar Hükümeti tarafından uygulanamamıştır (Nevrezova, 2006:5).

Ayrıca daha önce kabul edilen "Milli Türk Programı Layihası" maddeleri³³ temel alınarak 21 Temmuz 1921'de Bulgar Maarif Yasası'nda yapılan değişikliklerle Türkler lehine eğitim alanında birçok yenilik getirilmiştir. Bu yenilikler içinde, Türk okulları için Genel Maarif Başmüfettişi tayin edilmesi, Türk okullarında Türkçe eğitim serbestliği bulunmaktadır. Yeni Türk okullarının yapılması, var olanların onarılması da bu yasa ile mümkün olabilmıştır (Memişoğlu, 2017:28-29).

Her ne kadar Krallık dönemi olsa da iktidardaki BHÇB'nin aldığı kararlar ve uygulamaları partinin oylarını %52'ye kadar çıkarmıştır (Kosaşki, 1980:13). Fakat 1920'li yıllar Bulgaristan'da Çiftçi Partisi ve Komünist Parti rekabetinin yaşandığı bir dönem olmuştur (Kosaşki, 1980:13). Diğer yandan eski burjuva partileri, 1921 yılının sonunda Çiftçi Birliği iktidarına son vermek için, sonradan Anayasal Blok adıyla anılacak olan bir örgütlenme kurmuşlardır. 1922'de MÜH Birlik adlı faşist³⁴ örgütlenme büyük sermaye temsilcilerini, gerici politikacıları, şovenist subayları ve Alman yanlılarını bir araya getirmiştir. Faşist Beyaz Muhafız çetelerinin desteğiyle burjuva partileri, 1922 baharında

³³ "1. Türkçe ana lisanı ile eğitim serbestliği. 2. Türk mekteplerin muhtariyetinin muhafazası. 3. Rüştüye ve iptidaiye mekteplerinin idare-i maliyesinin belediye ve sancak heyetleri tarafından deruhte edilmesi (üstlenilmesi). 4. Türk rüştüye mektepleriyle medreselerin Hükümet tarafından idare olunması. 5. Türk mekteplerine tarla, koru vs. verilmesi. 6. Muallimlerin ahvali maliyesinin ıslah ve tanzimiyle Bulgar muallimlerinin haiz olduğu hukuka malik olmaları. 7. Maarif Nezareti'nde Türk Müfettiş Umumiliği ihdası ile sancaklara Türklerden müfettiş tayin olunması. 8. Miktarı kafi Darül'muallimin kuşat ve ıslâhıyla, tedrisatın Türkçe ol-ması. 9. Müftü yetiştirmek için bir Mekteb-i Nüvvap açılması. 10. Müftülerin İslâm ahali tarafından yapılacak intihap ile tayini. 11. Türklere gece mektebi açılması.12. Türk köylerinde kiraathaneler açılması.13. Türklere teşkilatı nispetinde belediye, sancak ve mebus intihaplarında mevki verilmesi. 14. Türklerin meskun olduğu muhtelit kazalarda (ilçelerde) kaduların behemehal Türkçe bilmesi. 15. Mahkemelerde tercümanların ilgası. 16. Kazalarda Türklerin kaymakam muavini, yahut polis komiseri (pristaf) tayin edilmesi. 17. Türklerden askeri vergisinin ilgası, vazife-i askeriye'nin ifası hususun-da Bulgarlarla eşit tutulması. 18. Türk münevverlerinin bütün kurumlarda istedikleri memuriyetlere tayin edilmesi. 19. Türk münevverlerinin askeri memuriyetlere kabul edilmesi." (Memişoğlu, 2017:29).

³⁴ Bulgar faşizminin kendine has özellikleri bulunmaktadır. 14 Temmuz 1936'da Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesinin altıncı toplantısında Georgi Dimitrov bu özellikleri şöyle tanımlamıştır: "Bulgar faşizmi kendi başına ne ifade ediyor? Bu ne İtalyan ne de Alman Faşizmidir. Bu kendine özgü tarihsel koşullarda, işçi ve köylüler arasında geniş toplumsal kitle dayanağı olmayan Bulgar faşizmidir." Bulgaristan'daki faşizm, egemenliğini sürdürdüğü dönem boyunca hiçbir zaman geniş kitle desteği alamamıştır (Kosaşki, 1980:14).

ilk darbeyi gerçekleştirmişlerdir. Bu girişim kitlesel çıkışla engellenmiştir ancak çok geçmeden 9 Haziran 1923'te Çiftçi Birliği hükümeti askeri-faşist bir darbe³⁵ ile devrilmiştir. Hiç şüphesiz darbeyi kolaylaştıran nedenlerin başında Çiftçiler ve Komünistler arasındaki siyasi kopukluk gelmektedir (Doğu Avrupa'da Faşizm ..., 2011:777). Stanboliyski Faşistler tarafından yakalanıp vahşice öldürülmüştür. Birkaç günlük çarpışmadan sonra halkın direnci kırılırken ayaklanma bütün Bulgaristan'da bastırılmıştır (Koleva, 1975:109).

2.5.Faşist Dönemde Bulgaristan'da Türk Varlığı (1923-1944)

1923 darbesinin ardından, darbe karşıtı olaylar bahane edilerek bireysel haklar ve siyasi özgürlükler sınırlanmıştır. Kasım 1923'te terör faaliyetlerini önlemeye ve ülke güvenliğini sağlamaya yönelik bir kanunla iktidar önemli yetkilerle donatılmıştır. Bu yetkiler çerçevesinde Nisan 1924'te Bulgar Komünist Partisi (BKP) kapatılarak partinin mal varlığına el konulmuştur. Ayrıca Mart 1925'te sekiz BKP milletvekilinin vekillikleri düşürülmüştür. (Crampton, 2007:138).

Bulgaristan darbe ile birlikte içte sıkıntılar yaşarken dış politika alanında da sorunlar yaşamıştır. 1930'ların başlarında Balkanlar'da barışı sağlamaya yönelik bir dizi Balkan konferansı gerçekleştirilmiştir. Ancak Bulgaristan, mevcut uluslararası sınırları daimi sınırlar olarak kabul etmediğinden bu konferanslardan dışlanmıştır (Crampton, 2007:142).

Dünya kapitalizminin ekonomik bunalımıyla birlikte (1929-1933) Bulgaristan ekonomisinde de karışıklıklar yaşanmıştır. Kitlelerin büyüyen hoşnutsuzluğu neticesinde iktidar, 1931'den 1934'e kadar faşist olmayan partilerin oluşturduğu ve sayısal çoğunluğunun Çiftçi Birliğinden meydana geldiği Milli Blok'a geçmiştir. 21 Haziran 1931'deki parlamento seçimlerinde İşçi Partisi meclise 31 temsilci taşımıştır. 1932 yerel seçimlerinde ise kitleler üzerindeki etkisini artırmış ve kapitalist bir ülkenin başkentinde belediye seçimlerini kazanmıştır. Komünistlerin bu başarısı büyük tepki almış; seçimler iptal edilmiştir. Bu dönem, faşist diktatörlük için geri adım olarak adlandırılırken 1933 sonlarında ülkede siyasal ortam iyice gerginleşmiştir. Siyasi gerginliği bahane eden

³⁵ Stamboliyski hükümetine yapılan darbenin İstanbul basınına yansımaları ile ilgili olarak bk. Vahdet Keleşyılmaz, Stamboliyski Hükümetine Karşı Yapılan Darbenin İstanbul Basınındaki Yankıları, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 43, Ankara, 2007, 183-189.

Askeri Birlik (1919'da Çiftçi Birliği'ne karşı darbe yapanlar) ile askerler, emekli subaylar ve burjuva aydın temsilcilerinin bir kısmını birleştiren Zveno Politik Birliği, 19 Mayıs 1934'te yeni bir darbe yapmıştır. Darbe ile birlikte Turnovo Anayasası kaldırılıp meclis dağıtılmıştır. Siyasi partilerin yasaklanması ile birlikte 1935'te bir monarko-faşist diktatörlük kurulmuştur (Doğu Avrupa'da Faşizm ..., 2011:779).

Darbenin ardından kurulan faşist hükümetler, ülkedeki azınlıklara da sert politikalarla yaklaşmıştır. Faşist hükümet döneminde, Türk okullarına yılda 40-45 civarında öğretmen yetiştiren Şumnu Türk Öğretmen Okulu, 1928 yılında hükümet tarafından kapatılmıştır³⁶ (Memişoğlu, 2017:39). Bu dönemde Türkiye'de hayata geçirilen harf inkılabına Bulgaristan'daki Türkler de katılmış, 1928 yılında Türk okullarında Latin alfabesiyle³⁷ eğitim vermeye başlanmıştır. Ancak faşist yönetimle Türkler üzerindeki baskılar 1930'lu yıllarda artmış; Latin alfabesi yeniden yasaklanmıştır. Bu dönemde birçok Türk okulu kapatılırken (Nevrezova, 2006:6) 1933 yılında Bulgaristan'da Türk eğitimine büyük katkısı olan Türk Öğretmenler Birliği³⁸'nin faaliyetlerine son verilmiştir (Şimşir, 2012:111).

Bulgaristan'da yaşanan ikinci darbe Türkleri önemli ölçüde etkilemiştir. Anavatan Savunma (Rodna Zaştita) gibi faşist birlikler, Bulgaristan'da yaşayan bütün etnik azınlıklara karşı mücadele etmiş, Bulgarlar dışında hiçbir ırkın Bulgaristan'da yaşama hakkının olmadığı düşüncesinden hareketle “Bulgaristan Bulgarlarındır” sloganı ile Türklerle yönelik baskıları artırmışlardır. Bulgar faşizmi, Bulgaristan Türklerini okulsuz, gazetesiz, derneksiz bırakmak ve ekonomik yönden güçsüz duruma düşürmeyi amaçlamıştır. Nitekim başarılı da olmuştur. 1934 yılındaki darbe hükümeti, sivil hak ve özgürlükleri askıya alarak, amacı “ulusun kültürel ve fikri hayatını birlik ve yenilenmeye doğru götürmek” olan Toplumsal Yenilenme Müdürlüğü'nü oluşturmuştur. Bu kurum,

³⁶ Şumnu Türk Öğretmen Okulu 1918 yılında açılmıştır (Nevrezova, 2006:5).

³⁷ Bulgaristan Türk okullarında Latin alfabesine geçiş, Kemalist reformcularla muhalifler arasında çekişmelere neden oldu. Reform yandaşları Türkiye'nin desteğini alırken, muhalifler Bulgaristan yönetiminin desteğini almıştır. Bulgaristan Eğitim Bakanlığı 1928 yılında aldığı kararla, Arap harfleriyle yazılmış olan ders kitaplarının yasal geçerlilik süresinin dolmadığını ve eğitimin dört yıl daha Arap harfleriyle devam edilmesini istemiştir. Diğer yandan Latin harfleri taraftarları, Bulgar Parlamentosundaki Türk milletvekilleri aracılığı ile bu kararın iptalini istiyordu. Yapılan girişimler sonucunda 14 Ocak 1930 tarihinde Bulgaristan'da Türk okullarında Latin alfabesinin zorunlu olarak uygulanması kararlaştırılmıştır (Hakov,1998:735).

³⁸ 1909 yılında kurulan Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği'nin, Bulgaristan'daki Türklerin eğitiminde büyük katkıları olmuştur. Birlik, 23 kongre gerçekleştirmiştir. Detaylı bilgi için bk. (Şimşir, 2012:108-111).

basın-yayın, sanat ve gençlik faaliyetleri üzerinde etkili olmuştur. Toplumsal birliği sağlamanın en önemli yolu Türkçe yer isimlerinin değiştirilmesi olarak görülmüştür. Yapılan bir düzenleme ile Türkçe isimler Bulgarca isimlerle değiştirilmiştir. Bu yeniden isimlendirme, Bulgaristan'ın İkinci Dünya Savaşı'na kadarki tarihi içerisindeki en kapsamlı yeniden isimlendirme olmuştur (Crampton, 2007:144). Bulgar hükümetinin Türklerle ilgili iddiası: “*Sizler Türk değilsiniz, beş asırlık Osmanlı egemenliği süresince zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlarsınız*” sözleriyle anlatılmıştır (Tahir, 2015:579).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla faşist hükümet Nazi Almanya'sının yanında yer aldığını ilan etmiştir. Diğer yandan Bulgaristan İşçi Partisi, Alman askerlerinin ülkeden çıkarılmasını, SSCB ile işbirliği yapılmasını istemiştir. Bulgaristan İşçi Partisinin propagandaları sonucunda halk harekete geçmiştir (Ulutaş, 2018:127). Nihayetinde ülke çapında sanayi ve tarım işçilerinin de katılımıyla yapılan grevler karşısında hükümet 1941'de “Sivil Seferberlik Yasasını³⁹” ilan etmiştir. Yabancı ülkelerin desteği ile yapıldığı savunulan grevlerin sorumluları belirlenerek suçlular cezalandırılmak amacıyla açılan toplama kamplarına gönderilmeye başlanmıştır (Ulutaş, 2018:127). Bulgaristan, 1941 Mart'ında Mihver ile bir pakt imzalayarak Alman ittifakına girmiştir. Almanya ile müttefik olmasının ardından Birleşik Krallık, Bulgaristan ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Bulgaristan, Aralık 1941'de İngiltere ve ABD'ye savaş ilan ederken Almanya, savaş sırasında Bulgaristan ekonomisi üzerinde önemli bir kontrole sahip olmuştur (Bulgaria, 2016).

Dünya Savaşı devam ederken Bulgar hükümeti, asimilasyon politikalarına devam etmiştir. 8 Temmuz 1942'de Bulgar Parlamentosunda Pomakların⁴⁰ isimlerinin Bulgar

³⁹ Yapılan grevlerin direncini kırabilme amacıyla çıkarılan yasa çerçevesinde sabah saatlerinde işe başlamayan işçiler cezalandırılacaktı. Ayrıca seferberlik halinde bulunduğu halde halkın elinde olan silah ve dürbünlerin teslim edilmesi aksi takdirde kanuna aykırı hareket ettikleri için cezalandırılacakları açıklanmıştır (Sarıkoyuncu Değerli; Karakuzu, 2017:663-664).

⁴⁰ *Pomaklar* en genel tanımıyla: ‘Pomakça’ dilini konuşan, Slav kökenli olan ve Balkanların beş ülkesine (Bulgaristan-Yunanistan-Türkiye-Makedonya-Arnavutluk) yayılmış, çoğunluğu İslam'ı kabul etmiş bir azınlıktır. Müslüman olmayan Pomaklar ise Ortodoks Hıristiyandır. Özcan'a göre: “*Balkan tarihinin karmaşasının bir mirası olarak Pomakların kesin ve uzlaşsın bir köken tespitinde her ne kadar farklı görüşler savunulsa da Slav kökenli olmaları konusunda bir fikir birliği mevcuttur, tarih kitap sayfalarında geçen ve gözden kaçırılan bir gerçeklik söz konusudur ki o da Pomakların Balkanlara gelişi diğer Slav kavimleriyle birlikte 5-6. yüzyıllara denk gelmektedir*” (Özcan, 2013:9-10). Ayrıca Pomakların Türk kökenli olduğu şeklinde görüşler de mevcuttur. Bu görüşler, Pomak Türklerinin, 11. asırda anayurtları Orta Asya'yı terk ederek, Ukrayna ve Romanya üzerinden Bulgaristan'a gelen Kuman-Kıpçak Türklerinin torunları olduğu, Pomaklar'ın ilk olarak Bulgaristan'ın Tuna Boyu ve Dobruca bölgelerine, daha sonra ise güneye

isimleriyle değiştirilmesi yönünde yeni bir yasa kabul edilmiştir. Yasa ile Pomak azınlığa mensup yaklaşık 60.000 kişinin isimleri Bulgarca isimlerle değiştirilmiştir (Dayıoğlu, 2005: 228).

Okulların kapatılması veya bunları millileştirme girişimleri (Bulgar okuluna dönüştürülmesi) ile yenilikçi Türk öğretmenlere ve okul encümenlerine uygulanan baskılar ve Türkiye'ye göçe zorlamalar İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar sürmüştür. 1936-37 ders yılına kıyasla 1943-44 ders yılında okul sayısında %40, öğretmen sayısında ise %41 azalma olmuştur. Yüzlerce Türk okulu kapatılınca, binlerce çocuğun eğitim hakkı elinden almıştır. 1941-1944 yılları arasında zorunlu eğitime tabi tutulan Türk çocuklarının ancak üçte biri okula devam edebilmiştir. Okula devam edebilenlerin de çoğunun eğitimi dini eğitim düzeyinde kalmıştır. Böylelikle Türkler arasında okuma-yazma bilmeyenlerin oranı oldukça artmış, kültür alanında gerileme yaşanmıştır. Bulgar hükümetleri tarafından yaratılan bütün engellemelere rağmen, iki dünya savaşı arası dönemde Türk gençleri özel öğrenci olarak ya da sınavla lise veya lise düzeyindeki Bulgar okullarında, yabancı dilde eğitim yapan özel kolejlerde öğrenimlerini sürdürmüşken, mezun öğrenciler sözü edilen okullarda öğretmenlik yapmışlardır (Süleymanoğlu, 2007:18). Faşist hükümetin görev yıllarında Türkler, Çiftçi Partisi döneminde yaşadıkları refahı yaşayamamış, anlaşmalarla güvence altına alınan hakları ihlal edilmiştir. Bunu müteakip her yıl Bulgaristan'dan Türkiye'ye çok sayıda Türk göçü yaşanmıştır.

Tablo 3. 1923-1943 Yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler

Yıllar	Göçmen Sayısı
1923-1933	101.507
1934	8.682
1935	24.968
1936	11.730
1937	13.490

inerek Rodoplar ve Makedonya'nın doğu kesimlerine yerleştikleri yönündedir. Detaylı bilgi için bk. (İleri, 2013). Ayrıca Pomaklar, Balkanlarda Bulgaristan'ın Bulgar, Yunanistan'ın Yunanlı, Türkiye'nin de Türk saydığı bir halktır (Oran, 1993:112).

1938	20.542
1939	17.769
1940	6.960
1941	3.803
1942	2.672
1943	1.145

Kaynak: (Şimşir, 2012:229-230)



3. BÖLÜM: BULGARİSTAN'DA KOMÜNİST DÖNEM (1944-1989)

3.1.Asimilasyon

En az iki kültürel sistemin temasa geçmesi ile başlayan etkileşim sürecini tanımlayan asimilasyonun oluşabilmesi için bir kültürün diğer kültürü etkisi altına alması veyahut etkilemesi gerekmektedir. Bununla birlikte egemen olan grubun azınlıkta kalan grubun kültürel kimliğini etkilemesi, içini boşaltması ve kendi kültürel yapısını azınlık gruba empoze etmesi gerekmektedir. Asimilasyon, egemen grubun azınlık grubun dil, tarih, gelenek ve görenek gibi kendine özgü özelliklerini zorla değiştirip dönüştürmesini ve kendi bünyesinde eritmesi süreci olarak da ele alınabilir (Özkan, 2010:21).

Aynı sınırlar içerisinde yaşayan uluslar, her ülkede işleyiş biçimi farklı olmakla birlikte, bir uluslaşma sürecine girmiştir. Temellendirilmeye çalışılan ulus-devlet modeliyle toplum içerisinde kültürel homojenlik yaratma çabasında olunmuş; alt kimlikler ve homojenleşmeye direnç gösteren azınlıklar tehlikeli görülmüştür. Azınlıklar bazen mübadele yoluyla takas edilmiş bazense asimile edilmeye çalışılmıştır (Erkan, 2018:58). Söz konusu tanımlama çerçevesinde Bulgar milliyetçiliğini ve tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan'ın azınlıklara yaklaşımını ele aldığımızda, Bulgar milliyetçiliğinin dil, din ve millet bakımından Bulgar etnik kimliği üzerine kurulduğu görülmektedir. Diğer kimlikleri oluşturan azınlıkların bir üst kimlik olarak görülen Bulgar milleti potasında birleşmesi ve bütünleşmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında, Bulgaristan topraklarında konuşulan tek dilin Bulgarca olması, ülkede yaşayan vatandaşların ise kendilerini “Bulgar gibi” hissetmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bulgaristan Devletinin kurulmasından bu yana bütün Bulgar hükümetleri, dilsel ve etnik yapı bakımından türdeş bir ulus yaratma hayalini gerçekleştirmeye çalışmıştır (Atasoy, 2018:39).

Bulgaristan Devleti'nin kurulmasını müteakip Bulgar nüfusu ile eşit nüfusa sahip olan Türklerin aslında azınlık olmadıkları açıktır. Bulgaristan nüfusu içinde büyük bir orana sahip Türkler, azınlık haline getirilmek için göç ile sayıları azaltılmaya veyahut başat toplum olan Bulgarlar arasında eritmeye çalışılmıştır. Bulgar hükümeti, asimilasyon sürecini hızlandırmak ve uygulamalarını temellendirmek amacıyla Türklerin “zorla Müslüman olan Slavlar” olduğu yönünde bir tez ileri sürmüştür. Tarihsel verilere aykırı olan bu görüşün Bulgaristan'da ulusçuluğu pekiştirmek amacıyla ortaya atılan ve

1985 başlarında bir Kararname ile açıklanan “*Bulgar ulus-devleti yalnızca Bulgarlardan oluşan bir devlettir*” biçimindeki “resmi tez” ile doğrulandığı görülmektedir. Bu sav yeni olmamakla birlikte 1948’de Komünist yöneticilerin de sosyalizme yabancı unsurların eritilmesini savdukları bilinmektedir. 1977’de “*Filosofska Misul*” adlı bir yayında: “*Rodop Bulgarları üzerinde kötü sonuçları ortada olan İslam’a karşı vazgeçilmez mücadele günümüzün en önemli ödevidir. Bu mücadele, bu kişilerin sosyalist Bulgar ulusuyla bütünleşmeleri için zorunlu ve vazgeçilmez bir koşuldur*” sözleri de bunun kanıtıdır (Akıllıoğlu, 1990:7). Bulgaristan Türkleri üzerinde uygulanan asimilasyon süreci dilde, dinde ve eğitimde kendini şiddetle göstermiş; hükümetler değişse dahi bu politikalar devam etmiştir. Faşist dönemde başlayıp devam eden ve sistemli şekilde uygulanan asimilasyon politikaları, Todor Jivkov yönetimiyle yoğunlaşmıştır. Jivkov’dan önce zemini hazırlanan asimilasyon ile Türk isimleri değiştirilmiş, okullarda Türkçe eğitim yasaklanmış, İslâm inancındaki dini bayramlara dair uygulamalar engellenmiştir. Ayrıca 1984’e kadar devlet tarafından desteklenen az sayıdaki Türkçe yayın yapan gazete, dergi ve radyo istasyonları da Jivkov döneminde kapatılmıştır (Burhanzade, 2011:7).

Bulgaristan Türklerinin milli bilincini canlı tutan en önemli etken hiç şüphesiz Türkçe eğitim-öğretimdir. 1953 yılında Bulgaristan Devleti, Bulgar ve Türk okullarını birleştirme kararı aldı (Toğrol, 1989:74). 1970’li yıllara gelindiğinde ise “eritme⁴¹” işlemi okullarla devam etmiş; ülkedeki Türkçe eğitim-öğretim yapan okullar kapatılmaya başlanmıştır. Buna karşı çıkan Türk öğretmenler casuslukla suçlanarak çeşitli cezalara çarptırılmıştır (Akıllıoğlu, 1990:7).

Türkçe eğitim karşıtı politikalar, çok geçmeden Türkçe konuşmanın yasaklanmasına kadar genişletilecektir. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Anayasası’nın 45. maddesinin 7. bendinde “Bulgar asıllı olmayan vatandaşlarının kendi dillerini öğrenmeye hakları vardır. Bulgar dilini öğrenmek mecburidir.” ifadesi geçmektedir (Özbir, 1986:39). Bu açık hükme rağmen Bulgar hükümeti anayasayı ihlal ederek Türklerin Türkçe öğrenme hakkını kısıtlamış, 1984 yılı itibarıyla de Türkçe konuşulmasını yasaklamıştır.

⁴¹ Çalışmada “eritme” kelimesi, Türklerin Bulgarlar arasında sayılarının ve/veya faaliyetlerinin azaltılması veyahut asimile edilmelerini ifade etmek için kullanılmıştır.

Bu politikalarla azınlıklar, kimlik değiştirmeye zorlanarak asimile edilmeye çalışılmıştır. Bunlara ilave olarak karma evlilikler yapan kişilerin yeni doğan çocuklarına, bir üst kimlik olarak Bulgar kimliği dayatılmıştır. Çabaların sonuçsuz kaldığı durumlarda da toplu göç ettirilmeye başvurulmuştur. Hiç şüphesiz adım adım ilerletilmeye çalışılan asimilasyon süreci hiçbir zaman tam anlamıyla gönüllü bir süreç olmayacak; asimile edilmeye direnen Bulgaristan Türkleri, kimliklerini koruyacaklardır (Atasoy, 2018: 40).

3.2.Bulgaristan Halk Cumhuriyetinde Türk Varlığı (1944-1989)

3.2.1. 1944-1954 Yılları

Kral Boris'in ölümüyle Eylül 1944'te Sovyetler Birliği, Bulgaristan'a savaş açmıştır. Tuna'yı geçen Sovyet güçleri Bulgaristan'da coşkuyla karşılanırken Sovyet Birliğinin ülkedeki varlığı özellikle aydınların desteğini kazanan Vatan Cephesi'ni⁴² cesaretlendirmiştir (Crampton, 2007:162).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Komünist Blok'a dahil olan Bulgaristan, azınlık politikalarında da değişime gitmiştir. Bulgaristan'da yaşayan Türklere çeşitli alanlarda özgürlükler tanınmış; ancak bu özgürlükçü politikalar istikrar kazanmamıştır. Yönetim, bir yandan kültürel gelişimi desteklerken diğer yandan da etnik temizlik ve asimilasyon çabasına girmiştir (Tahir, 2015:579). 27-28 Aralık 1944 yılında Türk azınlığın desteğini kazanmak için Vatan Cephesi tarafından ülke genelinde Türk Vatan Cephesi komitelerinin davet edildiği bir konferans düzenlenmiştir. Söz konusu konferans, Türk azınlığın sorunları ile siyasi-sosyal-ekonomik ve kültürel durumu hakkında bilgi almak amacıyla düzenlenmiştir. Ancak Türk temsilcileri tarafından dile getirilen Türk okullarının açılması, Türkçe gazetelerin yayımlanması ve Türklerin Bulgaristan'ı korumak amacıyla Bulgar ordusunda görev alması gibi istekler, Bulgar Komünist Partisi⁴³ (BKP) tarafından

⁴² Vatan Cephesi; komünistlerden, çiftçilerden, bağımsızlardan ve bazı ordu mensuplarından oluşan, Sovyet Rusya destekli bir partidir (Yılmaz, 2008:7). 1941'de kurulan ilk Vatan Cephesi, Bulgar siyasi hayatında fazla bir varlık gösterememiştir. 1942 yılının yazında komünistler, Zvenocular ve sosyal demokratların bir bölümü ile Nikola Petkov başkanlığındaki çiftçilerin kurduğu ikinci Vatan Cephesi ise daha etkili oldu. Bu oluşum, Sovyetlerin kontrolündeki Hristo Botev Radyosu aracılığıyla tam tarafsızlığın ilan edilmesini, Bulgar kuvvetlerinin Sırbistan'dan çekilmesini, ordunun kraliyetin denetiminden çıkarılmasını, Almanya'ya yapılan gıda ihracatının sona erdirilmesini, Bulgarlara makul hayat standartlarının sağlanmasını, sivil hak ve özgürlüklerin yeniden tanınmasını, tüm faşist örgütlerin yasaklanmasını istemekteydi. Bu doğrultuda 1943'te Vatan Cephesi içerisinde bir merkez komite oluşturulmuştur (Crampton, 2007:159-160). Vatan Cephesi için detaylı bilgi bk. (Dimitrov, 2008).

⁴³ Kökeni 1891 yılında kurulan Bulgar İşçi Partisine dayanan BKP'nin tarihi, Merkez Komitenin 19 Aralık 1948 tarihinde sunduğu siyasi raporda Dimitrov tarafından altı farklı dönemde ele alınmıştır: *1891'de*

kuşku ile karşılanmıştır. Konferansın ardından Moskova'ya giden BKP genel sekreteri Georgi Dimitrov 6 Şubat 1945 tarihinde Türklere yönelik kararını şu emirle vermiştir:

“Ulusal azınlıklara tüm hakları verilecektir. Fakat Türkler konusunda dikkatli olmalıyız-elbette onlar da eşit haklara sahip olacaklar. Fakat Türk kimliği altında hiçbir milli oluşum içinde bulunmamalıdır. Çünkü benzer bir oluşum Bulgaristan'da Türkiye lehine ajanlık faaliyetleri için uygun bir ortamın oluşmasını sağlayacaktır. Bizler Türkiye'yi Avrupa'dan atmak istiyoruz, Asya'ya gitsin (Türkiye), Türk milliyetçilerini tanımıyoruz ve Bulgarcanın Türk okullarında zorunlu olması gerektiğini düşünüyoruz.”

Dimitrov'un, Stalin'in etkisiyle söylediği bu sözler, bundan sonraki süreçte Bulgar Hükümetinin Türk azınlığa karşı temel politikası olacaktır (Tahir, 2009:22-23).

17 Mart 1945'te halk yönetiminin korunmasına dair bir kanun çıkarılmış, bu kanunla ırkçılık yasaklanmıştır. 1946 yılına gelindiğinde ise hükümet tarafından gerçekleştirilen toprak reformu ile 45.000 Türk köylüye tarım yapabilecekleri araziler bağışlanmıştır. Bu şekilde Bulgaristan'ın farklı etnik yapısı, bir amaç etrafında birleştirilmeye çalışılmıştır. Nitekim BKP'ye üye olan Türk sayısı 1945'in sonlarına doğru 21.500 iken bu sayı 1947'de 31.000'e kadar ulaşmıştır (Tahir, 2009:25-26). Türk azınlığın entegrasyonunu sağlamak amacıyla sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel önlemler de alınmıştır. Bu önlemlerle Türklüğü zayıflatma ve gelenekleri kötüleme yoluyla Türk kültürünün Bulgarlaştırılması amaçlanmıştır (Tahir, 2009:27). Kendisini “Türklerin kurtarıcısı” olarak nitelendiren yeni hükümet, Bulgaristan'da Türk azınlığa yönelik yayın yapan Türkçe gazeteler çıkarmasına rağmen bunların asıl amacı komünizm propagandası yapmaktır (Norveç Helsinki Komitesi, 1988:11-12). Ancak bu propagandaya rağmen büyük bir kesimi çiftçi olan Türkler, Çiftçi Birliğini desteklemeye devam etmiştir. Türklerin yoğun olduğu bölgelerdeki belediyelerde Çiftçi Birliği üyelerine karşı yapılan temizlik hareketi, Türkleri rahatsız etmiş BKP'ye mesafeli durmalarına neden olmuştur (Tahir, 2015:580).

Her hükümet döneminde değişen eğitim sistemi, Komünist dönemde Sovyet modeli eğitim sistemine evrilmiştir. Yapılan köklü reformlarla özel statüde bulunan Türk

kuruluşundan 1903'te oportünist Sosyalistlerden kopmasına kadar; 1903'te işçi sınıfının Marksist bir partisi olarak oluşumundan, Rus Devrimine ve 1919'da partinin Komünist Partisine dönüşmesine ve onun Komünist Enternasyonalin kuruluşunda yer almasına kadar; 1919'dan Eylül 1923 Ayaklanmasına kadar; Eylül 1923 ayaklanmasından 1940'ta II. Dünya Savaşına kadar; II. Dünya Savaşından 9 Eylül 1944 Ayaklanmasına kadar; 9 Eylül'den bugüne kadar (Dimitrov, 2008).

okulları devletleştirilmiş ancak azınlık okullarında anadil, eğitim dili olmaya devam etmiştir. Devletleştirme hamlesiyle Türk okulları ve öğrencilerinin sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. 1943-1944 eğitim öğretim döneminde 413 olan ilk ve orta düzeydeki okul sayısı 994'e; öğrenci sayısı ise 37.335'ten 88.600'e yükselmiştir. Ancak kalan son 4-5 medrese de kapatılmıştır (Çolakoğlu, 2015:4442). Medreselerin kapanması ile Osmanlı Devleti döneminden kalan son kurumlar da ortadan kalkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Bulgaristan, imzaladığı anlaşmalarla ülkedeki azınlıkların dolayısıyla da Türklerin haklarını tekrardan güvence altına almıştır. Bu anlaşmaların ilki 1947 yılında Müttefiklerle⁴⁴ Bulgaristan arasında imzalanan Paris Antlaşması'dır. Antlaşma'nın ikinci maddesine, azınlık sözü kullanılmaksızın, ırk, din ve dil ayırımı gözetmeksizin Bulgaristan'da yaşayan herkesin temel insan hak ve hürriyetlerinin tanınacağı hükmü konulmuştur (Gündüz, 1985:61). 1948 yılında imzalanan Soykırım Sözleşmesi ile de bir etnik, dini veya milli grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırma amacı ile işlenen öldürme, zarar verme, fiziki tahribata yol açabilecek hayat şartlarına maruz bırakma hareketleri, soykırım ve uluslararası suç olarak kabul edilmiştir (Gündüz, 1985:63). Bulgaristan bir taraftan uluslararası anlaşmalarla azınlık haklarını koruduğu görünümü verirken diğer yandan Sovyet etkisinde bulunan Politbüro, 1949 yılında ülkede kalmak istemeyen Türklerin, Bulgaristan dışına çıkarılması gerektiğini söylemiştir. Bir yandan basında Türkiye'deki yaşam koşullarının kötülüğünden bahseden haberlere yer verilerek hükümet aleyhtarlığı önlenmek istenirken diğer yandan Türkler arasında etnik bilinci uyandırabilecek kişilerin sınır dışı edileceği vurgulanmıştır (Tahir, 2015: 580).

Bulgaristan hükümetinin bu tutarsız politikaları Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatının 2 Kasım 1949 tarihli "Bulgaristan'daki Muhammedilerin Tutuklanması" başlıklı raporuna şu şekilde yansımıştır:

"1949'un yazında Bulgar Hükümet görevlileri Kırcaali köyüne geldiler ve Türkiye'ye dönmeyi bekleyenlere duyuru yapıp; bu kişilerin yurtlarına dönebilmeleri için başvuru formları doldurmaları ve 500 leva ödemeleri gerektiğini söylediler. Bir hafta içerisinde 200 yerleşimcinin başvuruları tamamlandı. Yaklaşık 15 gün sonra ise polis köye geldi ve bütün belde ahalisini tutukladı. Sorgulamadan sonra altı kişi

⁴⁴ 10 Şubat 1947 tarihinde imzalanan Paris Antlaşmasında Müttefik devletler; Büyük Britanya, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve Fransa'dır.

çete başı olarak tutuklandı ve geri kalanlar serbest bırakıldı. Tutuklu liderler de Pernik'teki toplama kampına gönderildi. Benzer tutuklamalar Bulgaristan'ın güneyindeki diğer Müslüman köylerinde de yapıldı” (Arrests of Mohammedans ..., 2 Nov 1949).

1944 yılından sonra da Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler devam etmiştir. Bu göçlere rağmen 1949 yılı istatistiklerine göre Bulgaristan'da 850.000 Türk, 1.170.000⁴⁵ Müslüman bulunmaktadır (Halaçoğlu, 1989:512).

Tablo 4. 1944-1949 Yılları Arasında Gelen Göçmen Sayısı

Yıllar	Göçmen Sayısı
1944	489
1945	631
1946	706
1947	1.763
1948	1.514
1949	1.670
Toplam	21.353

Kaynak: (Şimşir, 2012:230).

Komünist iktidarın ilk on yılında etnik kimliklerin önemli olmadığı savı ön plana çıkmış, ülkede öncelikle sosyalist bir sistem, ardından da komünist bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak vaat edilen bu tablo, 1950-1951 yıllarındaki ilk büyük göçle bozulmuştur (Özlem, 2009:92). Bulgar yönetiminin uyguladığı “Tek bir ulusun yaratılması” siyasetine engel olarak görülen Türkler, zorunlu göçe tabi tutulmuş 1950-51 yıllarında 200.000 Türk göç ettirilmiştir⁴⁶ (Çolak, 2013:113). Bu dönemde Bulgaristan, yapılan göçe karşı çıkmayacağını aksine “*Türk kökenli Bulgaristan vatandaşlarının hiçbir engelle karşılaşmadan ve arzuları doğrultusunda Türkiye'ye göç etmelerine izin verdiğini*” açıklamıştır. Diğer yandan Komünist Parti, ülkedeki Türklerin, anavatana olan ilgi ve sevgilerini azaltmak amacıyla Türkiye'nin onları istemediğini iddia etmiştir. Göç için verilen dilekçe sayısı Bulgaristan hükümetini endişelendirmiş; göç etmek için yapılan başvurular önlenmek istenmiştir. Bulgaristan'da en ağır işlerde, tarım ve hayvancılıkta,

⁴⁵ Sayımda Pomaklar ve Tatarlar Müslüman nüfus içinde sayılmıştır (Halaçoğlu, 1989:512).

⁴⁶ 1950-1951 göçü hakkında detaylı bilgi için bk. Alper Zülkaroğlu, Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç (1950-1951), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul 2010.

fabrikalarda, sanayide ve üretimin her aşamasında çok sayıda Türk çalışması nedeniyle büyük bir göçün Bulgaristan ekonomisini zor durumda bırakabileceği kaygısıyla Türk azınlıktaki göç isteğini kırmak için Türkiye'nin göçe karşı olduğu ve sınırları kapattığı haberleri yapılmıştır (Kamil, 2016:53). Ancak bütün propagandalara rağmen ise 1951 yılına kadar 377.000 Türk, Bulgaristan'ı terk etmiştir (Halaçoğlu, 1989: 312).

Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı aracılığıyla elde edilen 7 Eylül 1950 tarihli “Bulgaristan’da Türk Karşıtı Propaganda” adlı belge, yukarıda sözü edilen durumu destekler niteliktedir:

“Bulgaristan’da, özellikle Türklerin yoğun olduğu bölgelerde, sistemli bir Türkiye karşıtı propaganda sürdürülmektedir. Propagandanın konusu Türkiye’de ev ya da yemek olmadığı şeklindedir. Türklerin açlıktan öldüğü ya da ot-saman yediği söyleniyor. Türkiye için Bulgaristan’ı terk etmek isteyenlere, Türklerin, Türkiye’deki akrabaları onları 3 yıl boyunca destekleyeceklerini garanti etmezlerse kabul edilmeyecekleri söyleniyor. Bu nedenle, Bulgaristan propagandasına göre, yaşanabilecek en güzel yer Bulgaristan’dır. Komünist Parti tarafından seçilmiş birkaç Türk, köy köy geziyor ve Türkiye ile ilgili hikayeleri tekrar ediyor. Mestan bölgesinde, Nuri Turgut, Hasan Nalbant, Ahmet Karakedi (namı değer Ahmet önder), Halil Ahmet, Mehmet Hüseyin denen bir aşçı, Ahmet Halil denen bir berber ve Belediye Başkan yardımcısı Zeki Kamil, Bulgaristan Komünistleri tarafından bu amaçla kullanılmaktadır. Bulgaristan Hükümeti, ticarete yer alan varlıklı Türkleri Türkiye’ye göç etmek konusunda teşvik ediyor ancak bu grupları göçten alıkoymuyordu. Üç komünist Türk gazeteci Türkiye’den Bulgaristan’a gelmesinden önce Momçilgrad ve Cumayibela bölgelerindeki insanlarla bir grupla Türkiye’ye göç etme kararı aldı. Plovdiv’de vize için Türk konsoloslukuna başvuru yaptılar. Bu başvuruyu yapanlar, köylerine döndüklerinde sürgün edildiler. Bu olaydan sonra, Bulgaristan’da Türkiye karşıtı propaganda seferberliği başladı. Komünizm Bulgaristan Türkleri tarafından kabul edilmedi. Bulgarlar arasında da gerçek komünistlerin sayısı oldukça azdır. İnsanlar, Komünist Parti üyeleri ve Milislerin güçleri ile korkutulmuştur. Hükümet kolhozlar oluşturmayı istiyor fakat bu projeye çok az sempati var. Komünist parti köylülere güvenmiyor ve hasat zamanlarında milis üyeleri, köylülerin mahsulleri sabote etmesini önlemek için başlarında duruyor” (Anti-Turkish Propaganda ..., 7 Sep. 1950).

Türk öğrenciler, komünizm eğitimi alabilmek amacıyla Bakü’de öğrenim görmüştür. Akabinde Stalin’in emri ile Bulgaristan’daki Türk okullarında eğitim-öğretimin geliştirilmesi için Azerbaycan’dan eğitimciler⁴⁷ getirilmiştir (Yenisoy, 1996:14). Stalin, Türklerin kitleler halinde Türkiye’ye göç etmesini istemediği gibi kalanlara yönelik çalışmalar yapılmasını ve onlara sosyalizmin aşılmasını istemiştir.

⁴⁷ Azerbaycan’dan getirilen aydınlar hakkında detaylı bilgi için bk. (Yenisoy, 1996).

Şekil olarak “Milli”, içerik bakımından ise “Sosyalist” bir kültürün aşılması için de Azerbaycan’dan getirilen eğitimciler kullanılmıştır. (Kamil, 2016:53). Hiç kuşkusuz amaç, Türk nüfusundan bir komünist birlik oluşturmaktır. Bu bilgiler Amerikan Haberalma Teşkilatı tarafından tutulan raporlarla da doğrulanmaktadır.

13 Mayıs 1954 tarihli “*Bulgaristan’daki Türkler Üzerindeki Yenilenen Baskı*” adlı raporda, “*Şubat 1954 başlarında Bulgaristan’daki Müslüman Türk üyeler Bulgaristan komünist yöneticilerin baskılarına maruz kalmışlardır. Ancak ortaya çıkan göstergeler Sovyet yöneticiler tarafından bu politikaların Bulgar yöneticilerine teşvik edildiği gösterilmiştir*” sözleri, Bulgar makamları üzerindeki Sovyet etkisini göstermektedir. Ayrıca söz konusu rapora göre 200’den fazla Türk, “gerici oldukları” gerekçesiyle zorunlu işçi kampına; Yeni Zağra’nın kuzeyine Tsumerno’ya gönderilmişlerdir. Ancak bunun gerçek sebebi Müslüman Pomaklar arasında Komünist propagandası yürütebilmektir. Komünist Parti tarafından Müslümanlar, komünizm konusunda “bilgisiz” olarak görülmüştür. Bu nedenle bir yandan Türklere öncülük yapabilecek kişiler ülke dışına çıkarılırken diğer yandan ise Stalin’in Sosyalist eğitilmiş Türk yetiştirme isteği doğrultusunda ülkede kalan Türklere yönelik adımlar atılmıştır. Bu istek söz konusu raporda “*Aynı zamanda bir ters politika da uygulanıyor. Bu politika Türk popülasyonu içinde Moskova eğitilmiş Türkleri yerleştirme çabasıydı. Bu bireyler daha sonra Müslüman popülasyon arasında komünizmin yayılması için iktidara yardımcı oluyorlar*” sözleriyle aktarılmıştır (Renewed Pressure on Turks ..., 13 May 1954).

3.3.Todor Jivkov Yönetimi Dönemi

3.3.1. 1954-1970 Yılları

1954 yılının nisan ayında Bulgaristan Komünist Partisinin başına Todor Jivkov geçmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan’da benimsenen ‘etnik unsurları yok sayma’ ilkesi, yerini Türk-İslam karşıtı söylemlere bırakmış; ülkedeki Türk azınlığı, asimilasyon politikalarına tabi tutulmak istenmiştir (Özlem, 2009:92). 1956 yılında, Bulgarcanın okullarda okutulması ile ilgili sıkı tedbirler alınmış; Türkler arasında Bulgarcanın iyi öğretilmesine özen gösterilmiştir. Kanunlarla, Türk kökenli öğretmenlerin Bulgarcanını geliştirmeleri zorunlu hale getirilmiştir. Bazı gazete ve dergilere hem Türkçe hem Bulgarca yayımlanma koşulu getirilmiştir. Yine Komünist Parti’nin

baskısıyla okullarda, Türkçe aleyhine düzenlemelere gidilmiştir. Öncelikle Türkçe okullarda zorunlu dil olmaktan çıkarılmış, daha sonra da seçmeli dil haline getirilmiştir. Bunun yanında Komünist Parti, mevzuat değişiklikleriyle müftü ve imam atamalarını merkezi hükümetin kontrolü altına almıştır. 1960 yılından sonra yeni görev alanlarının belirlenmesi ile birlikte, Müslüman din adamlarının sayısında ciddi bir azalma meydana gelmiştir. Böylece, Türklerin etnik ve dini bilincinin yok edilmesi yönünde önemli bir adım daha atılmıştır (Tahir, 2015:581).

Eğitim kurumları da Komünist Parti'nin politikaları doğrultusunda değiştirilmiştir. Örneğin Sofya'da bulunan Türk öğretmen okulu kapatılarak Türk liseleri Bulgar liseleriyle birleştirilmiştir. Bu da Türk okullarının işlevlerini yitirmesine neden olmuştur. Ayrıca yetkili devlet makamlarının resmi herhangi bir kararı henüz yokken, 1959-1960 eğitim yılında Türk anaokulları, ilk ve ortaokulları da Bulgar okullarıyla, Türk okuma evleri, kütüphaneleri ile birlikte Bulgar okuma evleri ve kütüphaneleriyle birleşmiştir. Bunun yanında ders kitapları ve sanat eserlerinin yayımlanmasına son verilmiştir. Yayımlanmış veya başka ülkelerden getirilmiş Türkçe kitaplar kütüphanelerden, kitapçılardan ve bazı aydınların evlerinden toplatılarak yakılmıştır (Süleymanoğlu, 2007:29).

Bulgaristan'ın bağımsızlığından bu yana kültürel miras üzerine yapılan tahribatlar ile dil ve din üzerindeki kısıtlama ve engellemelere 1960'lı yıllardan sonra Türklerin tarih bilincini yok etme çalışmaları da eklenmiştir. 1960'lı yılların ikinci yarısında devlet tarafından yayımlanmış tarih kitaplarında "*Bulgar toprakları Türklerce ele geçirilirken... tüm bölgedeki halkın dağlarda sığınak aramaya veya anayollardan uzak yerlere gitmeye mecbur kaldığı... onların yerine ise Anadolu'dan atılmış Türk kolonilerinin yerleştirildiği... büyük sayıda hayvan yetiştirici-yürüklerin verimli Trakya, Makedonya ovalarına ve Rodoplara yerleştirildiği... Türk nüfusunun keza kentlere de yerleştirildiği*" gibi bilgilerle Türklerden istilacı topluluklar olarak söz edilmiştir (Kuyucuklu, 1987:390).

Okulların birleştirilmesi ile ayrımcı politikaların etkisiyle Türkler, 1963 yılının başlarından itibaren Türkiye büyükelçilik ve konsolosluklarına göç için dilekçeler vermeye başlamışlardır. Ancak bu dilekçeler suç sayılmış, dilekçe vermek isteyenler Bulgar hükümeti tarafından engellenmiştir. Baskılara rağmen bu konudaki talepler

azalmamış; altı aylık bir dönemde verilen dilekçe sayısı 380.000'i aşmıştır. Bu durum Türklerin yarısının Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek istediğini göstermektedir (Lütem, 2000:78). Mevcut durum üzerine yapılan görüşmeler sonucunda Bulgaristan Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'yi ziyareti sırasında, 21 Ağustos 1966 tarihinde Dışişleri Bakanları tarafından imzalanan protokole, *“İki taraf uzmanlarının, soydaşlardan arzu eden herkesin serbest göçünü inceleyeceği, yakınları daha önce Türkiye'ye gelen Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye serbest göçü konusuna öncelik verileceği”* hükmü konulmuştur. Daha sonra, Bulgaristan Başbakanı Todor Jivkov'un Türkiye'yi ziyareti sırasında 22 Mart 1968 tarihinde, kısa adı “Yakın Akraba Göçü Antlaşması” olan, Antlaşma taraflarca imzalanmıştır. Bu Antlaşma neticesinde on yıl içinde 130.000 kadar Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etmiştir (Bıçaklı, 2016:312-313).

Birleşmiş Milletler öncülüğünde 1966 yılında yapılan “Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme”ye Bulgaristan da taraf olmuştur. Birleşmiş Milletler Ayırımların Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'nun girişimiyle imzalanan Antlaşmanın 27. maddesine azınlıklarla ilgili olarak *“Etnik, din ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde bu azınlıklara mensup olan kişiler kendi gruplarının öteki üyeleri ile toplum halinde kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme ya da dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaktır”* hükmü konulmuştur (Gündüz, 1985:63). Benzer şekilde “İrk Ayrımcılığının Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması ve Cezalandırılması Hakkında Sözleşme”yi (1965), Bulgaristan 1966 yılında onaylamıştır (Akıllıoğlu, 1990:16).

Buna rağmen Bulgaristan, taraf olduğu anlaşmalarda yer alan azınlıklarla ilgili hükümlere uymamış; 1971 yılında kabul edilen yeni Bulgaristan Anayasasında da “milli azınlıklar” ifadesine yer vermemiştir (Çolakoğlu, 2015:4442).

3.3.2. 1970-1980 Yılları

1970 ve 1980'li yıllar Bulgaristan Türkleri üzerine uygulanan asimilasyon politikalarında başka bir dönem olmuştur. 1971 yılında “milli azınlıklar” ifadesinin Bulgar anayasasından çıkarılmasını müteakip Bulgaristan'da Birleştirilmiş Bulgar Sosyalist Milleti'nden bahsedilmeye başlanmıştır. Buna göre artık üst kimliği Bulgar olan ve içinde milli azınlıklar bulunan bir devlet değil, sadece tek bir milletten bahsedilecek ve bu yönde

politikalar izlenecektir. Bu politikanın Türklere uygulanmasına eğitim alanından başlanmıştır. 1973-74 eğitim döneminde okullarda Türkçe derslerinin Türk çocukları için zorunlu olması uygulaması kaldırılmıştır. Bunun yerine yeterli talep olması halinde Türk çocuklarının Türkçe dersleri alabilecekleri koşulu getirilmiş; ancak uygulamada talepler hiçbir zaman yeterli görülmemiş ve hiçbir okula Türkçe dersi konulmamıştır. Söz konusu dönemde Kıbrıs sorunuyla meşgul olan Türk hükümeti de bu olaya kayda değer bir tepki verememiştir. Eğitim alanındaki bu sorunlara ilave olarak Türkçe gazetelerde yer alan Bulgarca yazıların sayısında da artış olmaya başlamıştır (Lütem, 2000:82).

17 Temmuz 1970 tarihinde Bulgaristan'da kabul edilen 549 sayılı yasa ile Türk azınlık ve diğer azınlıklara mensup kişilerin adlarının Bulgarca adlarla değiştirilmesi sürecini başlatmıştır. Yasanın Türklere uygulanması bir süre geciktirilmiş; yasa ilk önce Pomaklara uygulanmıştır (Toğrol, 1989:75). Ülkede bunlar yaşanırken Bulgar yönetim, "Türk" terimini kullanmamak için önce "Türk asıllı Bulgar yurttaşı", daha sonra "Bulgar Türkü", 1982-84 yıllarını kapsayan dönemde de "Bulgar Müslümanı" tabirlerini kullanmıştır (Oran, 1993:114-115).

Süregelen azınlık karşıtı söylem ve uygulamalara rağmen azınlık haklarına vurgu yapan başka bir belge de Bulgaristan'ın taraf olduğu 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedir. Söz konusu Sened'in azınlıklara ayrılan VII. maddesinin dördüncü paragrafı "*Ülkesi üzerinde millî azınlıklar bulunan devletler bu gibi azınlıklara bağlı olan kişilerin kanun önündeki eşitlik hakkına saygı göstererek, insan haklarının ve temel hürriyetlerinin fiilen kullanılması imkanını sağlayacak ve bu şekilde onların bu alandaki meşru haklarını koruyacaktır*" ifadelerini içermektedir (Gündüz, 1985:64).

Bulgaristan'ın iç mevzuatı ve ülkenin taraf olduğu çok taraflı sözleşmelere ilave olarak azınlık hakları ile ilgili olarak 3 Aralık 1975 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan arasında iyi komşuluk ve iş birliği esaslarını belirleyen bir bildirge yayınlanmış; düşünce, din, vicdan ve inanç hürriyeti dâhil bütün insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı vurgulanmıştır (Toğrol, 1989: 75). Bütün bunlara rağmen Bulgaristan'ın azınlık haklarını teminat altına alan sözleşmelere taraf olduğu, ancak ülkeleri bağlayıcı olan bu hükümlere uygulamada riayet etmediği görülmektedir.

3.3.3. 1980-1989 Yılları

Bulgaristan Türkleri, 1980’li yılların başlarında kendi dilinde eğitim görmeyen ancak bu dili konuşmasına mani olunmayan, göstermelik de olsa Türkçe gazete okuyabilen, mahalli radyolarda günde birkaç saat Türkçe yayın dinleyebilen, kırsal kesimde geleneksel kıyafetlerini giyebilen, buna karşın devlet ve parti içinde nüfusuna oranla çok az temsil edilen, normal askerlik yapamayan, yüksek tahsil olanağı kısıtlı olan ve bütün bunların sonucu olarak da Bulgarlara karşı derin bir güvensizlik hissi besleyen bir toplumdur (Lütem, 2000:84).

Diğer yandan var olan Türk nüfusun komünistleştirilmeye çalışıldığı 1980’li yıllarda, komünizm propagandasına dönüştürülen Yeni Işık gazetesinde “Anlatacaklarım var” başlığıyla Kerim Seyidov adında bir Türk tarafından kaleme alınan yazıda (*Ek 2*), “ileri görüşlü Bulgar arkadaşlarımız” sözüyle komünist Bulgarlardan övücü sözlerle bahsedilmiştir. Yine aynı yazıda Komünist Partiye üye olan Türklerin yaşam kalitelerinin nasıl arttığından, zenginleştiklerinden söz edilmiştir (Yeni Işık, 1980).

Bulgar İçişleri Bakanı Dimitır Stayanov 10 Aralık 1984 tarihinde gizli bir yazıyla, ülkedeki polis karakolları ve BKP bölge temsilcileriyle iş birliği yapılarak Türk nüfusunun bulunduğu bölgelerde Türklerin isimlerinin değiştirilmesini emretmiş; bu isim değiştirme sürecinin 1984 yılının aralık ayından başlayıp 1985 yılının şubat ayına kadar bitirilmesi istenmiştir (Tahir, 2009:90).

Söz konusu emir doğrultusunda 1985 yılı başından itibaren Bulgaristan’ın uzun yıllardır sessizce uygulamakta olduğu “Tek Uluslu Bulgaristan Devleti” yaratma amacına yönelik baskılar yoğunlaşmış ve zorla isim değiştirme uygulamasına başlanmıştır. Bu baskılar, Bulgaristan’da uygulanan azınlıkları eritme politikasının son aşamasıdır (Bıçaklı, 2016:313). Bulgar yönetimi, asimilasyon politikasını temellendirmek amacıyla “*Bulgaristan’da Türk yoktur. Gönüllü olarak isimlerini Bulgar isimleri ile değiştirenlerin Osmanlı İmparatorluğu döneminde zorla Müslümanlaştırılan ve Türkleştirilen Bulgarlar olduğu, bilinçlenerek asıllarına döndükleri*” iddialarını öne sürmüşlerdir (Korkud, 1986a:28). 1984 yılından sonra 2 milyon, 1984 yılının kasım ve aralık aylarında ise Kırcaali, Paşmaklı, Haskova, Filibe, Eskizağra, Yambolu, İslimye, Burgaz ve Pazarcık vilayetlerinde 840.000; 10-28 Ocak tarihleri arasında ise Plevne, Rusçuk, Şumnu,

Eskicuma, Varna, Talbuhin ve Silistre vilayetlerinde de 1,2 milyon Türk, Bulgar ismi almaya zorlanmıştır (Yıldız, 1985:54). BKP'nin isim değiştirme politikası, sadece bir kimlik ve kültür kırımı yaratmamış; isimleri zorla değiştirilen Türklerin bankalardaki maddi varlıklarına sözde isim uyuşmazlığından dolayı Bulgar hükümetince el konulmuştur. Ayrıca Türklerin göç için verdikleri dilekçelerdeki adları geçersiz olduğundan dilekçe hakları da ellerinden alınmıştır (Yıldız, 1985:55).

1984 yılından sonra kamuya açık yerlerde Türkçe konuşulması yasaklanmış, konuşanlara da 5 leva para cezası öngörülmüştür⁴⁸. Aslında Bulgarlaştırma kampanyası için önceden harekete geçilmiş ve pilot bölgeler belirlenerek halkın vereceği tepki ölçülmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, 1982 yılında bazı köylere dilekçeler yollanarak isim değiştirme ve Bulgarlaştırma kampanyasının yasal temellere dayandığı iddia edilmiştir. 1985 yılında daha da ileri gidilerek, toplu yerlerde ve iş yerlerinde Türkçe'nin kullanılması yasaklanmış, adını değiştirdiğine dair belgeyi göstermeyen kişilerin işlerine son verilmiş, bunun yanında idari işlerle tıbbî hizmetlerin de aynı yöntemle yapılacağı belirtilmiştir. Yeni isimleri kullanmayanların idari işlerini gerçekleştirmeleri ve sağlık hizmetleri almaları engellenmiştir. (Tahir, 2015:583).

Bulgaristan'ın imzaladığı “İrk Ayrımcılığının Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması ve Cezalandırılması Hakkında Sözleşme” çerçevesinde taraf ülkelerin Komite'ye periyodik olarak rapor sunma ödevleri kapsamında 15 Ağustos 1984 tarihinde Bulgaristan tarafından Komite'ye bir rapor sunulmuştur. Raporla “*Türk, Çingene, Ermeni, Musevi, Yunan ve diğer kökenlerden Bulgar vatandaşları arasında dil, gelenek, eğitim, din, kültürel faaliyetler bakımından farklılıkların korunduğu, kendi dillerini konuşma, ulusal kültürlerini geliştirme, geleneklerini sürdürme hakkının tanındığı belirtilmekte ve 1944 öncesinde okuma yazma bilmeyen Türk soyundan vatandaşları arasında bugün yüzlerce entelektüel bulunduğu*” kaydedilmektedir (Akıllıoğlu, 1990:16).

11 Mart 1985 tarihli raporda ise Bulgar yönetimi “*Bulgar Müslümanlarının kendi rızalarıyla Türk isimlerini değiştirdikleri*”ni ifade etmiştir. Bulgaristan hükümetince iki

⁴⁸ 1986 yılının nisan ayında Türkçe konuşma yasağına uymayan bir Türk'e kesilen 5 Leva'lık para cezası makbuzu için bk. (Kamil, 1989b:63).

rapordaki çelişkiler, “Bulgaristan’a karşı öne sürülen iddiaların dayanağı bulunmamaktadır.” denilerek reddedilmiştir (Akıllıoğlu, 1990:16).

Bahse konu isim değiştirme uygulaması önceden hazırlanmış dilekçelerle yapılmıştır. “1970 tarihli ve 2 sayılı ‘İzvestie’ gazetesinden yayınlanan yazıya göre, ikamet durumumuzun değiştirilip, resmi kayıtlara milliyetimizin BULGAR olarak kaydedilmesini, isimlerimizin da aşağıda sıraladığımız gibi değiştirilmesini arz ediyoruz.” (Kamil, 1989b:58) şeklinde ifadelerin olduğu hazır dilekçeler halka dağıtılıp zorla imzalatılmıştır. Ayrıca ismi değiştirilen kişilerin doğum kağıtlarının üzerindeki Türkçe isimlerin üzeri çizilmiş; yerine Bulgar isimleri yazılmıştır. Yine kişinin annesi ve babasının Türkçe ismi de (yaşamıyor olsalar dahi) aynı şekilde doğum belgesi üzerinde karalanmıştır (bk. Ek 5). Bulgaristan’ın Silistre ilinin Tutrakan ilçesine bağlı Çar Samuil Köyünde Müslümet Seyfedinova Yumerova’ya ait 79 No’lu doğum belgesinde kişinin Türk isminin üzeri çizilmiş; hemen aynı yere Mariya Aleksandrova İvanova yazılmıştır. Söz konusu doğum belgesinde Müslümet Seyfedinova Yumerova’nın anne ve baba ismi de karalanmıştır. Doğum belgesinin sağ tarafına

“30.07.1985 yılında yapılan isim değişikliğine istinaden isimler şu şekilde değişmiştir:

Şahıs adı: Mariya Aleksandrova İvanova

Anne adı: Zlatka Aleksandrova İvanova.

Baba adı: Aleksandır İvanov Dimitrov”

Yine aynı doğum belgesini incelediğimizde belgenin sağ alt kısmında “Bulgaristan vatandaşları İsim Kanunu ve 13.02.1991 tarihli 1475 No’lu dilekçeye istinaden ismi Müslümet Seyfedin Yumar olarak değiştirip geri veriyorum. Baba adı- Seyfidin Yumar Feyzula. Anne adı- Alime Zeynula Feyzula” (Ek 6) notunun yazıldığını görmekteyiz⁴⁹.

İsim değiştirme süreci sırasında taşrada, köy ve şehirlerde farklı yöntemler kullanılmıştır. Genelde köyde uygulanan yöntem, köy etrafının polis (milis), ordu

⁴⁹ Bu not, 1989 yılında Todor Jivkov yönetiminin son bulması ve 1990 yılında Bulgaristan kapılarının yeniden Bulgaristan Türklerine açılmasından sonra yazılmıştır.

birlikleri tarafından geceden itibaren çevrilmesidir. Tanklar ve köpeklerle kuşatılan köye giriş ve çıkışlar yasaklanmıştır. Sabahın erken saatleriyle, silahlı güvenlik güçleri evleri tek tek dolaşarak, evin büyüğü veya reisi alınmış belediyeye ya da o bölgede belirlenmiş merkeze (genellikle okul veya muhtarlık) götürülmüşlerdir. Önceden hazırlanmış matbu kitapçıktan, herhangi bir ismin seçilmesine zorlanmışlardır. Biraz kararsız olan kişilere “Türk ismi Hasan ise senin adın Asen olsun, ismi Ayşe ise sana Anka yakışır” sözleriyle sözde ”yardım” edilmiştir (Güler, 2010:19).

Hâlihazırda Sofya’da yaşayan tanık-katılımcı Alime Zeynula Feyzula (Zlatka Aleksandrova İvanova), isim değiştirme sürecini bu çalışmanın yazarına şöyle anlatmıştır:

“1985 yılıydı. Gece köyü bastılar diye haber aldık, köyün kütüphanesine yerleştiler gecedən. Sabaha kadar korkudan evden çıkamadık. Sabah olunca köyden Bulgar birini aldılar, Türk ailelerini göstereceğini diye. Sabahtan öğlene kadar köydeki bütün Türklerin adını değiştirdiler. Hane hane kütüphaneye alıyorlardı. Kimse kimseyi görmüyordu. Sıra bize gelince kütüphaneye girdik. Masada oturan kadınlar vardı, sırtımız asker ve polisler dönüktü. Önümüze bir kitap koyup ‘isim seç’ diyorlardı. ‘Benim ismim var zaten seçmeme gerek yok’ dedim. Karşımda duran kadın ‘senin çok güzel altın dişlerin var, Zlatka olsun adın’ dedi. Çocuklarımın, anne babamın adını da onlar yazdı. Babam vefat etmişti. İvan koymuşlar adını. Askerlerin elinde silahları vardı, yanlarında köpekleri... Karşı çıkan olmadı. Deftere adımı yazdı, karşısına imza atmamı istedi. Arkamda askerler olmasa imza atmazdım. 2000 kişi yaşıyordu bizim köyde, çoğumuz Türk’tü.”

Kitlesel isim değiştirme faaliyetine karşı 1984 yılının aralık ayında Kırcaali’nin birkaç yerleşim merkezi ile Kırcaali’de protesto yürüyüşü düzenleyen kalabalığa açılan ateş sonucunda, annesinin kucağındaki bir bebek de dâhil olmak üzere toplam 7 Türk öldürülmüş, birçok kişi yaralanmıştır. Yaşanan olaylar sonucunda bir hafta içinde Kırcaali bölgesinde 11.000 kişinin katıldığı 11 büyük protesto yürüyüşü düzenlenmiştir. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı’nın üst düzey yönetici kadrolarının katıldığı 4 Ocak 1985 tarihli toplantı tutanağında, bu olaylarla ilgili çok önemli bilgiler mevcuttur. Tutanağa göre Güneydoğu Bulgaristan’da 24-31 Aralık tarihleri arasında sürekli olarak farklı noktalarda kalabalık protesto yürüyüşleri gerçekleştirilmiş, yürüyüş ve protestolar polis ve askerî güçler tarafından ağır şekilde bastırılmıştır (Zafer, 2010:28-29). 1970’lerde olduğu gibi 1984-1985 yıllarında düzenlenen barışçıl yürüyüşlerde de kadınlar yer almış, kadınlar sonraki süreçte aktif rol oynamışlardır. Temmuz 1985-Kasım 1986 tarihleri arasında asimilasyona karşı çıkan 9 kadın, İslimye Kadın Hapishanesinde hapsedilmiştir

(Zafer, 2018:6). Atasoy, Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları adlı kitabında, Bulgar yönetiminin asimilasyon politikasını, “... isim değiştirme sürecinin tamamı, baştan sona kadar güvenlik güçlerinin katılımı ile gerçekleştirilmiş ve güç kullanılarak kabul ettirilmiş ‘yapay kimlik’ dayatma sürecidir. Yüzlerce Türkün tutuklanması, yaralanması, sorgulanması ve hapsedilmesi de bunun kanıtıdır” (Atasoy, 2018:227) sözleriyle açıklamıştır.

Anadil konusundaki baskılar çok geçmeden Türklerin kültürlerine de uygulanmıştır. Belediye Meclisi’nin 3 Ağustos 1984 tarihli 1 numaralı talimatı ve Belediye Meclisi Başkanı’nın emri ile gün içinde cadde, iş yerleri, resmî daire, kurum ve ticari kuruluşlarda şalvar giyenlere ve Türkçe konuşanlara iş verilmemesi istenmiştir (Kamil, 1989b:62). Türklere karşı uygulayacak yaptırımların temelleri Bulgar yöneticiler tarafından 1980’lerin başlarında atılmıştır. Örneğin 1984 yılındaki şalvar giyme yasağı ile ilgili uygulamanın alt yapısının 1980 yılında hazırlandığı görülmektedir. Bulgaristan Milli Kütüphanesinde yapılan araştırmalar sonucunda 1945-1992 yılları arasında Bulgaristan’da çıkan Türkçe gazete olan Yeni Işık’ta⁵⁰ (Nova Svetlina), Türklerin şalvar giymesi ayıplanmış, Türklerin şalvarlı fotoğrafları “*Siz Söyleyin*” başlığıyla “*Razgrat sancağı Loznitsa köyünün merkezinde: Böyle modern bir merkezle böyle bir kıyafet bağdaşır mı?*” açıklamasıyla gazeteye eklenmiştir (Ek 2). Bir Türk ailesinin fotoğrafının altına “*Çağdaş giyim sadece erkeğin hakkı mı?*” açıklaması eklenerek kadının yöresel kıyafet giymesi eleştirilmiştir (Yeni Işık, 1980). Ayrıca Yeni Işık gazetesinin 3 Kasım 1984 yılı sayısında sünnetin sağlık açısından zararlı olduğu ve Bulgar Türklerinin bir geleneği olmadığına dair “Zararlı Örf ve Adetlerden Vazgeçelim” adında bir yazı yayımlanmıştır (Korkud, 1986a:18). Yapılmak istenen, Türklerin kaleminden Türkleri, gelenek ve göreneklerinden uzaklaştırmaktır.

⁵⁰ Bulgaristan Türk basını tarihinde en uzun ömürlü gazete, ilk olarak “Işık” ismiyle 13 Mayıs 1945’te Vatan Cephesi Türk Azınlığı Komitesi organı olarak yayın hayatına başlamıştır. 1946/1947’de gazetenin alt başlığı ‘Türklerin haftalık gazetesi’, 1947’de ‘Millet Meclisi Anavatan Cephesine bağlı Türk azınlığı komitesi organı, 1953’de ‘Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin Türkçe gazetesi, 1966’da “Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi yayını” şeklinde değişmiştir (Spasova; Ivancev, 1975:436). 1992 yılına kadar yayın hayatına devam eden gazete, çok geçmeden çıkma amacı olan bireyi önce komünist sonra da Bulgar yapma politikasından sapmış, tam tersine Türklük bilincini yükseltip, azınlık haklarına sahip çıkmaya başlayan bir gazete haline almıştır (Ek 1). Bunun üzerine gazetenin yayın faaliyetlerine müdahale edilmiş; ismi “Işık”tan “Yeni Işık-Nova Svetlina”ya dönüştürülmüştür. Aşamalı olarak Bulgarlaştırılan Türk gazetesi 1970’lerden sonra Gazete, Komünizm propagandası yapan, Türkiye hakkında muhalif yazılar yazan, Türk kültürünü çağ dışı olarak nitelendiren bir hal almıştır. Detaylı bilgi için bk. (Cambazov, 2011)

Bulgaristan yetkilileri, Türkiye, Avrupa ve tüm dünyanın gözleri önünde, birkaç ay içinde isim değiştirme sürecini tamamlamıştır (Zafer, 2010:30). Bulgaristan Türklerinin tek umudu Türkiye iken, 1980 yılı boyunca Yeni Işık'ta Türkiye'ye karşı menfi propaganda niteliğinde köşe yazıları yazılmıştır. Bu yazılar, gazetede “*Gidenlerden Mektuplar*” başlığıyla yayımlanmıştır (Ek 4). Bu yazıların içeriği, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Türklerin Türkiye'de çocuklarını okutamadıkları, Türkiye'de rahatça sokakta yürüyemedikleri, sağlıksız gıdalar tüketip hijyenik olmayan ortamlarda yemek yedikleri ve Bulgaristan'dan gelen Türklere kötü davranıldığıdır (Yeni Işık, 1980).

Bulgar yetkililer, Bulgarlaştırmaya çalıştıkları Türklerin Türkiye'ye göç etmelerini engellemek yoğun çaba harcamışlardır. Bulgaristan'da çıkan Türk gazetesini menfi bir propaganda aracına dönüştürmenin yanında yetkililer, yaptıkları açıklamalarda Türkiye'ye göçe izin vermeyeceklerini açıkça belirtmişlerdir. Örneğin Dönemin Devlet Başkanı Todor Jivkov, 18 Şubat 1985 yılında yaptığı konuşmasında bu durumu: “*Biz 20 yıldır onlara [Türk Yetkililere], göçten söz ettik, onlar da susarak bizimle alay ettiler. Bizim için göç konusu kapanmıştır. Göç edecek insanımız yok. Bu insanlar, eskiden Müslümanlaştırılmış Bulgarlardır. Bir adam bile veremeyiz onlara. Bir veya beş kişiyi verecek olsak, elimizi uzatıp kolumuzu kaptırmış oluruz*” (Zafer, 2010:30) sözleriyle ifade etmiştir. Türklere uygulanan başka bir asimilasyon politikası da Türklerin kitlesel olarak bir yerde toplanmasını/yaşamalarını engellemektir. Bulgar hükümeti, Türklerin toplu olarak belirli bölgelerde toplanmalarına/yaşamalarına karşı çıkmış; çeşitli politikalarla bu durumu engellemeye çalışmıştır. Özellikle isim değiştirmeyi kabul etmeyen, sünnet geleneğini ve dini ibadetini sürdüren Türk aileleri parçalanarak Bulgar nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelerde ikamet etmeye zorlanmışlardır. Ayrıca zorunlu ikamet tedbirlerinin yanında Türk nüfus oranının özellikle düşük gösterilmesine imkân veren idari taksimat değişikliğine gidilmiştir. 25 Ağustos 1987 tarihinde 2704 sayılı Devlet Konseyi Kararı ile yaklaşık %80'i Türk olan ve Bulgaristan'daki Türk azınlığın simgesi haline gelen Kırcaali ili, Haskova bölgesine bağlanarak bölgedeki Türk nüfusu önceki nüfusun %25'ine düşürülmüştür. Bu şekilde, idari bir birim olarak “Türk bölgesi” kavramının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Türk-Bulgar İlişkilerinin Dünü-..., 1995:73-74). Ayrıca Bulgar yönetiminin Türklere uyguladığı “zoraki iskân politikası”

ABD Dışişleri Bakanlığının 1988 yılı için hazırlamış olduğu İnsan Hakları Raporu'nda da dile getirilmiştir. Söz konusu raporda:

“Bulgaristan Hükümeti, 1988 yılında da Türkleri yaşadıkları köylerden, daha az sayıda Türk'ün yaşadığı yörelerde zorunlu iskana tabi tutmaya devam etmiştir. Bu yöntemle Türklerin, Vratsa, Mihailovgrad ve Vidin bölgelerinde iskân edildikleri anlaşılıyor ... Bu şekilde evlerinden, köylerinden koparılıp, başka bölgelere gönderilen Türklerin kesin sayısı bilinmiyor” (Kamil, 1989b:71).

ifadeleri kullanılmıştır.

Bulgar hükümetlerinin uyguladığı asimilasyonu kabul etmeyen, baskılara karşı çıkan çok sayıda Türk, ağır yaptırımlarla karşılaşmış; tutuklanmış, sorgulama sırasında işkence görmüş, sürgün, hapis veya ölümle cezalandırılmışlardır. Mücadele içinde yer alan her birey, Türkiye için çalışan casus ilan edilmiştir. Bulgaristan yönetimlerinin uyguladığı şiddet, Türklerin toplama kamplarına kapatılmasıyla da açıkça kendini göstermiştir. Cezaevleri dolduğu için 1985 yılından 1989 yılına kadar 517 kişi mahkemeye çıkarılmadan Belene Toplama Kampı'na gönderilmiş, birçok erkek ise askeri seferberlik bahanesiyle göreve çağrılmış ve Bulgarların yaşadığı bölgelerdeki kışlalarda belli sürelerde kapalı tutulmuştur. Aynı zamanda bazı Türkler de bireysel olarak ya da aileleri ile birlikte mahkemeye çıkarılmadan, Bulgarların yaşadığı köylere sürülmüşlerdir (Zafer, 2010:30).

Bobovdol Kampı da bu süreçte yukarıda zikredilen politikalara direnenlerin dirençlerini kırma yöntemlerinden biri olarak kullanılmıştır. Tutuklanan bireyler sorgulama aşamasından (bu sorgulama bir yargılama süreci değildir.) sonra söz konusu kampa gönderilmişlerdir. Ahmet Hüseyinov (Asimilasyon sürecindeki adı: Hdomir Stayanov) bir günlük sorgulamadan sonra Bobovdol kampına gönderilmiş; yaklaşık iki yıl (23 Eylül 1986-18 Temmuz 1988) kampta kalmıştır (Азиз бей, 2004a:143). Başka bir örnek olan Osman Yümerosmanov Mestanov (Asimilasyon sürecindeki adı: Ognan Yuriev Marinov) adlı kişi ise toplama kamplarına gönderilmese de 07.02.1986-29.07.1988 tarihleri arasında sorgulama, cezaevi ve sürgünle yıldırılmaya çalışılmıştır (Азиз бей, 2004b:217).

İsim değiştirme politikalarına direnen kişiler arasında çok sayıda kadın da bulunmaktadır. Söz konusu kadınlardan Habibe Ahmet Ömer (Ana Alipieva Yurieva),

(Азиз бей, 2004a:187) ve Sabriye Ahmet Osmançık (Svetozara Alipieva Alipieva) sürgüne gönderilirken (Азиз бей, 2004b:242) Zeliha Halil Ömer (Üliana Levenova Yasenova) Bobovdol kampında tutulmuştur. Ülkemizde hâlihazırda Ankara Üniversitesinde öğretim üyesi olan Zeynep Zafer⁵¹ de asimilasyon sürecine direnmiş; sorgulama, cezaevi ve sürgünle sindirilmeye çalışılmıştır (Азиз бей, 2004b:274).

1984-1985 yılları arasında, yaşanan olayların, Türk ve Dünya kamuoyuna duyurulmasını önlemek için, Bulgaristan'a giriş ve çıkışlar yasaklanmıştır. Ülkeden transit geçenler ise, belirli güzergâhlardan sevk edilerek sıkı gözetim altında tutulmuşlardır. Ülke genelinde şehir içi, şehirlerarası ve milletlerarası telefon görüşmeleri kaldırılmış; Türklerin, Türkiye'deki ve diğer ülkelerdeki yakınları ile mektuplaşmaları yasaklanmıştır. Ancak, zaman zaman verilen geçici izinler sayesinde, denetimden sonra bazı mektuplar gönderilebilmiştir (Alp, 1990:230). Bulgaristan yönetimi, bu dönemde ülkedeki asimilasyon politikalarını sıkı bir denetim ve tedbirlerle dış dünyadan gizlemeye çalışmıştır. Buna rağmen, 1984 yılının aralık ayından itibaren, artan Bulgarlaştırma faaliyetleri esnasında benliklerini muhafaza etmek için direnenlerin dövüldüğü, sürgüne gönderildiği, tecavüze uğradığı veya öldürüldüğü bilgileri yabancı basın ve ajanslar tarafından dünya kamuoyuna aktarılmıştır (Alp, 1990:227). Türklere yapılan baskıların ilk haberlerini Bulgaristan'da görevli diplomatların ifadelerine dayanarak Associated Press vermiştir. Örneğin Ajans, 17 Ocak 1985 tarihli dünya bülteninde "*Sofya'daki yabancı diplomatlar, Bulgar isimleri almaları için baskı yapılan azınlıktaki Türklerin, ülkenin güney batısında yetkililerle çatıştıkları ve düzinelerce ölü olduğu yolunda söylentilerin dolaştığını bildiriyorlar.*" haberi yer almaktadır (Özbir, 1986:60).

Bulgaristan Türkleri dünya gündemiyle aynı tarihlerde Türkiye gündeminde de yer almaya başlamıştır. Yapılan taramalarda 17 Ocak 1985 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında Hatay Milletvekili Mustafa Murat Sökmenoğlu'nun Bulgaristan'da ikamet eden Türklere işkence yapıldığı iddialarına ilişkin Dışişleri Bakanının cevaplandırması istemiyle yazılı soru önergesi verdiği görülmektedir. Ayrıca 23 Ocak

⁵¹ Zeynep Zafer, söz konusu kişinin Türkiye'de aldığı isimdir. Bulgaristan'daki adı Zeynep İbrahimova Mustafafova, Bulgaristan'daki isim değiştirme sürecinden sonraki adı ise Süzan İsaeva Uzunova'dır (Азиз бей, 2004b:274).

1985 tarihinde Tekirdağ Milletvekili Salih Alcan, Bulgaristan Türklerinin gördüğü kötü muameleyi Meclis'e bir gündem dışı konuşma ile taşımıştır (TBMM ZC, 23/1/1985, s. 400-401).

Salih Alcan Meclis'te yaptığı konuşmada,

“ ... Bulgaristan Türklüğü ve halkları olarak şunları söylüyoruz: Bulgar yönetimindeki Pirin Makedonyası, Rodop, Kuzey Trakya, Deliorman, Dobruca ve Vidin'e uzanan Tuna havzasındaki bölgelerde yaşayan Türklerin kaderleri her ne kadar 27 Kasım 1919 Sur Antlaşması, 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Antlaşması, 25 Ekim 1925 Türk - Bulgar Dostluk Antlaşmasıyla; Bulgaristan Türklerine İslami tedrisat ve neşriyat hürriyeti, örf ve ananelerini idame ettirme serbestliği, mevcut olan vakıfları yaşatma ve devam ettirme hakkı, cami, mescit ve özel yurtlar inşa etme ve öğrenime açma imtiyazı, bilumum vicdan ve millî, dinî öğrenim serbestisi, sosyal ve kültürel cemiyetler kurma hakkı, (mülkiyet ve miras hakkı genelde tanınmış bulunmaktadır. Buna rağmen Bulgaristan'daki hükümet görevlileri ve tüm kadroları, Bulgar Komünist Partisinin tüzük ve programlarını resmen ihlal etmişlerdir, Enternasyonal prensipleri çiğnemişlerdir. Bulgar Anayasasının vatandaşlık haklarıyla ilgili maddelerini çiğnemişlerdir. Bulgar Anayasasının vatandaşlık haklarıyla ilgili maddelerini çiğnemişlerdir. Birleşmiş Milletlerin insan temel hak ve hürriyetlerinin tanıdığı prensipleri ortadan kaldırmışlardır.

Bugün Bulgar Devlet ve Hükümet yöneticilerince dünya kamuoyu önünde, 17 Temmuz 1970 gün ve 540 sayılı gizli tedhiş ile milliyet ve din değiştirme kararı alınmıştır. Türkçe öğrenim ve neşriyat 1970 yılında resmen yasaklanmıştır.

Türk çocuklarını sünnet ettirmek, cenazeleri İslamî geleneklerle defnetmek, Kur'an-ı Kerim okutmak, Mevlit okutmak, dinî günleri kutlamak, oruç tutmak, toplu namaz kılmak, Türkçe konuşmak, Türkiye radyo veya televizyonunu izlemek şiddetle yasaklanmıştır.

Bulgarların tek amacı, çoğunluğa hükmederek homojen bir Bulgar milleti yaratmak gayretidir.” dedikten sonra “Hitler'in, 1933 - 1945 yıllarında yaptığı sistemli baskıya(ı), şu an Bulgaristan kapalı kapılar arkasında yapmaktadır.” diyerek Bulgaristan'daki Türklere karşı izlenen asimilasyon politikalarının boyutuna vurgu yapmıştır. Alcan, Bulgaristan'da Türklere, “Ben bir Bulgar vatandaşım. Adımın ‘.....,’ olarak değiştirilmesini istiyorum” şeklinde ibarelerin yer aldığı 1960'lı yıllardan kalma “utanç verici” form dilekçeleri doldurtulduğunu ifade etmiştir. Son olarak Alcan, başbakan ve dışişleri bakanından acilen çözüm beklediği aşağıdaki konuları sıralayarak konuşmasını sonlandırmıştır:

“1. Soydaşlarımızın zorla Bulgarlaştırılmalarına el koymalı, işkenceleri durdurmalıdırlar,

2. Bulgaristan Türklüğünün davası “Uluslararası ittifaklar ve uluslararası hukuk prensipleri” dahilinde tahlil ve sentez yapılmalı,

3. *Değiştirilen Türk isimleri iade edilmeli,*
4. *Yeni bir göç antlaşmasıyla, parçalanmış ailelerin birleştirilmesi sağlanmalı,*
5. *Aileler arasında ulaşım ve haberleşmenin sağlanması gerçekleştirilmelidir.”*

Bulgar yönetimin yaptığı asimilasyon faaliyetleri ve baskılar uluslararası forumlara taşınmaya başlanmıştır. Avrupa Parlamentolararası Birlik'te olay dile getirilerek kınanmıştır. Ayrıca 150 sandalyeden oluşan Kuzey Atlantik Paktı Parlamentolar Birliği de 148 oyla Bulgaristan'ı kınamıştır. Avrupa Konseyinin İnsan Hakları Komisyonu meselenin üzerine ciddi bir şekilde eğilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, Amerika Birleşik Devletleri'nden Bulgaristan'ın Türk azınlığına karşı girişilen baskıdan Reagan'ın Gorbaçev ile yapacağı zirve toplantısında bahsetmesini talep etmiştir. İslam Konferansı İslamiyet'e ve Türklüğe karşı girişilen bu “vandalizm” bütün uluslararası görüşmelerde kınamıştır (Korkud, 1986b:46).

6 Mayıs 1989 tarihinden itibaren, 300 kişiden fazla Türk açlık grevine başlamıştır. Yapılan baskılara karşı duyulan nefret ise, açlık grevini protesto yürüyüşlerine dönüştürmüştür. Böylece 20-21 Mayıs 1989 tarihlerinde, Bulgaristan'ın kuzeyinde Şumnu'ya bağlı Mahmuzlar kasabasında 10 bin, Bohçalar köyünde 15 bin, Razgrad'ta 5 bin, Dulova'da 5 bin ve diğer yerlerde binlerce Türk artan baskılara karşı kınama yürüyüşleri düzenlemişlerdir. Temel hak ve hürriyetlerini elde edebilmek amacıyla “Özgürlük istiyoruz”, “Türklüğümüzden Vazgeçmeyiz”, “Biz Esir Değiliz”, “İnsan Gibi Yaşamak İstiyoruz” sloganları ile gösteri yapan, aralarında kadın ve çocukların olduğu grupların üzerine Bulgar askerleri tarafından açılan ateşler sonucunda 30 kişi hayatını kaybetmiş; Bulgar güvenlik kuvvetleri binlerce Türk'ü tutuklamış ve/veya sürgüne göndermiştir. Özellikle liderlik vasfı olan ve baskılara bilinçli şekilde direnen çok sayıda Türk de Avusturya ve Yugoslavya'ya sınır dışı edilmiştir. Kuzey Bulgaristan'da başlayan açlık grevi şeklindeki direnişler Güney Bulgaristan'a da yayılmıştır. Bulgar idarecilerine karşı direnişlerde, yönetime muhalif olan Bulgarlar da destek olmuştur. 20-21 Mayıs günlerindeki olayların ardından, 29 Mayıs 1989 tarihinde, Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'un televizyondaki “... Türkiye'yi Bulgaristan'da yaşayan ve Türkiye'ye dönmek isteyen bütün Müslümanlara sınırlarını açmaya davet ediyorum...” konuşmasını takiben, insan haklarına ve devletlerarası hukuka aykırı olarak, bütün mal varlığına el

konduktan sonra, yüzbinlerce Türk sınır dışı edilmiştir. Öyle ki, 21 AĞustos 1989 tarihine kadar sınır dışı edilen Türklerin sayısı 310 bine ulaşmıştır (Alp, 1990:231-232).



4. BÖLÜM: BULGARİSTAN'DA TOPLAMA KAMPLARI (1944-1989)

4.1.Toplama Kampları

Toplama kampı, çeşitli sebeplerle “öteki” olarak görülen kişilerin herhangi bir hukuksal süreçten veyahut bir mahkeme tarafından yargılanmadan belli sürelerle hapsedildiği, çalıştırıldığı ya da yok edildiği yer olarak nitelendirilmektedir (Özcan, 2010:39). Ayrıca kamp, hukuk dışı oluşturulan ve burada zorla tutulan kişilerin hukuki, siyasi ve ekonomik olarak bütün haklardan mahrum edilerek, kampı idare etmekle yükümlü kişilerin keyfi tavrı karşısında savunmasız bırakıldığı yer olarak da tanımlanabilmektedir (Başkır, 2008:4).

Tarihteki ilk toplama kampının, İspanyollar tarafından sömürgedeki halk ayaklanmasını bastırmak için 1896’da Küba’da kurdukları toplama kampları mı (campos de concentraciones) yoksa 1899-1902 yılları arasında İngilizlerin Boerleri kapattığı toplama kampları mı (concentration camps) olduğu hakkında tarihçiler arasında fikir ayrılığı vardır (Agamben, 2013:199). Büyük çoğunluğu halk ayaklanmalarına karşı kurulan toplama kamplarının Nazi iktidarının bir ürünü olduğu görüşü yaygın olarak kabul edilse de toplama kamplarının Almanya’ya gelişi 1923 tarihine dayanmaktadır (Başkır, 2008:3).

Kamplar, tarihsel süreç içerisinde hiçbir zaman sıradan hukuk ya da ceza hukukunun dönüştürülmesinden değil; olağanüstü durumda kullanılan sıkıyönetimden doğmuştur. Söz konusu açıklama, kökenini ve hukuksal rejimini çok iyi bildiğimiz Nazi kamplarında (Lager) çok daha açık biçimde ortaya çıkmıştır. Ayrıca tutuklamaların nedeni Almanca kaynaklarda Schutzhaft (koruyucu gözetim) sözcüğüyle karşılık bulmaktadır. Nazi hukukçuları, Prusya kökenli bir hukuki kavram olan Schutzhaft’ı kişinin suç unsuru oluşturan herhangi bir davranıştan bağımsız olarak, sadece devletin güvenliğine yöneltebilecek bir tehlikenin önüne geçilmesi için “gözetime alınması” şeklinde tanımlamaktadırlar (Agamben, 2013:199).

Rusya’da ise “ölüm kampları” olarak da anılan toplama kampları, Ekim İhtilalinden sonra Çarlık dönemindeki katorgaların (mecburi çalışma kampları) devamı olarak kurulmuştur. Çarlık Rusya’sındaki bu kamplara Çarlık rejimi aleyhtarları ve esir

milletlerin ileri gelenleri gönderilmiştir. Sovyet Rusya döneminde de sistem aynı şekilde yürütülmüştür. Ancak bu defa komünist rejimin aleyhtarları toplanarak kamplara doldurulmuştur. Ruslar tarafından esir edilen milletlerin (Bu milletlerden biri Türkler'di.) milliyetçi aydınları her iki rejimde de bu kampların mahkûmu olmuşlardır (Abdülhamitoğlu, 1974:9). Kamp yönetiminin adıyla GULAG⁵² olarak anılan Sovyet Rusya'sındaki toplama kampları ağı, “kültürel temizleme” veyahut “ekonomik gereksinim”ler için oluşturulmuştur (Özkan, 2010:41).

Alan yazımında toplama kampları, “hukuk dışı olarak toplum açısından tehlikeli görülen kişilerin belli sürelerle bir yere kapatılması” şeklinde tanımlandığında, Bulgaristan'da kurulan toplama kamplarının kökenini faşist dönemde (1923-1944) kurulan cezaevlerine dayandırmak mümkündür. 1923 yılında darbe ile başa gelen hükümet, 1924 tarihinde Devlet Güvenlik Yasasını kabul etmiş; muhalif görülen her birey/grup/örgüt ağır yaptırımlarla karşılaşmış, cezaevlerine kapatılmıştır (Kosaşki, 1980). Bulgaristan'da komünistler tarafından 1944 yılında Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, kurulmuş; yeni hükümet, muhalifleri cezaevlerine değil toplama kamplarına göndermiştir. Bunu müteakip Bulgaristan hükümeti, “*Siyasi Açıdan Tehlikeli Bireylerin İş ile Yeniden Eğitilmesi için Merkezlere Dair Karar*” ve “*İş ile Yeniden Eğitim Merkezlerine Dair Karar*” adlı iki yasa kabul etmiştir. Böylelikle 1945'in başlarında ilk çalışma kampları olan Sv. Vrach, Rositsa, Koutsıyan, Djermen kurulmuştur (Gruev, 2013:507). Ancak bazı kaynaklarda Kutsıyan (Koutsıyan) kampının kuruluşunun 1944 yılı olarak gösterilmesi nedeniyle Bulgaristan'daki toplama kamplarının tarihinin 1944 ile başladığını söylemek uygun olacaktır (Трудов лагеря "Куциян"... , tarih yok).

4.2.Bulgaristan'da Toplama Kampları

Bulgaristan'da, Doğu Bloğu ülkeleri ile eş zamanlı olarak toplama kampları oluşturulmuştur. Bulgaristan'da var olan en eski kamp 1944 yılında kurulmuş olan “Kutsıyan”dır (diğer ismi ile “Pernik”). Aralık 1948 yılına kadar varlığını sürdüren kamp, 1944 yılı sonundan kapatılmasına kadar “Devlet güvenliği”nin korunması adına açılan bir çalışma kampı olarak var olmuştur. 1945 yılının başlarında, “Halk Mahkemesi” için

⁵² Çalışma Yoluyla İslah Kampları ve Kolonileri Genel Yönetimi (Главное Управление Исправительно – Трудовых Лагереј и Колоний / Glavnoe Upravlenie İspravitelno – Trudovih Lagereј i Koloniy)

gözüne alınan ve soruşturulan ancak tutuklanmayan insanlar tutuklanarak bu kampa gönderilmiştir (Трудов лагера "Куциян"... , tarih yok). Diğer yandan İçişleri Bakanlığının emri ile ülkede 1945-1962 yılları arasında birçok TVO (Трудови Вузпитателни Обществени Емек-Еğitim Үюртлары) kurulmuştur. Söz konusu kamplara toplum tarafından tehlikeli kişiler eğitilmek için kapatılmıştır (Koleva, 2012:3). Bununla birlikte Bulgaristan’da emek seferberliği⁵³ (1946-1949), yasadışı (1944-1989), yabancı uyruklular için (1944-1945), yerinden edilenler (göç ettirilenler) için (1945-1989) isimleri ile kategorileştirilmiş çok sayıda kamp açılmıştır (bk. Ek 7).

Amerikan Haberalma Teşkilatı (CIA) raporları incelendiğinde, Bulgaristan’daki toplama/çalışma kamplarına dair bilgileri içeren en eski belge 14 Ekim 1948 tarihine ait “Bulgaristan’daki Toplama Kampları⁵⁴” adlı dokümandır. Belgede 1948’de faaliyette olan Rositsa, Kutsian, Bobov Dol⁵⁵, Zagrad-Dulovsko⁵⁶, Sveta Ananastasia⁵⁷ kamplarından söz edilmektedir. Söz konusu raporda, Pavlikensko bölgesindeki Rositsa kampının Rapor’un yazıldığı zamanda kapalı olduğu ve Pernik yakınlarındaki Kutsiyan kampının 3 alt kampa ayrıldığı kaydedilmiştir. Bunlar Bogdanov Dol, Batanovtsi⁵⁸ ve Moshino’dur (Concentration Camps in ..., 14 October 1948).

29 Eylül 1949 tarihinde hazırlanan “*Bulgar Rejiminin Siyasi Muhalifleri İçin Toplama Kampları*” isimli raporda, aşağıda ismi verilen kamplarda günlük 16 saat çalışmak zorunda olan 2000’den fazla mahkûmun olduğu belirtilmektedir. Bu kampların isimleri şu şekildedir: Bogdanov Dol (Pernik), General Nikolaevo, Dulovo, Dobruca bölgesi), Troyan, Bobov Dol (Dubnitsa bölgesi), Pirin Concentration camps for ..., September 29, 1949).

⁵³ Emek seferberliği adıyla açılan kamplar, 8 Ağustos 1946 yılında “Başboş Kişiler ile Yerleşik Olmayanların Çalışma Seferberliği Kanunu” kapsamında açılmıştır. Kanun, 16-50 yaş arasındaki kişileri kapsıyordu. İşçi seferberliğinin süresi 6 aya kadardı. Serbest bırakıldıktan sonra herhangi bir kamu hizmeti işine başlamayan kişiler, yeniden tutuklanarak bu kamplara gönderilebiliyorlardı (Закон за трудовото ..., tarih yok).

⁵⁴ CIA belgelerinde 1948-1955 tarihleri arasında hazırlanmış “Bulgaristan’daki Toplama Kampları” başlıklı birçok belge mevcuttur.

⁵⁵ Bobov Dol kampı, Dupnitsa’da bulunan bir kömür madenidir.

⁵⁶ Zagrad-Dulovsko kampının birkaç alt kampı vardır. Bunlar Celu Dulovo, Kapitan Dimitriev kamplarıdır. Başka kamplar olmasına rağmen isimleri bilinmemektedir.

⁵⁷ Burgas limanının girişine yakın bir adada bulunan izolasyon kampıdır.

⁵⁸ Batanovtsi, 1948 Mart’ında açılan yeni bir kamptır. Kamp, Bogdanov Dol kampının yaklaşık iki kilometre yukarısında yer almaktadır.

“Bulgaristan’daki Toplama Kampları” adlı başka bir raporda ise aşağıdaki toplama kamplarının yer ve mahkûm sayısı hakkında bilgi verilmektedir:

1. Belene (Nikopol’ün 20 kilometre doğu-güneydoğusunda Tuna Nehrinde)
2. Bogdanov Dol (şimdiki ismi Dimitrov) G(T)ornik yakınlarında (Sofya’nın 30 kilometre güneybatısında) Yaklaşık 3700 mahkûm bulunuyor.
3. Nosharova/Dobrudja, Tutrakan’ın 50 kilometre doğu-güneydoğusunda.
4. Terter/Dobrudja (konum bilgisi yok).
5. Bosna/Dobrudja (Tutrakan’ın 30 kilometre doğu-güneydoğusunda).
6. Bashtino (konum bilgisi yok).
7. Kufaldje (şimdiki ismi Tarkan) (Tutrakan’ın 30 kilometre doğu-güneydoğusunda).
Bu kamptaki “kara bölük” olarak anılan yer en tehlikeli görülen siyasi mahkûmlara ayrılmıştır. Bu mahkumlara verilen günlük ekmeğe diğer mahkumlardan 100 gram daha azdır (Concentration camps in ..., 4 May 1950).

23 Haziran 1950 tarihinde İstanbul’da yayınlanan CIA raporunda “Politik-Toplama Kampları” başlığıyla 20 ayrı kamptan bahsedilmektedir. Bu kamplar:

1. **Rositsa Kampı:** En kötü kamplardan biridir. Burada gözaltına alınan 6.000 mahkûm bir baraj inşa etmektedirler. Günde 12 saat çalıştıktan sonra, mahkûmlar akşamları siyasi bir konferans vermeye zorlanmışlardır. Mahkûmların bu derslere karşı tutumları ve başarıları mahkûmun kaderini belirlemektedir.
2. **Koprinka Kampı:** Kazanluk yakınlarındadır. Bu kamptaki 2.000 mahkûm, Tundzha Nehri üzerinde bir baraj inşa etmektedir.
3. **Taslibogaz Kampı:** Bu kamptaki tutsaklar Cherna-Syutka Nehri üzerindeki Batak ve Dospat arasında bir baraj inşa etmektedir.
4. **Kutzian Kampı:** Pernik’teki bu kamp, Sofya’dan 40 kilometre uzaklıktadır. Burada tutulan 7.000 mahkûm, inanılmaz derecede zor koşullar altında kömür madenlerinde çalışmaya zorlanmaktadır.
5. **Babodot Kampı:** Bu kampın Kutziyan kampının panel kampı olduğu düşünülmektedir. Buradaki 2.000 mahkûm, kok kömürü işlerinde veya tuğla yapımında kullanılmaktadır. Kampın komutanı mahkûmlara her türlü işkence etme özgürlüğüne sahiptir.

6. **Pirin Madeni:** Buradaki 2.000 mahkûm kötü muamele görmektedir.
7. **Dobrudzha Kampları:** Bunlardan en önemlisi Zagrad'dır. Burada tutulan 4.000 mahkûm çok ağır işlerde kullanılmaktadır.
8. **General Todorov Kampı:** Burada 1.500 mahkûm vardır.
9. **Belitsa Kampı:** Bulgar Makedonya'daki Razlog yakınlarındadır.
10. **Beli İskur Kampı:** Burada Rositsa'yı inşa eden 1.000 mahkûm vardır.
11. **Hainbogar Kampı:** Buradaki "gönüllü işçiler", 3.000 mahkûmdan oluşmakta olup bir dağ yolu inşa etmektedirler.
12. **Cherno More Kampı:** Buradaki 3.000 mahkûm kömür madenlerinde çalışmaktadır.
13. **Plakatnika Kampı:** Burada, çalıştıkları bakır madenlerinin yakınında 1.000 mahkûm bulunmaktadır.
14. **Topolnitsa Barajı:** Buradaki mahkûmlar baraj inşa etmektedir.
15. **Zlatna-Panega Kampı:** Buradaki 1.000 mahkûm baraj inşa etmektedir.
16. **Cherven Kampı:** Bu kampta 2.000 mahkûm vardır.
17. **Makotsevo-Klisure-Sopot Kampları:** Bu kamplarda 6.000 mahkûm vardır.
18. **Troyan Kampı:** Bu kampta 3.500 mahkûm vardır.
19. **Malkov Kampı:** Bu kampta 3.000 mahkûm vardır.
20. **Dedvishka Mogila Kampı:** Bu kampta 3.000 mahkûm vardır (Political-Concentration camps, 23 Jun 1950:1-2).

Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı'nın 18 Eylül 1950 yılında hazırlamış olduğu "*Bulgaristan Toplama Kampları*" adlı raporunda "*Tutrakan yakınlarında Nazarova'da mahkûmlarının (sayısı bilinmeyen) çevredeki çiftliklerde çalıştığı toplama kampı var. Yine Tutrakan yakınlarındaki Dulova'da kadınlar için toplama kampı var. Başka bilgiler mevcut değildir.*" bilgilerine rastlanılmaktadır (Bulgarian Concentration Camps, 18 Sep 1950).

"Zorunlu Çalışma Kampları" başlığıyla askeri bilgi olarak hazırlanan belgede, Dobruca bölgesinde birçok toplama kampına ilave olarak kadınlar için de Bosna zorunlu çalışma kampının bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca aynı yıl Rositsa, Bogdanov Dol ve Nikolayevo kampları kapatılarak mahkûmlar Belene'ye transfer edilmiştir (Forced Labor Camps, 7 Ağustos 1952:2).

4.3. Belene Toplama Kampının Kuruluş Süreci ve Tarihsel Dönüşümü

27 Nisan 1949 yılında Bulgar Halk Cumhuriyeti'nin bakanlar kurulu, Danube/Belene köyünün karşısındaki Persin adasında⁵⁹ bir işçi-eğitim kampı (emek-eğitim yurdu, TVO⁶⁰) kurma kararı almıştır. Bu kararın resmi gerekçesi, siyasi açıdan tehlikeli görülen kişileri bu kamplarda eğitmektir (Koleva, 2012:2). Bulgaristan Komünist Partisi tarafından kurulan kampa adi suçlar işleyen mahkûmlar konulurken 1945 yılında Bulgar Çiftçi Partisi idarecileri de gönderilmeye başlanmıştır (Kazaski, 1984:16).

1-5 Mayıs 1951 tarihleri arasında komünistler, ülke çapında “50.000'nin Eylemi” olarak adlandırılan geniş ölçekli tutuklamalar gerçekleştirmişlerdir. Tutuklanan insanların çoğu çiftçidir. 3-20 Haziran 1951 tarihleri arasında tutuklananların birçoğu sulama projeleri gibi çeşitli projelerde kullanılmak amacıyla Belene'ye gönderilmiştir. Kampa, yaşadığı bölgede çok ünlü olan çeşitli mesleklerden (Doktor, mühendis, avukat, dişi, çeşitli kuruluşların liderleri) kişiler de gönderilmiştir. “Belene Toplama Kampı” adlı raporda alanlarında tanınmış olan bu kişilerin isimleri, fiziksel özellikleri ve biyografileri verilmiştir (Belene Concentration Camp, 7 July 1952:2-3).

İçişleri Bakanlığı tarafından idare edilen TVO'larda, mahkemeye çıkarılmayan ancak siyasi olarak ve ülkenin güvenliği açısından tehlikeli görülen mahkûmlar bulunmaktadır. Bu toplama kamplarına eski milletvekilleri, muhalif parti eylemcileri, eski seçkin insanlar, ortaklaşa çiftlik oluşumlarına katılmayan köylüler ve diğer devrim karşıtları kapatılmıştır (Koleva, 2012:3).

Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı'nın raporlarında edindiğimiz bilgiler, yukarıdaki ifadeleri doğrular niteliktedir:

“1. Bulgar Komünist rejiminin; siyasi olarak güvenilmez veya tehlikeli olduğunu düşündüğü kişiler, bağınaz faşistlerin yeniden eğitilmesi iddiasıyla genellikle TVO olarak bilinen sözde Troudovi Vuzpitatelni Obshtejitiya (Emek Islah Pansiyonlarına) yerleştirildi. Bu, mahkûmların zorla çalıştırıldığı ve insanlık dışı uygulamalara tabii tutulduğu toplama kamplarının adıdır.

⁵⁹ CIA belgelerinde, Belene Toplama Kampının, krokisi çizilmiştir bk. (Ek 8).

⁶⁰ Bulgarca yazımı TBO (Трудови Възпитателни Общежития) olan ve “İşçi Eğitim Kurumları” anlamına gelen kısaltma, kaynaklarda ‘TVO’ veya ‘TBO’ şeklinde geçmektedir. Yazım kolaylığı açısından bu çalışmada TVO (Troudovi Vuzpitatelni Obshtejitiya) şeklinde ele alınacaktır.

2. Tuna nehrindeki Persin Adası Belene köyünün karşısında konumlanmıştır. Alanı 78,000 dekadır. 1949 yılına kadar ada, Belene'ye ait olup mera arazisi için kullanılmıştır. Ada çok sulak olduğundan mükemmel çime sahiptir. Haziran 1949'da devlet tarafından ele konuldu ve siyasi mahkûmlar için hapishaneye dönüştürüldü. Şimdi sayısı yaklaşık yedi bin olan mahkûma ev sahipliği yapması için ahşap barakalar inşa edildi. Adanın tekneyle kolayca ulaşılabilen yeri olan Belene kasabasındaki kampı korumak için yaklaşık 3 yüz militan görev yapmaktadır. Kamptaki mahkûmlar adada ve anakarada drenaj ve çiftçilik işlerinde çalıştırılıyor.” (Labor Camp at Belene, December 21, 1950).

5 Ağustos 1953 tarihinde Bulgaristan İçişleri Bakanı, Belene Kampı'ndan 858 kişinin serbest bırakılması emrini vermiş, ancak 1055 kişi kampta kalmaya devam etmiştir. 5 Eylül 1953 tarihinde ise kamptan 584 kişi daha serbest bırakılmıştır. Geriye kalan 485 kişi de mahkemelere sevk edilmiştir. 19 Eylül 1953'te İçişleri Bakanı, Belene Kampı'nın kapatılması emrini vermiştir. 1956 Kasım'ına kadar idari olarak gözaltına alınan kimse olmamıştır (Gruev, 2013:509).

Kampın hapishaneye dönüştürülmesi pratikte mahkûmlar açısından bir şey değiştirmemiştir. Besin/yiyecek kıtlığı ve ağır koşullardaki işçiliğin getirdiği sert ve yıpratıcı düzen altında yaşamaya devam etmişlerdir. 1956 Macar Devrimi'nden sonra ise bir dizi değişikliklerle kamp, yeniden kurulmuştur⁶¹ (Милов, tarih yok).

5 Kasım 1956 yılında İçişleri Bakanlığı şüpheli gördüğü kişileri yeniden tutuklamaya başlamıştır. Eski yasal muhalefet üyeleri, Çar yanlısı (Çarist) görevliler, eski polisler, eski siyasetçi ve sanayiciler, anarşistler, papazlar, “kulaklar” ile paralı askerlerden 564 kişi tutuklanmıştır. Bunların 231'i cezaevine konulmuştur (Gruev, 2013:509). Ayrıca yaklaşık 300 karşı-devrimci, muhalif veya hükümetin ‘Macar olaylarını’ başlatabileceğini veya yönlendirebileceğini düşündüğü kişi adaya gönderilmiştir. 1958 yılında birçok ‘istenmeyen kişi’ yanında zorunlu kolektivizasyonun⁶² ikinci aşamasına hizmet eden başka bir baskıcı kampanya kapsamında yaklaşık 100 Türk ve Müslüman Bulgar⁶³ tutuklanmıştır (Милов, tarih yok). 27 Ağustos 1959 tarihinde 1423 kişinin bulunduğu Belene Toplama Kampı'nın kapatılması kararı alınmışsa da Kamp

⁶¹ 17 Kasım 1956 tarihinde “Güvenliğe büyük tehdit oluşturan düşman ve suçlu unsurlar” için Macar Devrimi'ne tepki olarak Politbüro kararıyla açılmıştır. 22 Aralık 1956 tarihinde ise Kamp'ın yeniden faaliyete geçmesi için İçişleri Bakanı tarafından resmi emir verilmiştir (Gruev, 2013:509).

⁶² Kolektif çiftliklerde ve devlet çiftliklerinde toprak ve emeği güçlendirmek için yapılan çalışmalardır.

⁶³ Pomaklardan bahsedilmektedir. Bulgaristan'ın bağımsızlığıyla birlikte Bulgar nüfusunun artırılması için Pomaklar kullanılmak istenmiştir. Böylelikle Bulgar halkının yüzyıllarca kullandığı Pomak adının yerine ‘Muhammedi Bulgarlar’ tabiri kullanılmaya başlanmıştır (Zelengora, 2017:15).

kapatılmamış; cezaevine dönüştürülmüştür. Eylül 1959 tarihinde ise boşaltılan Belene Kampı'ndaki 166 kişi, Lovetch yakınlarındaki taş ocağına gönderilmiştir. Kesin kapatılma tarihi olan 1962 yılına kadar 1500 kişiden fazla kişi burada tutulmuştur. Rejimin resmi rakamlarına göre Belene'de ölenlerin sayısı 150 civarındadır. Ancak bazı kaynaklarda net bir sayı belirtilmese de ölü sayısının çok daha fazla olduğu belirtilmektedir (Gruev, 2013:510).

Ocak 1964'te, adadaki hapisaneyeye tekrardan insanlar gönderilmeye başlanmıştır. Cezaevi, 1977 yılına kadar faaliyet göstermeye devam etmiştir. 1970'li yıllarda kamp, adlarının zorla değiştirilmesine direnen Müslümanlar için kullanılmıştır. İsimlerinin zorla değiştirilmesine direnen Türkler için kamp, 1985 yılında tekrardan tasarlanmıştır. Ancak Türkler için kampın yeniden faaliyete geçirilmesi fikrinin temeli Aralık 1984'e dayanmaktadır. Nisan 1986'da bir aylık açlık greviden sonra, serbest bırakılmalar başlanmışsa da Ocak 1987 tarihine kadar kamp mağdurlarıyla ilgili veriler mevcuttur⁶⁴. Bulgaristan'ın resmi gazetesi olan Dırjaven Vestnik'in 1 Haziran 1990 tarihli sayısına göre Belene Toplama Kampında 1985-1987 tarihleri arasında 517 kişi kalmıştır (*Ek 12*). Serbest bırakılan mağdurların bazıları kuzeybatı Bulgaristan'daki köylere bazıları ise Bobovdol kampına gönderilmiştir (TBO “Белене”, tarih yok). Hiç şüphesiz bu serbest bırakılmalarda dünya kamuoyunun tepkisinin de rolü bulunmaktadır.

4.3.1. Kamp'ın Fiziksel ve Karakteristik Özellikleri

Tuna sahilinde diğer adalara giriş kapısı olarak kullanılan adada kurulan bir tak üzerine M.V.R. (İçişleri Bakanlığı) İş İslah Yurdu ibaresi konulmuştur. Tak'ın adaya doğru bakan arka tarafında “Her Türlü Ümidi Dışarıda Bırak. Burada Din ve Tanrı Yoktur. Her Şey Benim” yazmaktadır (Kazaski, 1984:7). Söz konusu yazı bu kampın bir ıslah kampı olmaktan ziyade bir ölüm kampı olduğu görüşünü desteklemektedir.

Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı'nın raporlarında Belene Toplama Kampı hakkında ilk bilgilere 1950 yılında hazırlanmış belgelerde rastlanılmaktadır. 18 Eylül 1950 tarihli “*Bulgaristan Toplama Kampları*” adlı belgede ise ilk detaylı bilgilere ulaşılmaktadır:

⁶⁴ Belene Toplama Kampı şu tarihler arasında faaliyet göstermiştir: 06.1949- 09.1953; 11.1956- 09.1959; 01.1964- 1977; 12.1984- 01.1987 (TBO “Белене”, tarih yok)

“Svishtov’un yakınlarındaki Belene’de siyasi mahkumlar için 3 toplama kampı vardır. Kamplar 1, 2 ve 3 olarak numaralandırılmıştır. 2 numaralı kamp Tuna Nehrinde küçük bir adada bulunur ve 3.500 tutuklusunu vardır. Bu kampta mahkumların tedavisi en kötüsüdür ve en düşük kalitedeki yiyecekler hayata tutunmayı zorlaştırır. Şu anda kamptaki mahkumlar Tuna Nehrindeki kanalı genişletiyor ve tarıyor. Burada 1 ve 3 numaralı kamplar ile ilgili bilgi bulunmamaktadır” (Bulgarian Concentration Camps, 18 Sep 1950).

7 Temmuz 1952 tarihli “Belene Toplama Kampı” adlı rapordan edinilen bilgiye göre, Belene Toplama kampı komünistler tarafından Trudova Vuzprtatelno Obahtozhitie (TVO, İşçi Eğitim Topluluğu) olarak da bilinen Svistov’un dış kısmında yerleşmiştir⁶⁵. Bu kamp, 7 ayrı kamptan oluşup 1-7 arasında sayılarla numaralandırılmıştır. 1. ve 2. kamplar Tuna Nehri’ndeki bir ada üzerinde, diğer 5 kamp ise nehrin kıyısında kurulmuştur (Belene Concentration Camp, 7 July 1952:1).

Bunun yanında 7 Ağustos tarihli raporda Eylül 1951 itibarıyla Belene Kampı’nın 5 birimden oluştuğu ve buralarda yaklaşık 5.000 mahkûm bulunduğu kaydedilmiştir. Söz konusu raporda, birimler 1’den 5’e kadar numaralandırılmıştır. 5 numaralı birim Tuna Nehri’nin güney kıyısında, Belene köyünün kuzeyinde yer almaktadır. 1, 2, 3 ve 4 numaralı birimler ise 5 numaralı birimin karşısında Persin Adası’nda bulunmakta olup 5 birimin tamamı Belene köyünün görüş alanındadır. Anakaraya dubalı bir köprüyle bağlanan Persin Adası’ndaki Belene Kampı’nda ekili yaklaşık 20.000 dönüm arazi vardır. Belene kampı, milis birimleri tarafından korunmakta; Kamp’ın bulunduğu alan, bazıları makinalı tüfeklerle donatılmış gözetleme kuleleri ile çevrilidir. Persin Adası’ndaki ana kampın girişi her zaman korunmaktadır. Tuna’ya en yakın bina, yönetim binasıdır. Gardiyanların yatakhaneleri, yönetim binasının yakınında yer almaktadır (Forced Labor Camp, 7 Ağustos 1952:2). 4 numaralı birim köprüye en yakın yerde ve yönetim binası ile gardiyan yatakhanelerinin bitişiğinde yer almaktadır. Bu birimde yer alan yaklaşık 1.500 mahkûm genellikle eski subaylar, polisler, hükümet yetkilileri ve öne çıkan politik kişiliklerden oluşmaktadır. Grubun bir kısmı domuzların bakımı ve beslenmesi ile yükümlüken diğerleri, çoğu İkinci Dünya Savaşı’nın Nazi yanlısı hükümetinin resmi görevleri için, kamp idaresinde çalışmaktadır (Forced Labor Camp, 7 Ağustos 1952:3).

1 numaralı birim, 4 numaralı birime 2 ila 3 km uzaklıktadır ve burada yaklaşık 1200 kişi bulunmaktadır. Bunlardan sadece 400’ü birimin yatakhanelerinde kalmaktadır.

⁶⁵ Belene Toplama Kampı resimleri için bk. Ek 9, 10, 11.

Kalan 800 kişi açık alanda uyumaktadır. Bu birim; buğday, mısır, ayçiçeği yetiştirmekte ve diğer tarımsal faaliyetlerle uğraşmaktadır. Sabah 4:30'da başlayan işgünü, bir saati öğle yemeği arası olmak üzere, 14 saat sürmektedir. Bütün çalışma birimleri, bir liderin emri altındaki elli kişiden oluşmaktadır. Bu liderler genellikle İkinci Dünya Savaşı sırasındaki hükümet yetkililerinden seçilen kişilerdir. Gün içinde çalışma kotasını tamamlamayan mahkûmlar gün sonunda bu liderlere teslim edilir. Mahkûm genellikle darp edilir ve bir gün boyunca ortalıkta görülmez. 3 numaralı birimde sebze bahçelerinde çalışmakta olan yaklaşık 700-800 kişi bulunmaktadır. 2 numaralı birim en az kişinin olduğu birimdir. Bu birimin çalışma koşullarının çok kötü olması sebebiyle birimde sık sık ölümler görülmektedir. 5 numaralı birim anakarada yer almaktadır. Burada tuğla fabrikasında çalışan yaklaşık 700-800 mahkûm bulunmaktadır. Kampın "Tel-Aviv" (Cezalandırma) olarak bilinen bölümü kampın disiplin alanıdır. Tel-Aviv'e ceza için gönderilenlere günlük olarak 100 gr ekmek ve Tuna Nehri'nden 1 bardak su verilmektedir (Forced Labor Camp, 7 Ağustos 1952:3).

Yukarıda tafsilatlı bir şekilde anlatıldığı üzere mahkûmlar ağır şartlar altında yaşamaktadırlar. Öyle ki kampta 1945-1956 yılları arasında 110.000 kişi hayatını kaybetmiştir (Şerif, 2016: 60).

1985-86 yılları arasında Türkler için yeniden açılan Kamp'a gönderilen ilk tutuklular, Belene Toplama Kampı'nın fiziksel özelliklerinin Belene Cezaevine nazaran daha iyileştirmiş olduğunu dile getirmektedirler⁶⁶ (bk. Özkan, 2010). Belene Toplama Kampı'nda kalan Mehmet Türker, anılarından oluşan "Belene Adası" adlı kitabında Kamp'taki yaşamın zorluğunu anlatmıştır (Türker, 2004).

4.3.2. Tutuklanma Nedenleri ve Tutuklanma Süreci

Zorla isim değiştirme politikasına karşı çıkararak verilen kimlik kartlarını kullanmamakta direnen Türkler, polis baskısıyla sindirilmeye çalışılmışlardır. Örneğin İsbor köyünden Abdullah S., Salih Kibariyev, Memin Hasanov, Hasan Tasnov, Hasan Cemilov ve Osman Hatipov, Hüseyin Kabov adlı 6 Türk, verilen kimlik kartlarını kullanmak istemedikleri için tutuklanarak Belene'ye gönderilmişlerdir. Uluslararası Af

⁶⁶ Söz konusu iyileşmenin nedenlerinden biri Gorbaçov'un 11 Mart 1985'te Sovyet Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri olarak göreve başlamasıdır. Diğer bir sebep ise aynı tarihlerde dünya kamuoyunun kampta olanlardan gittikçe daha fazla haberdar olmaya başlamasıdır.

Örgütü⁶⁷ tarafından fikir suçlusu kabul edilen bu kişilerin neden tutuklandıkları, yargılanıp yargılanmadıkları ise meçhuldür (Özbir, 1986: 117-118).

Bulgaristan Türkleri, Türkiye'deki akrabalarına gönderdikleri şifreli mektuplar aracılığıyla Belene Toplama Kampı'nı anlatmışlardır. Mektuplar, Milliyet Gazetesinin 26 Şubat 1985 tarihli sayısına da yansımıştır. Bu yazılarda Bulgarların yaptığı baskılar anlatılırken, işkenceler 'kış', öldürme olayları ise 'donma' kelimeleriyle ifade edilmiştir. Örneğin Bahri İbrahim Osmanoğlu (Borislav İvanov Dimitrov) mektubunda başından geçen bir olayı şu şekilde anlatmıştır:

“Erkeklerimiz 22 Ocak tarihinden beri hastanededirler. Küçükleri geldi. Fakat büyükler orada iyileşmeyi bekliyorlar. Burada çok kış oldu. Dünyada görülmedik kış ... Donduk soğuktan. Bedenlerimiz öldü dayanamadık. O kadar soğuk oldu ki, insanlar evlerini terk edip, hep sıcak yerler aradılar. Ama her yeri soğuk ve buz kaplamış. Arabalarla değil, tanklarla yolculuk yapıyor. Sonunda soğuktan donmayalım dedik, razı geldik. Çünkü dört yanında da ısıtıcılar var” (Tuna Üzerindeki İşkence ..., 1985: 301).

Osmanoğlu, mektubuna devamla Belene Toplama Kampı'ndan söz etmiş, kampı 'hastane' olarak şifrelemiştir:

“İnşallah kışın sonuna az kaldı, dayanamayıp donanların sayısı 800-1000'i aştı. Hastalar çok uzaklarda ilaçlanıyor. Burada Sofya Loveç, Plevne, Tuna üzerindeki Belene Adası ve Vidin'de hastaneler var.” (Tuna Üzerindeki İşkence ..., 1985: 301).

Hürriyet Gazetesi'nin 27 Mart 1985 tarihli sayısında “Bulgar Zindanlarında İşkence” başlığıyla Bulgar yönetim tarafından yapılan baskıyı kabul etmeyen Pirin ve Rodoplu Türk gençlerinin Balkanlar'da “Ölüm Kampı” olarak bilinen Belene'ye sürgün edilmesi haber yapılmıştır (Gümü, 1985:473).

1985 yılında tutuklanarak Belene Toplama Kampı'na gönderilen Embiya Çavuş, Bulgaristan'daki Türklerin haklarını korumak amacı ile örgütlenme çalışmaları yaptığı gerekçesi ile önce idam, sonra ise ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır (Balbay, 1985:559).

⁶⁷ Uluslararası Af Örgütü, temel insan haklarını korumayı amaçlayan, bunun için dünya çapında görev yapan; çalışmalarında herhangi bir hükümete, siyasi partiye, ideolojiye veya dini kuruluşa bağlı olmayan uluslararası bir kuruluştur. Uluslararası Af Örgütü'nün, Bulgaristan'daki Türk azınlığın hapsedilmesi, zor kullanılarak başka bir bölgeye yerleştirilmesi, uygulanan asimilasyon politikaları sırasında kasıtlı şekilde öldürüldükleri konusunda raporları bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. (Bulgaristan'daki Türk Azınlığın ..., tarih yok).

4.3.3. Kamp'ta Yaşamsal Faaliyetler

Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı'nın raporlarına göre 27 Nisan 1949-5 Eylül 1953 tarihleri arasında açık olan Belene Toplama Kampı'na kapatılan mahkûmların yaşamsal faaliyetleri şu şekildedir:

1. ve 2. kamptaki mahkûmların büyük çoğunluğu yaşlı insanlardan oluşmakta ve ada üzerindeki sebze bahçelerinde çalışmaktadırlar. Kamp 1'de, mahkûmların kalmaları için yalnızca iki çürük ahşap baraka var iken kışın hiçbir korunakları yoktur. Kamp 2'de kış boyunca tutukluların kalabileceği sadece bir ev vardır.

Kamp 3, 4 ve 5'teki mahkûmlar genç erkekler ve rejim için tehlikeli olduğu düşünülen erkeklerden oluşmaktadır. Gözaltına alınan kişiler Tuna Nehri üzerindeki yeni sulama kanalı projesi için hendek ve kanal kazma gibi ağır fiziksel işlerde çalıştırılmaktadırlar. Bu üç kamptaki çalışma şartları Bulgaristan'daki herhangi bir yerdekenden çok daha fazla ağırdır. 6. ve 7. kamptaki mahkûmlar sulama projesinde çalışmaktadırlar. Bu kamplardaki mahkûmların çalışma şartları, 3, 4 ve 5 numaralı kamplardaki mahkûmlardan çok daha iyidir.

Mahkûmlara yeterli yiyecek verilmemektedir. Menüde tek çeşit yemekten oluşmakta ve her gün 150 gram ekmek verilmektedir. Ancak her zaman ekmek verilmemekte, verildiğinde ise genellikle küflü ve bayat ekmek verilmektedir. Erkekler günde iki öğün ve her gün aynı tür çorba verilmektedir. Mahkûmlara ailelerinden sadece gıda kolisi alabilme hakkı verilmiştir. Her mahkûmun ayda 10 kilogramı geçmeyen bir koli alma izni vardır. Gönderilen kolinin 10 kilogramdan çok az fazla olması durumunda, koli geri gönderilmekte ve mahkûma o ay içerisinde başka bir koli alma hakkı tanınmamaktadır.

Mahkûmlara iki haftada bir mektup yazma hakkı verilmiş fakat mektupların uzunluğu ve içeriği katı olarak sansürlenmiştir. Her yıl 1 Mayıs günü ziyaretçi günü olmasına karşın ailelere mahkûmları görme izni her zaman verilmemektedir. Kamplardaki askeri personel mahkûmlara karşı acımasız davranmaktadır (Belene Concentration Camp, 7 July 1952:1-2).

1948 tarihinde tutuklanan ve sonrasında Belene Toplama Kampı'na gönderilen Enbia Halid, kampı şu sözlerle anlatmaktadır:

“... Kamptaki nöbetçiler mahkûmlara koyun sürüsü muamelesi yapıyordu. Adanın etrafı, gözetleme yapan kırmızı bereli askerlerin bulunduğu yüksek kulelerle çevriliydi. Bu askerlerin, dur ihtarı vermeksizin mahkûmlara ateş etme yetkisi vardı. Adada çalışmak zorunluydu. Mahkûmlara topraktan siper kazma ve benzeri birçok ağır iş yapmaları emrediliyordu. Uzun saatler çalışmalarına karşın, onlara bir parça kuru ekmekten başka bir şey verilmiyordu. Şikâyet etmeye kalktıklarında ise nasipleri, kemikleri kırılıncaya kadar dayak yemek oluyordu” (Şerif, 2016:59).

1985 tarihinde tutuklanan başka bir Kamp mağduru olan Embiya Çavuş, Kamp'ta geçen bir gününü Hürriyet gazetesinde şöyle anlatmıştır:

“Adada dört kamp bulunuyor. Bu kamplarda bulunan tutuklu sayısı ortalama on bin dolayında. Kalkış saatimiz beşti. Yarım saat içinde herkes ayağa kalkıp bir araya geldikten sonra iki saat süreyle ayakta esas duruşta bekliyorduk. Burada yere düşenleri kaldırmak mümkün değildi. Yere düşen kişiler çoğunlukla ölürdü ve olduğu yerde gömülürdü. Saat 7.30 sıralarında bütün mahkûmlar beşer beşer birbirlerine bağlanıyor ve çalışma bölgesine götürülüyorlar. Giderken etrafımızı at üzerinde kalaşnikoflu koruma görevlileri çeviriyordu. Bize hayvan gibi “haydaa”, “ohaa” diye bağıarak yaklaşık 5 kilometre götürüyorlardı.

Bizim başımızdaki güvenlik görevlilerine Bulgaristan'da ‘Karamangullar’ adı veriliyordu. Bunlar resmi bir görevde iken Komünist Partisi'ne karşı suç işlemiş kişiler. Amirlerinin ne kadar çok gözüne girerlerse yani bize ne kadar çok işkence çektirirlerse o kadar göze giriyorlar ve belki bir zamandan sonra affedilerek görevlerinin başına dönüyorlar. Belene Adası'nın etrafı hep bataklık. Tuna Nehri sık sık taşıdığından bataklıklar da kurumak bilmiyordu. Bizim görevimiz bu bataklıklarda ‘bentler’ kurmaktı. Kurduğumuz bentler, Tuna Nehri biraz yükselince yıkılıyor, biz yeniden yapıyorduk. Her bentte üç kişi çalışıyorduk. Bentlerin üzerine toprak çıkarmak için kullanılan tahtaları kaldıracak gücümüz kalmadığı için tahtaların ucuna ‘hamut’ adı verilen türden özel bir ip bağlanıyor ve bu ipi boynumuza geçiriyorlardı. Arkadaşlarımızın büyük çoğunluğu çalışma sırasında hayatını kaybetti. Onlar kayıtlara, kaçmaya kalktı ve öldürüldü şeklinde geçiyordu.

Bir kişinin günde 35 metreküp bent yapması gerekiyor. Eğer bunu yapamazsa içinde yarım metre yüksekliğinde su bulunan yeraltı hücrelerine gönderiliyor Burada büyük kalaslar var. Kalasların üzerinde yatılıyor. İnsan dengesini yitirince doğru suyun içine düşüyor.

Öğle yemeğimizi saat 12.00'da yiyorduk. Yemek üç çeşit, pırasa, lahana ve kuru fasulye. Bunun yanında 300 gram da bayat ekmek. Yarım saatlik yemek molasından sonra yeniden işe koyuluyorduk. Saat 5'ten sonra geldiğimiz yoldan geri dönüyorduk. Dönüşte yine iki saatlik bir ayakta durma faslı başlıyordu. Arkasından bir saat komünizm ile ilgili ‘ders’ veriliyordu (Balbay, 1985:559-560).

TRT Belgesel ve Muhacirler Derneği'nin 2017 yılında hazırladığı “Dinmeyen Sancı Belene Kampı – Bulgaristan Türkleri (1984-1989)” adlı belgeselde kamp mağdurları ile görüşmeler yapılmıştır. Kamp mağdurları kampta zor şartlar altında

yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Kamp mağdurlarından olan Rasim Özgür, Belene’de yaşadıkları soğuğu, *“İlk bir ay çok soğuktu. Açlık ve soğukluk çektik. Tutuklandığımızda kıştı ve Tuna buz tutmuştu. Köprüünün yolu kapandığı için ekmekleri helikopterle getiriyorlardı. Ekmekler buharlı geliyorken, bizim önümüze geldiğinde buz tutmuş oluyordu”* şeklinde dile getirmiştir. Ayrıca Mehmet Türker, o kış hava sıcaklığının eksi 29 dereceyi bulduğunu ve kamp koşullarında sobasız kaldıklarını anlatmıştır. Hazırlanan belgeselde kamp mağdurları, en çok sıkıntıyı yemek konusunda çektiklerini; tavuk ayaklarından, balık kafasından, domuz kulaklarından çorbalar verildiğini ve akşamları peynir, komposto verilirken, kompostoların içinde kurtların olduğunu söylemişlerdir. Mağdurlardan Muhammet Gölcüklü, kampta çalıştırılmak için dışarı çıkartıldıklarını belirtmiştir. Polis nezareti altında inşaatlarda çalıştırılırken, akşam kampa dönüldüğünde ise baskıların devam ettiğini anlatmıştır. Ayrıca hastalanan mahkûmlardan, tedavinin ön şartı olarak isimlerini değiştirmeyi kabul ettiklerini söylemelerini ve arkadaşlarını da bu konuda ikna etmeleri istenmektedir (TRT, 2017).

4.3.4. Kamp’ın Kapatılması ve Mağdurların Akıbeti

“Yeniden Doğuş” politikası derinleştikçe Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan Türklerine yapılan uygulamaları uluslararası platformlarda daha yüksek bir sesle aktarmaya başlamıştır. Bulgaristan’ın tutumu karşısında Türkiye ile ilişkiler kopma noktasına gelmiş, Türkiye, Bulgaristan’daki Türk azınlığına yapılan baskılar konusunda, Bulgaristan Hükümetine sırasıyla, 22 Şubat 1985, 4 Mart 1985, 10 Nisan 1985 ve Ağustos 1985 tarihlerinde dört nota vermiştir. Verilen nota ve önerilere, Bulgaristan’dan müspet bir karşılık alınamamış; konunun uluslararası formlara götürülmesi zarureti ortaya çıkmıştır⁶⁸ (TBMM ZC, 30 Eylül 1986:288).

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti devlet olarak onlarca ülke tarafından izole edilmiş; dünyaca ünlü kişiler, devlet adamları, şair ve yazarlar, yabancı ülkelerdeki mülteci örgütleri, Bulgar devletinin Türklere ve Müslümanlara yaptıklarını miting ve gösterilerle

⁶⁸ Türkiye’nin, Bulgaristan’daki Türk azınlığına yapılan baskı konusunu taşıdığı platformlar sırasıyla; Ottawa İnsan Hakları ve Temel Hürriyetleri Toplantısı, Helsinki Konferansı, Avrupa Konseyi, NATO, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Budapeşte Kültürel Forumu, İslam Konferansı Örgütü Dakar Toplantısı, 16. İslam Konferansı Örgütü Dışişleri Bakanları Konferansı, Dünya Müslüman Gençlik Asamblesi, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ve Bern İnsani Temaslar Uzmanlar Toplantısı (TBMM ZC, 30 Eylül 1986:289-292).

kınamış/protesto etmişlerdir. Ayrıca Bulgaristan, sosyalist Doğu bloku ülkelerinden beklediği desteği de görememiştir.

Sovyetler Birliği'nin temsilcisi olan Mihail Gorbaçov, var olan durum için 1986 Ekim'inde Sofya'ya giderek BKP Merkez Komitesi Politbürosu üyeleriyle görüşmüştür. Bu görüşmede durum şu sözlerle aktarılmıştır: *“Sürpriz gibi bir şey yok, siz hiç rahatsız olmayın. Bazı kimseler çeşitli girişimlerde bulunuyorlar, mektuplar yazıyorlar, bazı gruplar, örgütler oluşturuyorlar. Bugünlerde bir duruşma olacak ve hepsini bire dek ölüme mahkûm edeceğiz. Hiç ses seda çıkarmadan, etrafa yaymadan.”* Bunun üzerine Mihail Gorbaçov, Bulgaristan Türklerine uygulanan bu girişimin haksızlık, adaletsizlik olarak nitelendirdiğini iddia etmektedir (Alagöz, 2016:53-54). Böylelikle Bulgaristan'a destek olabilecek son ülke olan Sovyetler Birliği de yaşananlara tepki göstermiştir.

Belene Toplama Kampı, daha önce bahsedildiği üzere Türkiye'de 14 Şubat 1985 tarihinde Halkçı Parti (HP) Grubu adına Salih Alcan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisine taşınmıştır (TBMM ZC, 14.02.1985:530). Öte yandan devam eden süreç Birleşmiş Milletler, NATO, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve Avrupa Parlamentosu'nun gündemine alınmıştır (Bulgar Baskısı Uluslararası ..., 1985:642-643). Ayrıca dönemin Bilgilendirmeden Sorumlu Devlet Bakanı Mesut Yılmaz, TBMM'de yaptığı konuşmada Uluslararası Af Örgütü'nün raporunu şu sözlerle aktarmıştır:

“1986 Nisan ayı başında Uluslararası Af Örgütü'nün yayımladığı Bulgaristan raporu, tüm dünyada geniş yankılar uyandırmıştır. Söz konusu raporda, Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın zorla isimlerinin değiştirildiği, zorlama ve baskıların, önce tehdit ve tutuklama ile başlayıp sonra sürgün etme ve öldürmeye kadar vardığı, örgütün bu kampanya sırasında 250 Türkün isimlerinin bulunduğu, keza 100'den fazla Türkün öldürüldüğünün örgüte ulaşan haberler arasında olduğu bilinmektedir” (TBMM ZC, 30 Eylül 1986:291).

Görüldüğü üzere Belene Toplama Kampının kapatılmasının nedeni, kampın söz konusu platformlara taşınması ve dünya kamuoyunun bu kamptan haberdar olmasıdır. Ayrıca Sovyet Birliği Komünist Partisi Genel Sekterliğine Mihail Gorbaçov'un getirilmesi ile başlayan açıklık ve yeniden inşa politikalarıyla birlikte Sosyalist rejimin yumuşaması da Kampın kapatılmasında etkili olmuştur (Özkan, 2010:147). Bulgaristan'a uygulanan bu baskılarla birlikte kamp mağdurları tarafından açlık grevi başlatılmıştır. Hiç şüphesiz, Bulgaristan bütün dünyanın gözü üstündeyken bu durumu daha fazla

uzatamamıştır. Nisan 1986’da bir aylık açlık greviden sonra, kamp mağdurları serbest bırakılmaya başlanmıştır. Kamp, Ocak 1987 yılında kapatılmıştır (ТВО “Белене”, tarih yok).

Kamp kapatılmasına rağmen kamptan çıkarılan tutukluların çoğu serbest bırakılmamıştır. Kamp tutukluları, bir başka kamp olan Bobovdol Toplama Kampına, Belene Cezaevine veyahut Bulgaristan’ın içinde sürgüne gönderilmiş; baskı süreci 1989 yılına kadar devam etmiştir⁶⁹ (Азиз Бей, 2004a; 2004b).



⁶⁹ Söz konusu kişilerden bazılarının akıbeti için bk. Ek 13.

SONUÇ

Bulgar milleti, 1393 yılında Bulgar Patrikliğinin ortadan kaldırılmasıyla Osmanlı Devleti'nin tebaası durumuna gelmiş; dini işlerde Fener Rum Patrikhanesine bağlanmıştır. Bu bağlanma ile Bulgarlar “Rum” olarak anılmaya başlanmıştır. 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Rum çatısı altında yaşayan Bulgar nüfusu, çiftçi ve kendilerine “çorbacı” adı verilen aydınlardan oluşuyordu. Bulgar millî uyanışının ilk aşamasında yer alan aydınlar kendilerini Rum olarak tanımlıyorlardı. Ancak ikinci dönem diyebileceğimiz 19. yüzyıldan sonraki aşamada Bulgar aydınları ve yöneticileri kendilerini Slav dünyasının bir parçası olarak görmeye başladılar. Bu durum ise Bulgar milliyetçiliğinin ve ondan beslenen politikaların en sıkıntılı yönüydü. Çünkü her ne kadar Hristiyan olsalar dahi Bulgarlar Türk'tü. Bu tarihi gerçeği reddetmek onları kendilerine yeni bir menşe aramaya mecbur etmiştir. Dinî saiklerle kendilerine önce Rum diyen Bulgar aydınları, 19. yüzyılda özellikle Rusya'nın etkisiyle kendilerinin Slav olduğuna inanarak bu iddiayı kanıtlamaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda Bulgar okulları açılmış ve buralarda okuyan çocuklar Slav milliyetçisi olarak yetiştirilmiştir.

Bulgarlar, ilk ayrılıkçı mücadeleyi Fener Rum Patrikliğine karşı vermiş; böylelikle Rusya'nın da desteğiyle ayrı bir Bulgar Ortodoks Kilisesi kurmuşlardır. Kazanılan bu dinî bağımsızlık daha sonra siyasi bağımsızlık taleplerine ve girişimlerine dönüşmüştür. 1840 ilâ 1877 yılları Bulgarların bu amaçlarına ulaşmak için önemli girişimlerde buldukları yıllar olmuştur. Ayrıca bu yıllar, Rusya'nın Balkan coğrafyasında önemli bir etkiye sahip olduğu dönem olmuştur. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin topraklarını Rusya'ya bırakmayı ve Rusya'nın sıcak denizlere inme tehdidini göze almayan Avrupa, Rusya'yı engelleyebilmek amacıyla tüm etnik ve dinsel farklılıklara rağmen bağımsızlık hareketlerine destek olmuşlardır. 1862 yılı itibarıyla bağımsızlık için gerekli zemin oluşturulmuş; bu amaçla çete faaliyetlerine girişilmiştir. Ancak bu faaliyetler, halk desteğinden yoksun olduğundan başarılı olamamıştır.

Çıkan bütün isyanlar başarısızlıkla sonuçlansa da Bulgarlar artık Bulgar millî bilinci oluşmuş ve ihtilal süreci tamamlanmıştır. Rusya ve İngiltere gibi büyük devletlerden destek alan Bulgarlar, kendi ulus-devletlerini kurmaya girişmişlerdir. Bu ulus-devletin kuruluşunu tetikleyen olay ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı olmuştur.

Savaş sonunda Büyük Bulgaristan'ın kurulmasını öngören Ayastefanos Anlaşması İngiltere'nin müdahalesiyle rafa kaldırılmış ve Bulgar Prensiğinin kurulmasına zemin oluşturan Berlin Anlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın üzerinden çok geçmeden Bulgaristan, 1908 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.

Her ne kadar Bulgar ulus-devleti kurulsun da Bulgaristan topraklarında neredeyse Bulgar nüfusuyla eşit sayıda Türk varlığını korumaya devam etmiştir. Bu nüfus 1877-78 savaşıyla eritmeye çalışılmış; savaş sonrasında çok sayıda Türk göç etmek zorunda bırakılmıştır. 1878 ilâ 1908 yıllarında Bulgaristan, Prenslük ile idare edilmiştir. Bu dönemde Bulgaristan topraklarında kalan Türklerin hakları Osmanlı yönetimince güvence altına alınmıştır. Bulgaristan da yapılan anlaşmalarda bu hakların korunacağını taahhüt etmiştir. Ancak pratikte durum böyle olmamıştır. Savaş sırasında ve sonrasında cami ve okullar tahrip edilmiş, çok sayıda Türk okulu kullanılamaz hale gelmiştir.

1908 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle kurulan Krallık yönetiminde de Türkler için farklı bir politika sergilenmemiştir. Türklerin hakları bu dönemde de iki taraflı/çok taraflı anlaşmalarla güvence altına alınmış; ancak Türklere tanınan din ve ibadet özgürlüğü, medeni ve siyasi haklar, Bulgar yönetimi tarafından ihlal edilmiştir.

Öte yandan Bulgaristan'ın, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi üzerine çok taraflı Neuilly Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile ülkedeki azınlıklara belli bir statü tanıma yükümlülüğü altına girmiştir. Söz konusu anlaşmanın 50'nci ilâ 57'nci maddelerinde Bulgaristan'da yaşayan herkese dil, din, ırk ayrımı yapmadan hayat ve özgürlük hakkı tanıyacağını taahhüt etmiştir. Görüldüğü üzere Bulgaristan'daki azınlıkların hakları bağımsızlıktan sonra farklı vesilelerle imzalanan anlaşmalarla güvence altına alınmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da faşizm yükselirken, Bulgaristan'ın iç politikası çatışmalı ve dengesiz bir hâl almıştır. Bu ortamda 1899 yılının sonlarında kurulan Bulgaristan Halk Çiftçi Birliği, 1919 yılındaki seçim sonrasında iktidara gelmiştir. Bu iktidar döneminde çiftçilere dönük birçok reform kabul edilmiş; Türkler bu reformlar sayesinde az da olsa rahata kavuşmuştur. Ancak bu rahatlama uzun sürmemiş; 1923 yılındaki faşist askeri darbe ile Çiftçi Birliği'nin yönetimine son verilmiştir. Bu iktidar tarafından Türk okulları kapatılmış ya da millileştirilmiştir. Yenilikçi Türk

öğretmenlere ve okul encümenlerine uygulanan baskılar ve bunların Türkiye'ye göçe zorlanmaları yine bu dönemde yapılmış; süreç İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde Sovyetler Birliği'nin desteğiyle Bulgaristan'da Vatan Cephesi dönemi başlamıştır. Yeni yönetimle birlikte bir yandan azınlıkların kültürel gelişimi desteklense de diğer yandan etnik temizlik ve asimilasyon söylem ve çabaları başlamıştır. Bulgar Komünist Partisi yönetimi, iktidarının ilk on yılında Bulgaristan'da etnik kimliklerin önemli olmadığı savı doğrultusunda, ülkede önce sosyalist ardından da komünist bir toplum oluşturma çabasında olmuştur. Ancak Türkler arasında komünizmi yayma çalışmaları karşılık bulmamıştır. Bulgar yönetiminin uyguladığı "Tek ulus" yaratma siyasetine engel olarak görülen Türkler, zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda 1950-1951 yıllarında 200.000 Türk, evlerinden/yurtlarından edilmiştir.

Ancak Stalin'in yönlendirmesiyle Türklerin kalabalıklar halinde Türkiye'ye göç ettirilmesinin bir çözüm olmadığını anlayan Bulgaristan, kalan Türklerle yönelik çalışmalar başlatmış; Türkler arasında sosyalizmi yaymaya çalışmıştır. Şekli açıdan millî, içerik bakımından sosyalist bir kültürün aşılması amacıyla Azerbaycan'dan eğitimciler getirilmiştir. Bundan sonraki süreç 1956 yılında yönetime gelen Todor Jivkov dönemi olarak anılmış; bu dönemde de Türklerle yönelik asimilasyon politikaları artarak devam etmiştir. Jivkov, Türk kimliğinin unutturulması için ilk önce Türkçe eğitimin ortadan kaldırılması gerektiğini açıklamıştır. Bu nedenle Türkler arasında Bulgarcanın iyi öğretilmesine özen gösterilmiş, Türk kökenli öğretmenlere Bulgarca'yı iyi bilme şartı getirilmiştir ve Türkçe dersler okullarda zorunlu olmaktan çıkarılmıştır. Bulgaristan'ın bağımsızlığından bu yana kültürel mirasa yapılan tahribata, dil ve din üzerindeki kısıtlamalara, 1960'lı yıllardan sonra tarihi bilincini yok etme, değiştirme çabaları da eklenmiştir. Okulların birleştirilmesi, ayrımcı davranış ve önlemlerin etkisiyle Türkler, 1963 yılı sonrasında Türkiye'ye göç etmek için girişimlerde bulunmuşlardır. Mevcut durum üzerine, yapılan görüşmeler neticesinde 22 Mart 1968 tarihinde Yakın Akraba Göçü Anlaşması imzalanmış; 130.000 Türk, Türkiye'ye göç etmiştir.

Bulgaristan taraf olduğu anlaşmalardaki azınlık hakları ile ilgili maddelere hiçbir zaman uymamıştır. 1971 yılında "millî azınlıklar" ifadesinin Bulgar anayasasından çıkarılmasını müteakip 1970'li yıllardan itibaren Bulgaristan'da Birleşmiş Bulgar Sosyalist Milleti'nden söz edilmeye başlanmıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde

Bulgaristan'da, kendi anadilinde eğitim görmese de bu dili konuşabilen, Türkçe gazete okuyabilen, mahalli radyolarda günde birkaç saat Türkçe yayın dinleyebilen, kırsal kesimde geleneksel kıyafetlerini giyebilen, buna karşın devlet ve parti içinde nüfusuna oranla çok az temsil edilen, normal askerlik yapamayan, yükseköğrenim olanağı kısıtlı ve bütün bunların sonucunda Bulgarlara karşı derin bir güvensizlik besleyen bir Türk toplumu mevcuttu.

1984 yılına gelindiğinde ise Bulgar hükümetinin Türk azınlığa karşı asimilasyon politikaları alenileşmeye başlamıştır. Bu tarihte önce kamuya açık yerlerde, 1985 yılında ise toplu yerlerde ve iş yerlerinde Türkçe'nin kullanılması yasaklanmıştır. 1985 yılı sonuna gelindiğinde silah zoru ve baskıyla Bulgaristan'da bulunan Türklerin isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi süreci tamamlanmıştır. Toplu hâlde isim değiştirme faaliyetlerine Türkler tarafından karşı çıkışlar başlamıştır. Örneğin 1984 Aralık ayında yapılan toplu yürüyüşler, Bulgar hükümeti tarafından şiddetle bastırılmıştır. Güvenlik güçlerinin katılımıyla ve güç kullanılarak gerçekleştirilen isim değiştirme süreci, Türklerle yapay bir kimlik dayatma sürecidir.

Bulgar hükümetinin uyguladığı asimilasyonu kabul etmeyen, baskılara karşı çıkan çok sayıda Türk ağır yaptırımlarla karşılaşmış; tutuklanmış, sorgulama sırasında işkence görmüş, sürgün, hapis veya ölümle cezalandırılmışlardır. Cezaevleri dolduğu için 1985 ilâ 1987 yıllarında 517 kişi mahkemeye çıkarılmadan Belene Toplama Kampı'na gönderilmiştir.

1944 yılından 1987 yılına kadar ülkede çok sayıda toplama kampı kurulmuştur. Farklı hükümetler tarafından kurulan bu toplama kampları aynı amaca hizmet etmiştir: belli grupları sindirmek veya yok etmek. Bulgaristan'da 1956 yılına kadar muhalifleri sindirmek, toplum tarafından kabul görmeyen kişileri bir yere hapsetme düşüncesiyle kurulan bu toplama kampları, 1956 yılından sonra özellikle Müslüman ve Türk azınlık için kullanılmıştır.

Bulgaristan'da tarihsel bir derinliği olan hapisane ve toplama kamplarının varlığı, *yeniden inşa* ile kurulan Bulgar kimliğinin, diğer kimlikler üzerindeki yok edici yaklaşımının simgesidir.

Anılan tarih aralığında Bulgaristan'da çok sayıda toplama kampı olmasına rağmen; bu kampları kapsamlı bir şekilde inceleyen çok az çalışma mevcuttur. Bulgaristan'ın azınlıklara karşı izlediği politikaların daha iyi okunabilmesi ve anlaşılabilmesi için söz konusu çalışmaların artırılması ve teşvik edilmesi gerekmektedir.



KAYNAKÇA

Türkçe Kaynaklar

Kitaplar

- “Bulgaristan’daki Türk Azınlığın Hapis Edilmesi” (15.03.1985). Uluslararası Af Örgütü.
- “Tuna Üzerindeki İşkence Adası” (1985). 26 Şubat 1985 Milliyet, (Der. Bilal Şimşir), *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri Ocak-Nisan 1985*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Abdülhamitoğlu, N. (1974). *Sovyet Rusya’da Ölüm Kampları*. Ankara: Güven Yayınları.
- Acaroğlu, M. T. (1988). *Bulgaristan’da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Agamben, G. (2013). *Kutsal İnsan Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. (çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Alagöz, S. (2017). *Cehennem’den Bir Nebze*. Sofya: Türk Kültür Merkezi Yayınları.
- Alp, İ. (1990). *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*. Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Anderson, B. (2011). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (çev. İskender Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2017). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Atasoy, E. (2018). *Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları*. İstanbul: Beta.
- Balbay, M. (1985). “Belene Cehennemi”, 4 Nisan 1985 Milliyet (Der. Bilal Şimşir), *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri Ocak-Nisan 1985*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Beliğ, M. (1936). *Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları*. İstanbul: Askeri Matbaa.
- Bıçaklı, H. A. (2016). *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Calhoun, C. (2007). *Milliyetçilik*. (çev. Bilgen Sütçüoğlu) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Cambazov, İ. (2011). *Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık Gazetesi*. İstanbul: Erkam Matbaası.
- Carr, E. H. (1990). *Milliyetçilik ve Sonrası*. (çev. Osman Akın), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Crampton, R. J. (2007). *Bulgaristan Tarihi*. İstanbul: Jeopolitika Yayınları.
- Çavuşoğlu, N. (1999). *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*. İstanbul: Su Yayınları.
- Dayıoğlu, A. (2005). *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dimitrov, G. (2008). *Bulgar İşçi Partisi (Komünist) Beşinci Kongresinde Merkez Komitesinin Sunduğu Siyasi Rapor (19 Aralık 1948)*. Kıbrıs: Kıvılcım Yayıncılık.
- Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, Ankara: TTK Basımevi.
- Erkan, Ü. (2018). *Ulusçu Asimilasyon/Entegrasyon Politikalarında Medeniyet Perspektifine Dayalı Dirimsel/Diyalojik Etkileşime*”. *Göç Sosyolojisi*, (Ed. Rıdvan Şimşek), Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Eroğlu, H. (1985). *Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu, Bulgaristan'da Türk Varlığı*, Ankara: TTK Basımevi.
- Findley, C. V. (2012). *Modern Türkiye Tarihi- İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*. (çev. Güneş Ayas), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Freeman, M. (2008). *İnsan Hakları*, (çev. A. Erkan Koca; Asena Topçubaşı), Ankara: Birleşik Yayınları.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (çev. Büşra Ersanlı Behar; Günay Göksu Özdoğan), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Güler, Ş. R. (2010). *Bizim İçin Geçerli Değildir Bulgaristan'da 1984-1985 Olaylarına Geline Süreç 1878-1989*, Konya: Dizgi Ofset.

- Gümüş, E. (1985). “Bulgar Zindanlarında İşkence”, 27 Mart 1985 Hürriyet, (der. Bilal Şimşir), *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri Ocak-Nisan 1985*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gündüz, A. (1985). *İki Taraflı ve Çok Taraflı Milletlerarası Anlaşmaların Işığında Bulgaristan Türkleri'nin Durumu, Bulgaristan'daki Müslüman Türklerin Dramı*. İstanbul: Türkiye-Suudi Arabistan Dostluk ve Kültür Derneği İstanbul Şubesi Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1989). Kuruluşundan Günümüze Bulgaristan'da Türk Nüfusu. *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, İstanbul 21-25 Ağustos*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 505-513.
- İnalçık, H. (2018). *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Kamil, İ. (1989a). *Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Kamil, İ. (1989b). *Bulgaristan'daki Türklerin Hakları, İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- Karagöz, A.R. (1945). *Bulgaristan'da Türk Basını 1879-1945*. İstanbul: Üniversite Matbaası.
- Karpat, K. H. (2013). *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*. (çev. Recep Boztemur), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2015). *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*. (çev. Recep Boztemur), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kazaski, V. L. (1984). *Ölüm Kampı Belene*. İstanbul: Sisav Yayınları.
- Kerestecioğlu, İ. Ö. (2017). “Milliyetçilik”, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. (Der. H. Birsen Örs), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keskioğlu, O. (1985). *Bulgaristan'da Türkler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kocabaş, S. (2005). *Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı*. Kayseri: Vatan Yayınları.

- Kohn, H. (2007). *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- Koleva, T. (1975). *Partinin Bolşevikleşmeye Başlaması (1917-1923) Bulgaristan Komünist Partisi Tarihi*. Ankara: Kızılırmak Yayınevi.
- Korkud, R. (1986a). *Bulgar Yönetimi ve Tarihi Yalan*. Sofya: Balkan Devlet Basımevi.
- Korkud, R. (1986b). *Komünist Bulgaristan'ın Dosyası*. Ankara: Türkiye Fikir Ajansı.
- Kosaşki, N. (1980). *Faşizmin Zindanlarında 1923-1944 Yıllarında Bulgaristan'daki Faşist Cezaevlerinin Tarihi*. İstanbul: Bilim Yayınları.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kurat, A. N. (1990). *Türkiye ve Rusya*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Lütem, Ö. E. (2000). *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*. Ankara: ASAM.
- Memişoğlu, H. (2002). *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Oran, B. (2004). *Türkiye'de Azınlıklar*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Ortaylı, İ. (2002). "Osmanlı İmparatorluğunda Milliyetçilik (En Kalıcı Miras)". *XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara, 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, II, 2-15.
- Özbirdir, K. (1986). *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*. İstanbul: Son Havadis Yayınları.
- Özcan, S. (2013). *Pomak Kimliği*. Edirne: Ceren Yayıncılık.
- Sander, O. (1969). *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik*. (çev. Bahadır Sinan Şener), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Smith, A. D. (1995). *Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik*. (çev. Derya Kömürcü), İstanbul: Everest Yayınları.
- Şerif, F. A. H. M. (2016). *Şeytan Adası Belene*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Şimşir, B. (2012). *Bulgaristan Türkleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Todorov, N. (1979). *Bulgaristan Tarihi*. İstanbul: Öncü Kitapevi.

- Toğrol, B. (1989). *112 Yıllık Göç (1878-1989)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.
- Türk-Bulgar İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını. (1995). İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi.
- Türker, M. (2004). *Belene Adası Zulmün Ateş Çemberinden Anılar*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Yeşilçiçek V.; Yılmaz, H. H. (2014). Milli Mücadele Döneminde Bulgaristan'da Müslüman Türk Azınlığa Yönelik Eğitim Faaliyetleri ve Nüvvab. *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu, 2*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yıldız, S. (1985). "*Bulgaristan Türkleri*", *Bulgaristan'daki Müslüman Türklerin Dramı*. İstanbul: Türkiye-Suudi Arabistan Dostluk ve Kültür Derneği İstanbul Şubesi Yayınları.
- Zelengora, G. (2017). *Türkiye'deki Pomaklar*. (çev. Zeynep Zafer), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Tezler

- Akın, C. (1994). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgar İsyanları (1866-1896). (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Arslan, S. (2008). Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskanları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Artuç, N. (1998). Osmanlı Devleti'nde Bulgar İsyanları ve Bulgar Meselesi (1878-1886). (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta.

- Bay, S. (2016). İkdam ve Tanin Gazetelerine Göre Bulgaristan'ın Bağımsızlığı (1908-1909). (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kars.
- Bayraktarova, E. (2002). Osmanlı Devleti-Bulgaristan Prenslığı İlişkileri (1878-1908). (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Bayraktarova, E. (2006). Bulgaristan'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü (1908-1919). (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Duvan, A. Ö. (2013). Avrupa Birliği Hukukunda Azınlık Hakları. (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara.
- Halaçoğlu, A. (1990). Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913). (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- İnginar, A. (2010). Bulgaristan'da Türk Göçü (1985-1989). (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Koyuncu, A. (1998). Bulgar Eksarhlığı. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Mehmedov, A. (2011). Bulgaristan Şumnu'daki Medresetü'n-Nüvvab'ın İslam Din Eğitimi Tarihindeki Yeri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Konya.
- Nevrezova, A. (2006). Bulgar Yönetiminde Azınlıklar (1878-2004). (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Oruç, Z. (2011). Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk Çerçevesinde Balkan Türklerinin Kimlik ve Yönetim Sorunları (Kosova ve Makedonya Örneği),

(Basılmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Sakarya.

Özkan, V. (2010). Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Siyasi Otorite ile Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı (1985-1986). (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Sert, Ö. (2018). Bulgaristan Siyasetinde Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin Rolü. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Tahir, N. A. (2009). 1945 Sonrası Bulgaristan Türklerine Yönelik Asimilasyon Politikası. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Taşcan, A. (2011). Bulgaristan'ın Bağımsızlık Sürecinde Kilisenin Fonksiyonel Rolü. (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İzmir.

Yılmaz, R. (2008). Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayları (Türk Basımına Göre). (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Makaleler

Akca, Ü. (2016). Protestan Misyonerler ve Milli Devletlerin Doğuşu: Robert Koleji ve Bulgar Milli Devleti Örneği. *Sosyoloji Konferansları*, (53), 275-301.

Akıllıoğlu, T. (1990). Bulgaristan'ın Türk Azınlığa Karşı Giriştiği Uygulamaların Uluslararası İnsan Hakları Bakımından İncelenmesi. *Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Bulgar Zulmü (29.06.1989)- Tebliğler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.

Aktan, C. C.; Dileyici, D.; Saraç, Ö. (2003). Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları –II-. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 3(1), 1-25.

- Arsava, A. F. (1992). Azınlık Hakları ve Bu Çerçeve de Ortaya Çıkan Düzenlemeler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 47(01), 51-62.
- Atalay, B. (2007). Fener Patrikhanesi'nin Balkanları Rumlaştırma Politikasına Karşı Farklı Bir Duruş; Türk-Bulgar Ortak Tavrı. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 97-107.
- Aydın, M. (2002). 1876 Bulgaristan Ayaklanmasının Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(12), 80-87.
- Bağçeci, Y. (2014). İngiltere Parlamento Tutanaklarında 1876 Bulgar İsyanı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (24), 211-235.
- Burma, M. (2012). Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 67-90.
- Çolak, F. (2013). Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951). *Tarih Okulu*, (İlkbahar-yaz), (14), 113-145.
- Çolakoğlu, B. (2015). Bulgaristan'da Türkçe Eğitimin Serecamı. *Yeni Türkiye*, (69), 4439-4444.
- Dinçer, N. (1986). Bulgar İhtilalinin Hazırlanmasında Dış Güçlerin Yardımı ve Kültürel Faaliyetler, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (21), 69-101.
- Hakov, C. (1998). Bulgaristan Türk Okullarında Yeni Türk Alfabesinin (Latin Alfabesi) Uygulanması. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (6), 733-738.
- Hakov, C. (1999). 1913 Yılında İstanbul'da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve Bulgaristan Türk-Müslüman Nüfusun Hakları. *XIII. Türk Tarih Kongresi 04-08 Ekim*, 3, Ankara, 419-424.
- İmamoğlu, H. V. (2014). 19. Yüzyıl Bulgar İsyanlarında Avrupa'nın Rolü ve Osmanlı Devleti'nin Reaksiyonu. *Dicle Üniversitesi, Tehcirin 100. Yılında Osmanlı'nın Son Dönemindeki İsyanlar Uluslararası Sempozyumu (Diyarbakır 2014)*, 349-362.
- Kamil, İ. (2016). "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gerçekleşen 1050-1951 Göçünün Nedenleri". *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 31-65.

- Keleşyılmaz, V. (2007). Stamboliyski Hükümetine Karşı Yapılan Darbenin İstanbul Basınındaki Yankıları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 43, Ankara, 183-189.
- Korkmaz, N. (2017). Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu, Ortodoks Unsurları, Gelişimi ve Türklerin Ötekileştirilmesi. *Akademik Bakış*, 10(20), 69-82.
- Koyuncu, A. (2006). Bulgaristan'da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908). *OTAM*, 20(20), 197-243.
- Kurat, Y. T. (1962). 1877-1878 Osmanlı Rus Harbinin Sebepleri. *Belleten*, 26(103), 567-592.
- Kuyucuklu, N. (1987). Bulgaristan'da Türk Azınlığı ve Karşılaştığı Sorun. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 45(1-4), 391-404.
- Memişoğlu, H. (2017). Bulgar Çiftçi Halk Birliği'nin İktidarı Döneminde Bulgaristan'ın Türk Azınlık Politikası (1919-1923). *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (227), 23-50.
- Norveç Helsinki Komitesi (1988). Bulgaristan'daki Türk ve İslam Azınlığa Baskı. (çev. Yaşar Yücel), Ankara: TTK Basımevi.
- Nuri, C. (2013). "Bulgar ve Pomak". (çev. Muhammet Kemaloğlu), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(2), 421-431.
- Oran, B. (1993). Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik (Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova üzerine Karşılaştırılmalı Bir İnceleme). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 48(1), 109-120.
- Özlem, K. (2009). Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (14), 86-104.
- Sadoğlu, H. (2016). Balkanlar'da Milliyetçilik ve Din. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 1-10.
- Sarıkoyuncu Değerli, E. S.; Karakuzu, H. (2017). Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Askeri İlişkilere Yansıması (1939-1945). *Social Sciences Studies Journal*, 3(8), 658-667.

- Savrun, E. (2016). Balkan Milliyetçilikleri Bağlamında Sırp, Yunan ve Bulgar Milliyetçiliklerinin Karşılaştırılması. *Eurasian Academy of Sciences/ Avrasya Çalışmaları*, (4), 1-19.
- Tahir, N. A. (2015). Bulgar Komünist Partisi ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 578-587.
- Tunç, H. (2004). “Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1-2 (Haziran-Aralık), 181-238.
- Ulutaş, S. Ö. (2018). Amerikan Merkezli Haberalma Teşkilatı Raporlarına Göre Komünist Bulgar Hükümetlerinin Türklere Yönelik Politikaları (1949-1954). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 119(235), 125-140.
- Yenisoy, H. S. (1996). Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültürel Kalkınmasında Hizmetleri Geçen Azerbaycan Aydınları. *Bilig*, 13-20.
- Zafer, Z. (2010). Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişi. *Akademik Bakış*, 3(6), 27-44.
- Zafer, Z. (2018). Bulgaristan'da Zorunlu Asimilasyona Karşı Mücadele ve Kadın. *International Journal of Social Sciences*, 2(4), 1-11.

İnternet Kaynakları

- “Dinmeyen Sancı Belene Kampı – Bulgaristan Türkleri (1984-1989)”, (2017). TRT Belgesel ve Muhacirler Derneği, <https://www.youtube.com/watch?v=zzeklDl50ec> (erişim tarihi: 09.08.2019).
- “Doğu Avrupa'da Faşizm ve Askeri Diktatörlükler” (2011). *Modern Sosyalizm*, https://sosyolojivefelsefe.files.wordpress.com/2011/10/024_bulgaristanda_fasizm.pdf (erişim tarihi: 25.03.2019).
- Ahmed, Ş. (2013). Bulgaristan Başmüftülüğünün Dünü Bugünü. *TASAM*, http://www.tasam.org/trTR/Icerik/24683/bulgaristan_basmuftulugun_dunu_bugunu (erişim tarihi: 18.10.2018).

Başkır, Ü. D. (2008). Dışlanmışların Sistemle Siyasal Bir İlişki Biçimi Olarak Kamp ve Getto. *Karaburun Bilim Kongresi/ Bugünü Anlamak*, 1-16, https://www.academia.edu/9782595/D%C4%B1%C5%9Flanm%C4%B1%C5%9Flar%C4%B1n_Sistemle_Siyasal_Bir_%C4%B0li%C5%9Fki_Bi%C3%A7imi_Olarak_Kamp_ve_Getto (erişim tarihi: 15.05.2019).

Süleymanoğlu, E. (2007). Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası (1877-2007), https://www.researchgate.net/publication/294086359_Bulgaristan'da_Turkce_Egitim_Davasi Ankara, (erişim tarihi: 01.08.2018).

Arşiv Belgeleri

TBMM ZC, 17. Dönem, C. 31, 4. Yasama Yılı, 7. Birleşim, 30.09.1986.

TBMM ZC, 17. Dönem, C. 12, 2. Yasama Yılı, 55. Birleşim, 23.01.1985.

TBMM ZC, 17. Dönem, C. 12, 2. Yasama Yılı, 60. Birleşim, 14.02.1985.

Gazeteler

“Anlatacaklarım Vardır”. (1980). Yeni Işık- Nova Svetlina.

“Bizi İnsan Yerine Saymıyorlar”. (1980). Yeni Işık- Nova Svetlina.

“Siz Söyleyin”, (1980). Yeni Işık- Nova Svetlina, S.132, s.3.

Yeni Işık- Nova Svetlina. (28 Ocak 1980).

İngilizce Kaynaklar⁷⁰

- “Anti-Turkish Propaganda in Bulgaria”, (7 Sep 1950). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R005600410010-8.pdf> (erişim tarihi: 08.09.2018).
- “Arrests of Mohammedans in Bulgaria”, (2 Nov 1949). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R003500290009-7.pdf> (erişim tarihi: 08.09.2018).
- “Belene Concentration Camp, Compound 3”, (24 September 1953). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A002400090009-7.pdf> (erişim tarihi: 21.04.2019).
- “Belene Concentration Camp: Section #1” (22 June 1953). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A000800480011-9.pdf> (erişim tarihi: 21.04.2019).
- “Belene Concentration Camp”, (7 July 1952). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R011800180002-4.pdf> (erişim tarihi: 08.09.2018).
- “Bulgaria”, (2016). Records of the Foreign Service Posts of the Department of State (RG 84), *National Archives*, <https://www.archives.gov/research/holocaust/finding-aid/civilian/rg-84-bulgaria.html> (erişim tarihi: 25.03.2019).
- “Bulgarian Concentration Camps”, (18 Sep 1950). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R005800070008-7.pdf> (erişim tarihi: 08.09.2018).
- “Concentration Camps For Political Opponents Of The Bulgarian Regime”, (29 Sept 1949). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R003300510011-4.pdf> (erişim tarihi: 08.09.2018).

⁷⁰ İngilizce kaynaklar arasında bir Fransızca ve bir Almanca olmak üzere İngilizce olmayan iki kaynak bulunmaktadır. İngilizceden farklı dillerde olan bu kaynaklardan sadece birer tane olması nedeniyle bu kaynaklar ayrıca kategorilendirilmemiştir.

- “Concentration Camps in Bulgaria”, (14 October 1948). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R001900720005-1.pdf> (erişim tarihi: 16.04.2019).
- “Concentration Camps in Bulgaria”, (4 May 1950). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R005000150008-6.pdf> (erişim tarihi: 08.09.2018).
- “Embiya Çavuş-The Plan of Belene 1986”, (2018). https://www.researchgate.net/figure/Embiya-Cavus-The-Plan-of-Belene-1986-Watercolour-painting-39x46ins-Source-Cavus_fig2_329416644 (erişim tarihi: 20.05.2019).
- “Forced Labor Camps”, (7 August 1952). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R012500350009-0.pdf> (erişim tarihi: 08.09.2018).
- “Labor Camp at Belene”, (21 Dec 1950). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R006500290005-1.pdf> (erişim tarihi: 08.09.2018).
- “Political-Concentration Camps”, (23 Jun 1950). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00809A000600320415-5.pdf> (erişim tarihi: 09.04.2019).
- “Renewed Pressure on Turks in Bulgaria”, (13 May 1954). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81-01036R000200050087-3.pdf> (erişim tarihi: 08.09.2018).
- “The Belene Forced Labor Camp”, (18 December 1952). Central Intelligence Agency-CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R015100220003-4.pdf> (erişim tarihi: 21.04.2019).
- Gruev, P. R. (2013). Construction de L’acteur «Ennemi» et Institution Concentrationnaire, (Thèse de Doctorat en Sociologie), Université Paris Descartes, École Doctorale 180: Sciences Humaines et Sociales: Cultures, Individus, Sociétés, France.

Koleva, D. (2012). Belene: Remembering The Labour and The History Of Memory, *Social History*, 37(1), 1-18.

Spasova, M. V.; Ivancev, D. P. (1975). *Bulgarische Periodika 1944-1969, Bibliographisches Verzeichnis, Band II N-Z*, Sofia: Narodna Biblioteka "Kiril i Metodij"

Bulgarca Kaynaklar

“Закон за трудовото мобилизиране на безделниците и празноскуитниците” (tarih yok). Декомунизация, <http://www.decommunization.org/Communism/Bulgaria/Documents/Bezdelnicite.htm> (erişim tarihi: 20.05.2019).

“Концлагерите в България” (tarih yok). Декомунизация, <http://decommunization.org/Communism/Bulgaria/MapCamps.htm> (erişim tarihi: 16.04.2019).

“Нека в деня на победата да си пожелаем”. (2014). Blog.bg, <http://shaxname.blog.bg/politika/2014/05/09/neka-v-denia-na-pobedata-da-si-pojechaem.1263520> (Erişim tarihi: 17.05.2919).

“Репортаж: Лагерът „Белене” 2016 г. – събудени от жертвите на комунизма” (29 Mayıs 2016). държавна сигурност.com, http://desebg.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2773 (erişim tarihi: 21.04.2019).

“ТВО Белене”, (tarih yok). Декомунизация, <http://www.decommunization.org/Communism/Bulgaria/MapBelene.htm> (erişim tarihi: 20.05.2019).

“Трудов лагера "Куциян" / ТВО "Перник" – Куциян”, (Trudov lagera "Kutsiyan" / TVO "Pernik" – Kutsiyan), (Tarih yok). Декомунизация, <http://decommunization.org/Communism/Bulgaria/MapKucian.htm> (erişim tarihi: 16.04.2019).

Азиз Бей (2004а). *20 Години От Съпротивата Против "Възродителния Процес" 1984-1989 - Те Минаха През БЕЛЕНЕ – 1*. София.

Азиз Бей (2004б). *20 Години От Съпротивата Против "Възродителния Процес" 1984-1989 - Те Минаха През БЕЛЕНЕ – 2*. София.

Милов, Е. (Тарих уок). “Истината за "Концлагерът "Белене", който уби свободния човек” ladyzone, <https://ladyzone.bg/article/laifstail/artbox/istinata-za-konclagerat-belene-kojto-ubi-svobodnija-chovek.html> (erişim tarihi: 09.04.2019).



EKLER

Ek 1: 28 Ocak 1980 tarihli Yeni Işık Gazetesi Nüshası

Пролетарин от всички страни, съединявайте се!

НОВА СВЕТЛА

ИЗДАНИЕ НА ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ

С увереност в силите

Колкото и да се опитват да ни разбият, колкото и да ни изпитват, колкото и да ни заплашват, ние сме сигурни в силите си. Ние сме сигурни в силите си, защото ние сме с единен фронт, ние сме с единна воля, ние сме с единна цел. Ние сме с единна цел, защото ние сме с единна воля, ние сме с единен фронт.

Допълнителен стокооборот

КЪРЖАКИ (Общонационален конкурс) - Исканията за участие в конкурса са до 15 януари 1980 г. в местните комитети на БКР.

Пред юбилея, ударен труд

Младшият от всички е пред юбилея и с него Нова Светла, от Терзиевският архив, от архивите на БКР, от архивите на БКР, от архивите на БКР.

Предсрочно!

Младшият от всички е предсрочно и с него Нова Светла, от Терзиевският архив, от архивите на БКР, от архивите на БКР.

TODOR JIVKOV YOLDASA YUSUF DADU YOLDASA „GEORGI DIMITROV“ ORDENI SUNDU

В ИНТЕРЕС НА МИРА И СИГУРНОСТТА НА НАРОДИТЕ

Министър на външните работи на НРБ Петър Младенов на посещение в Москва

Финансализацията на външните работи на НРБ Петър Младенов

ИМПЕРИАЛИЗМЕ КАРСИ ТЕК СЕРНЕ

Груби клевети

Верни на работническата си дума

Новини

АFGANISTAN

Derimin yeni döneminde ilk başarılar sevdirdirici

Parti ve devlet yönetmeni Babrak Karmal'ın basın toplantısı ○ Asya ve Afrika halklarıyla dayanışma teşkilatını heyetli Kabul'da ○ Hindistan destekleri Afganistan devrimini destekliyor ○ Sovyet hükümetinin Söğüt

NOVİNİ HAKKATKI

KELİMLER - İNŞİHAAT

KABUL (İTA) - Nəvri devrimini ilkin döndürmə bələdçisi gələcəkdir.

NOVİNİ HAKKATKI

KELİMLER - İNŞİHAAT

KABUL (İTA) - Nəvri devrimini ilkin döndürmə bələdçisi gələcəkdir.

Kaynak: Sofya Milli Kütüphanesi

ANLATAÇAKLARIM VARDIR

Gurbet yolunun yolcularıydık... ☉ Gözümüzü açan dostlar ☉ Sefalet ocaklarından gelen bizler saraylara çıktık

Çiğdemler açılırken çıkıyorduk gurbet yollarına. Civarımızın baharını, yazını hatırlamıyorduk. Bir lokma ekmeğin peşinde koşuyorduk aylarca. Babalarımızdan miras kalmıştı gurbetçilik ve bir zamanlar bütün köydeşlerimin kaderiydi.

Şimdi 15—16 yaşında çocuklar okulları dolduruyorlar. Bir zamanlar bu yaşa girdin mi yol lara düşerdin. Ben onbeş yaşın dayken bütün işçisiydim artık. Elifbeyi öğrenecek kadar okumuştum.

İLERİ GÖRÜŞLÜ BULGAR ARKADAŞLARIMIZ

vardı aramızda. Kimi greve, kimi protesto yürüyüşlerine çağırıyorlardı bizi. Önce korkaktık. Lokmamızı alacaklarından korkuyorduk. Yavaş yavaş kim ter olduğunu öğrendik. Kimisi sendika faaliyetçisiydi, kimisi komünist.

İlk işçiliğim sırasında pek çok milliyetçi gruplar vardı. Biz fakir işçileri parçalayıp bölmeye çalışıyorlardı. „Siz türksünüz, bulgarlarla ne işiniz var?“ diye propaganda yapıyorlardı. Halbuki kendileri bulgar burjuazisi ile ortaklık ediyorlardı, bizi birleştiren bir kuvvet vardı o yıllarda, komünist partiyası.

Evet, ilk defa yarım asır önce duydum bu partiyanın adını. Bulgar arkadaşlarımız bizlere bazı yasak kitaplar veriyorlardı. Fakat onların münderecatını anlamayanlar pek azdı. Sonra, bulgarcayı da bilmiyorduk. Zamanla az çok dili öğrenmeye gayret ettim. Kimi „Rabotniçeski

vestnik“ gazetesi geçiyordu elimize. Gün gelip de fakir fukaranın güneşi doğacağını o gazeteden okudum.

Gredden önce lozunglar yazdım kaç defa. Kimi köye gelip giderken geçtiğim dağ yollarındaki ağaçlara beyannameler asıyordum.

Bu yollarda sık sık önümüze birtakım insanlar çıkıyor, yiyinti istiyorlardı „Şumkar“ diyorlardı bu adamlara. Bizi onlarla korkutmak istiyorlardı. Fakat biz lokmamızı bölüp veriyorduk onlara.

Eskiden o gazetede okuduğum günler geldi. Sandığımızı yüklenerek memleketimize döndük.

KÖYÜMÜZDE İLK PARTİYA TEŞKİLATI

kuruluyordu. Amcalarımızdan Süleyman Kasabovun Pirin dağlarında „şumkarlık“ ettiğini işitmiştik. O silâhı, fişekleriyle köye geldi. Parti ve Vatan cephesi teşkilâtı kurduk. Parti sekretarlığı ve Vatan cephesi komitesi başkanlığını bana havale ettiler.

Ozaman az okuryazarlığın bana yetmiyeceğini gördüm. Rüştiyeye yazıldım, çeşitli şkolalarda okudum. Kasabov amcamız daha tecrübeli olarak bizi himaye ediyor, yol gösteriyordu. Parfiya kaza komitetinde çalışan Voyvodovolu Dimitir Petleşkov bizi pek çok yanlışlıklardan korudu. Sık sık evimize gelir, komünistlerin millet farkı yapmadıklarını anlatırdı. Sınıfsal terbiyenin ne demek olduğunu ondan öğ

rendik. Onun için de göçmen salgınından kurtulduk.

Yaşımız ilerledi, başımız ağardı. Yeni hayat doludizgin giriyordu civarımıza. 1956 yılı April plenumundan sonra bizim buralarda kooperatif kuruculuğuna giriştiler.

HAYATTAKİ DEĞİŞİKLİKLER

yokuş çıkan yorgun yolcu adım larıyla geliyordu. Ovalarda trak torlar, kombaynlar çalışıyordu artık. Zamanla bizim köyümüze de avtobuslar mekik dokumağa başladı.

Şimdi gelin de yerleşim sistemimizi görün. Bir yandan tarım işletmemiz kuvvetlendi, öte yandan yepyeni bir işçi sınıfı doğdu. Gornó prahovo, Brezen, Rusalsko, Bogatino köylerinde sanayi işletmeleri kuruldu. Vaktiyle samanlık yaptırılmayan komşularımız saray gibi evler yükselttiler. Asfalt sokaklar, oku mayırdı, işçi yemekhanesi, okul, çocukyurdu yepyeni.

Hafta sonu yorgunluğunuzu almak mı istiyorsunuz? Buyurun saray gibi hijaya. Kelsirtları bürüyən çam ormanlarında,

akkavaklar arasında geçirin tatil günlerinizi.

Aileme gelince evlâtтарımın kimisi Sovyet diyarında, kimisi milli kuruculuklarda çalışır. Memleketin dört köşesinde torunlarımız var. Bayramlarda köyümüzün içi avtomobil doluyor.

Agronomlarımız, veterinarlarımız, öğretmenlerimiz, doktor ve cerrahlarımız var. Bunlar bir zamanlar İskeçe, Karasu civarlarında çayır çayır yanan, aylarca ev yüzü görmeyen gurbetçilerin oğulları, torunlarıdır.

Bu başarıların sırrı herkesçe bilinen bir gerçek—sosyalizmin meyvaları. Bunlar partimizin kâna nâdı altında ulaşılan kazanımlardır.

Sabık bir komşumuz ziyarete gelmişti. Geceleri uyuyamıyor, sokakları dolaşıp, tepelere çıkıyor, etraftı seyrederek: „Ne ettii sizi bu sosyalizm? Gökyüzünden yıldızları evlerinize, sokaklarımıza indirmişti“ diyordu.

Evet! Sosyalizm, hayatın hakimi yaptı bizi. Onun için de ebedi kaderimiz oldu.

Kircali, Mleçino

Kerim SEYİDOV
(pensioner)

АДРЕС НА РЕДАКЦИЯТА: 1504 София, бул. „В. И. Ленин“ №47 Телефонен номератор — 46-31, чрез който се вземат всички отдели на редакцията. Главен редактор — 44-21-07, зам. гл. редактори — 44-09-29, 44-24-07 отг. секретар — 44-18-95, отдел „Кореспонденти и писма на читателите“ — 44-30-17.

Kaynak: Sofya Milli Kütüphanesi

⁷¹ Türk bir yazar tarafından yazılan yazıda, Komünist Partiyeye üye olan kişilerin hayat şartlarında iyileşmelerin olduğunu ve zenginleştikleri anlatılarak komünizm propagandası yapılmıştır.

Ek 3: 1980 tarihli Yeni Işık Gazetesi Nüshası⁷²



Kaynak: Sofya Milli Kütüphanesi

⁷² Türklerin yöresel kıyafetleri eleştirilmiştir.

Ek 4: 1980 tarihli Yeni Işık Gazetesi Nüshası⁷³

GIDENLERDEN MEKTUPLAR

Bizi insan yerine saymıyorlar

Yurdunu terkedip gidenlerin mektupları geliyor ☉ „Çocuklarımızı okutamıyoruz. Doğup büyüdüğümüz yerlerin hasretliği kocattı bizi“ denilen bu mektuplardan birini daha okurlarımızın dikkatine sunuyoruz

Sevimli Emine teyzeciğim,

Mektubunuzu, hediyeleri ve tebriklerinizi aldık, okuduk, için için ağladık. Sizlerin ve doğup büyüdüğümüz yerlerin hasretliği bizi üç yılda kocattı. Hatırlı yorsun ya 1977 yılının ocak ayı nı. Soğuk bir gündü ve kar yağıyordu. Oyle olduğu halde Du lovo garası insanla dolmuştu. Bizi uğurladınız. O günden beri canevime birşeyler oturdu, ağla madık günlerim çok seyrekler. Umduklarımızın birini bulamadık burada. Akrabalarımızdan yardım görmedik. Yardımları söyle dursun Halil, Ahmet ağa beyne „Sofiya“ televizyonunun birisini ve bir kat da kostüm verdi. Yengeme ve çocuk çocuk larına da verdiklerimiz az değil. Sekiz yıl önceleri göçettikleri halde hiç te tutunamamışlar. El de avuçtakilerini satıpsavurmuşlar. İnsanlıklarını da yitirmişler, aç gözlü oluvermişler. Gözleri hep bizim eşyalarımıza dikil kaldı... Ustelik bir de moto rumuz çalındı. Halil bu işi onlardan bildi ve şimdi aramız açıktır. Artık burada gidecek kapımız kalmadı...

Ben hâlâ çalışmıyorum, zira benim tarım teknikumunda edindiğim bilgilerle ilgili bir iş bulamıyoruz Bursada. Köylere git mem lâzım. Oyle amma iki uşagımı, kocamı burada bırakarak nereye giderim? Kızım Seher ye dinci sınıfta okuyor, oğlum Hasan ruştıye kısmından sonra okuyamadı. Sokaklarda gezip doluyor ve eve döndüğü vakit „Ben Silistrada olsaydım, şimdi arkadaşlarımla beraber mehanotehnikumda okuyacaktım. Bu hale düşmeme sebep sizsiniz“ di yerek ağlıyor. Böyle sırada ben de öyle bir fena oluyorum, yüre ciğimin iplikleri kopuyor...

Geldiğimiz yıl eşyalarımızın çoğunu satarak arsa aldık ama ev kurduracağımız şüpheli. Çünkü para artırmak şöyle dursun, borca dalıyoruz. Bir yandan çok fakirlik, öte yandan da herşey sık sık pahalılaşıyor burada. Yırtık giyimli insanları, pança açarak dilenenleri ilk defa burada gördüm ömrümdede. Fakirlerin kanını emen zenginler de var burada. Oturduğumuz evin karşısında üç katlı bir bina var. Hasan bey adındaki bir zengin bu ev. Geniş geniş

oturuyor, bol bol harcayıp yaşıyorlar. Karısı Neriman hanım 40, Hasan bey de 55 yaşlarında. Beyin karısı elini sıcak sudan soğuk suya sokmuyor. Oyle her kişiyle konuşmak ta istemiyor. Geçen gün Neriman hanım çok sevdiği palısını kapı dışına salmış bakıyordu. Oradan hızla geçen bir otomobil paliyi çiğnedi, Neriman hanım hemen bir vaveyla kopardı. Pencereyi açtım, teselli etmek için iki söz söyleyecektim. Keşke de yapma saydım. Neriman hanım beni görünce yüksek sesle:

— Benim palımı çiğneyeceğine bir göçmeni ezseydi bu araba, o kadar üzülüp ağlamazdım, dedi.

Anlıyorsun ya teyzeciğim, hiç haysiyetimiz yok burada. Köpeklerden aşağı tutuluyoruz. Biz katdeş gibi yaşarız ümidiyle geldik, o gene tam tersi çıktı. Çocuğlarımızı kötü sözlerle gücen diriyorlar. Ustelik bir de ne sağ lık kaygısı ve ne de can güvenliği var. Nerede kaldı o bizim güzel günlerimiz? Komşum ve benim iyi kalpli Mariya ablacığım ne yapıyor? Ne iyi insandı! Sırasında tuzumuzu biberimizi bölüşüyor, dertlerimizi paylaşıyorduk...

Teyzeciğim, rüyalarımı hep orada görüyorum. Size şöyle bir ricam var. Bizim oturduğumuz mesken binasının önünde, son ra da Luna nehri boyunda eniştemle resme çıkın da bize yol-layın. Mutlu yaşadığımız meskeni ve gençliğimizde sevinçle sahilinde dolıştığımız büyük nehri daima gözümün önünde tutmak istiyorum.

Şimdi selâma geelim. Çok uzatmadan hepimizden hepimize kucak dolusu selâmlar olsun der, karşılık bekleriz.

Saygılarımla: Vesile

Mektubu olduğu gibi aktarıyorum. Olanlar meydana, yoruma gerek yok zannederim.

Hikmet ŞANOV

Kaynak: Sofya Milli Kütüphanesi

⁷³ Türkiye'ye göç eden Türklerden gelen sözde mektuplar yayınlanarak Türkiye'nin göç edilecek bir yer olmadığı yansıtılmaya çalışılmıştır.

Ek 5: Bulgaristan'ın Silistre ilinin Tutrakan ilçesine bağlı Çar Samuil Köyünde 95 No'lu doğum belgesi. 19.09.1985 yılında yapılan isim değişikliğine istinaden.

НАРОДЕН СЪВЕТ НА ДТ
гр. с. Чар Самуил
околия Тутраканска
Записан в регистъра за населението
том 321 стр. 321

А К Т
за раждане

№ 95
Димитров
(собствено, бащино и фамилно име на изроденото)

Пол мъжки

Дата на раждането (с цифри) ден 14 месец 11 година 1956 (с думи)
четвъртинадесети септември

хиляда деветстотин петдесет и шест год. в 7 часа и 30 минути

Място на раждането: гр. с. Чар Самуил общ. родилни дом

Местожителство: а) на бащата, гр. с. Чар Самуил общ. село ок. Тутраканска
б) на майката, гр. с. Чар Самуил общ. село ок. Тутраканска

Родители: а) майка (по мъж) Ваняна Иванова разведена
(по баща) Фанкрисе Иванова Железова
б) баща Ваняна Иванова Железова

Дата на раждането а) на майката: ден 2 месец 7 год. 1930
и възраст навършени години 26
б) на бащата: ден 20 месец 11 год. 1928
навършени години 28

Народност: а) на майката туркиня б) на бащата туркиня

Гражданство: а) на майката българско б) на бащата българско

Кой по ред е сегашния брак на майката (I, II, III) втори

Кога е сключен сегашния брак: ден 10 месец 11 година 1948

Кое по ред е сега роденото дете на майката второ

Главно занятие на бащата:
(ако бащата е ученик, студент и пр. да се пише: ученик, студент и да се посочи занятието на лицето,
което го издържа)
а) вид на занятието земеделие
б) към коя обществена група принадлежи бащата:
(към групата на работниците, служащите, членове на ТКЗС, частните еднолични земеделски стопани, кооперативните занаятчии, некооперативните занаятчии и други) састи или еднок. зем. стопани
в) вид и наименование на заведението, стопанството или учреждениято, в което упражнява занятието в полето
г) в кое населено място упражнява занятието:
гр. с. Чар Самуил община Чар Самуилска околия Тутраканска

Главно занятие на майката:
а) вид на занятието домкин
б) към коя обществена група принадлежи майката:
(към групата на работниците, служащите, членове на ТКЗС, частните еднолични земеделски стопани, кооперативните занаятчии, некооперативните занаятчии и други) састи или еднок. зем. стопани
в) вид и наименование на заведението, стопанството или учреждениято, в което упражнява занятието в къщи
г) в кое населено място упражнява занятието:
гр. с. Чар Самуил община Чар Самуилска околия Тутраканска

Обявител Мариана Иванова Петикова Скушерка

Раждането и пола на детето се удостоверява от Писмениот Съобщение
на участъка Ковата Дорича

Този акт се състави на дата (с цифри) 14 11 1956 г. (с думи) четвъртинадесети и първи
септември хиляда деветстотин петдесет и шест год.
от длъжностното лице по гражданското състояние Ваняна Иванова
Железова

Обявител: Марианова
(подпис)

Длъжностно лице по гражд. състояние:
Димитров
(подпис и печат)

БЕЛЕЖКИ:
На основание на ТЗ
Народен съвет на ДТ
то съставен от
Вх. № 213/24 от 85
ср. ТЗ Б ТЗ
бащино и фамилно име
на Александер
Иванов
Димитров

Чий кодична
Иванова
Димитров
19.09.1985

Дл. лице

Kaynak: Müslümet Ömer, Sofya (26.09.2017 tarihli görüşme)

Ek 6: Bulgaristan'ın Silistre ilinin Tutrakan ilçesine bağlı Çar Samuil Köyünde Müslümet Seyfedinova Yumerova'ya ait 79 No'lu doğum belgesi. 30.07.1985 yılında yapılan isim değişikliğine istinaden.

АКТ
за раждане
№ 79

4903145596

РЕГИСТЪР ЗА НАСЕЛЕНИЕТО

1. На Мюслимет Сейферидова Юмерова
(собствено, бащино и фамилно име)

2. Пол женски

3. Дата на раждането (с цифри) 14 III 1979 (с думи) хиляда девестотни седендесет и девейа година в 0 часа и 5 минути

4. Място на раждането: гр. (с.) Тутракан общ. (ул.) Тутракан окръг Силистренски

5. Къде е станало раждането в родилен дом (в дома, родилен дом и др.)

6. Родители:

а) майка (по баба) Алисе Зейнудова Наргизова
рол. на 4 ден 5 мес. 1959 год. главно занятие актьорка

б) баба Сейферид Юмеров Зейзул
рол. на 14 ден 12 мес. 1956 год. главно занятие работник

7. Местожителство

а) на майката: гр. (с.) Чар-Самуил общ. (ул.) Чар-Самуил
окръг Силистренски

б) на бащата: гр. (с.) Чар-Самуил общ. (ул.) Чар-Самуил
окръг Силистренски

8. Народност: а) на майката българско и бащата българско
в) детето

9. Гражданство: а) на майката българско б) на бащата българско

10. Кой по ред е сегашния брак на майката (с думи) първи

11. Кога е сключен сегашният брак ден 25 мес. III год. 1978

12. Кое по ред е сега новороденото дете на майката (с думи) първо

13. Обявител Ленка Георгиева Лешкова - акушерка 29 г.
от гр. (с.) Тутракан окръг (род. дом) Силистренски

14. Раждането и полът на детето се удостовериха от Слободане за раждане 18.05.1979 год. от Районна болница в Тутракан
Този акт се състави на дата (с цифри) 20 III 1979 год. (с думи) двадесет и четвърти хиляда девестотни седендесет и девейа от дължостното лице по гражданското състояние Ленка Георгиева Лешкова - секретар Градска Община Тутракан

Обявител: Ленка Георгиева Лешкова
Дължостно лице по гражданското състояние: Слободане за раждане

(печат с държ. герб)

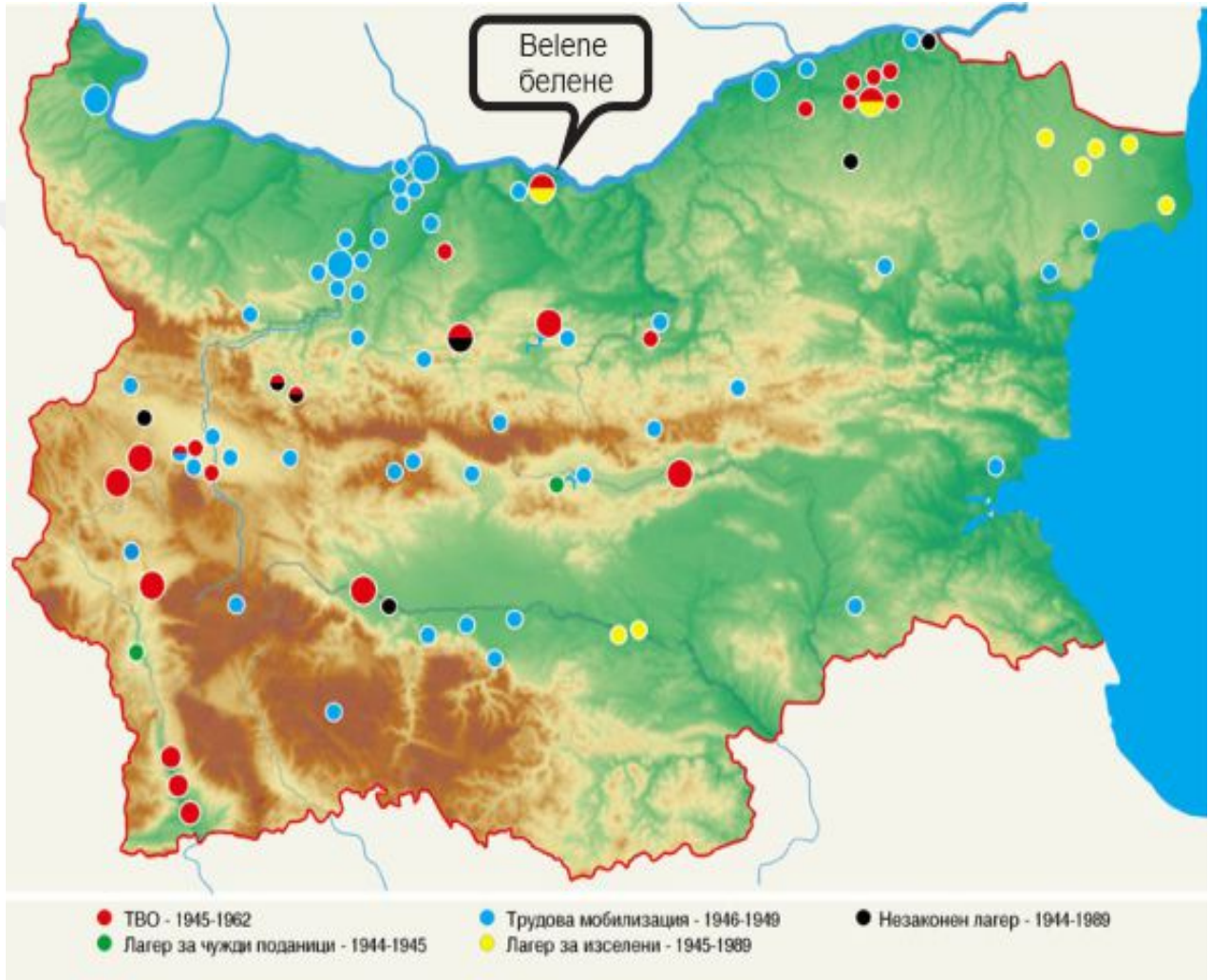
Б Е Л Е Г И Т Е
На основание чл. 18 от
Наредбата за гражданското
то състояние и молба
№ 215/21/85
се промени в голямото
бащино, фамилно име
на Мюслимет
Сейферидова
Юмерова
на бащата
на Сейферид
Юмеров
Зейзул
на майката
Алисе
Зейнудова
Наргизова
дата 30 VII 85
в Тутракан
Д. лицето на голямото
име

За основание
закона за имена-
та на българските
граждани и
заявление вх
№ 1475/1302.1991.
имената се
променят и се
възстановяват
на Мюслимет
Сейферид
Юмер и на
Баща - Сейферид
Юмер Зейзул
Майка - Алисе
Зейнудова Наргизова
13.02.1991 г.
за лице: Слободане

Каянак: Müslümet Ömer, Sofya (26.09.2017 tarihli görüşme)

Ek 7: Интегрална карта на концлагерите в България в периода 1944-1989

1944-1989 Döneminde Bulgaristan'daki Toplama Kamplarının Bütünleşik Haritası ve Harita Dökümü



Кırmızı- İşçi Eğitim Yurdu (1945-1962)

Mavi- Emek Seferberliği (1946-1949)

Siyah- Yasadışı Kamp (1944-1989)

Yeşil- Yabancı Uyruklular için Kamp (1944-1945)

Sarı- Göç Ettirilenler için Kamp (1945-1989)

Kaynak: <http://decommunization.org/Communism/Bulgaria/MapCamps.htm#>

(KONÇLAGERİTE В БЪЛГАРИЯ)

121

1944-1989 Dönemi için İntegral Harita Dökümü

TBO 1945-1962

İŞÇİ EĞİTİM YURDU (1945-1962)

Kamp Adı Bulgarca-Türkçe	Faaliyet Süresi
TBO "Росица" (TVO "Rositsa")	02.1945-01.1947
TBO "Николаево" (TVO "Nikolaevo")	1948-06.1949
Трудов Лагера "Куциян" / TBO "Перник" – Куциян (Rudov Lagera "Kutsiyan" / TVO "Pernik" – Kutsiyan)	1944-12.1948
TBO "Перник" - Богданов Дол (TVO "Pernik" - Bogdanov Dol)	1946-09.1950
TBO "Дупница-Бобов Дол" (TVO "Dupnitsa-Bobov Dol")	04.1945-11.1945
TBO "Бошуля" (TVO "Boshulya")	02.1945-06.1946
TBO "Гара Белица" (TVO "Gara Belitsa")	01.1945-04.1945
TBO "Гара Белица" - Св. Врач (TVO "Gara Belitsa" - Sv. Vrach)	01.1945-04.1945
TBO "Гара Белица" - С. Ген. Тодоров (TVO "Gara Belitsa" - S. Gen. Todorov)	01.1945 - 04.1945
TBO "Плевен" (TVO "Pleven")	1946-1948
TBO "Петропавловски Манастир" (TVO "Petropavlovski Manastir")	1945-08.1946
TBO "Безжичен Телеграф" (TVO "Bezzhichen Telegraf")	1945-1949 (?)
TBO "Перник" - Гара Пионер (TVO "Pernik" - Gara Pioner)	1945-1947

ТВО "Ножарево" – Тертер (TVO "Nozharevo" – Terter)	1948-1951
ТВО "Ножарево" – Главиница (TVO "Nozharevo" – Glavinitsa)	1946-1951
ТВО "Ножарево" – Куфалча (TVO "Nozharevo" – Kufalcha)	1947-1951
ТВО "Ножарево" – Бащино (TVO "Nozharevo" – Bashtino)	1946-1951
ТВО "Ножарево" – Босна (TVO "Nozharevo" – Bosna)	06.1946-12.1951
ТВО "Ножарево" – Заград (TVO "Nozharevo" - Zagrad)	1946-1951
ТВО 1945-1962 + ЛАГЕР ЗА ИЗСЕЛЕНИ - 1945-1989	
İŞÇİ EĞİTİM YURDU (1945-1962) + GÖÇ ETTİRİLENLER (YERİNDEN EDİLENLER) İÇİN KAMP (1945-1989)	
ТВО "Белене" (TVO "Belene")	06.1949-09.1953; 11.1956-09.1959; 01.1964-1977; 12.1984-01.1987
ТВО "Ножарево" (TVO "Nozharevo")	06.1946-1951; 1968–1977
ТВО 1945-1962 + НЕЗАКОНЕН ЛАГЕР - 1944-1989	
İŞÇİ EĞİTİM YURDU (1945-1962) + YASADIŞI KAMP (1944-1989)	
Ловешки Лагер (Loveshki Lager)	10.1959-04.1962
Ловешки Лагер - Обект Скравена (Loveshki Lager - Obekt Skravena)	1961-04.1962
Ловешки Лагер - Обект Трудовец (Loveshki Lager - Obekt Trudovets)	1960 (?) - 1961
ТВО 1945-1962 + ТРУДОВА МОБИЛИЗАЦИЯ – 1946-1949	

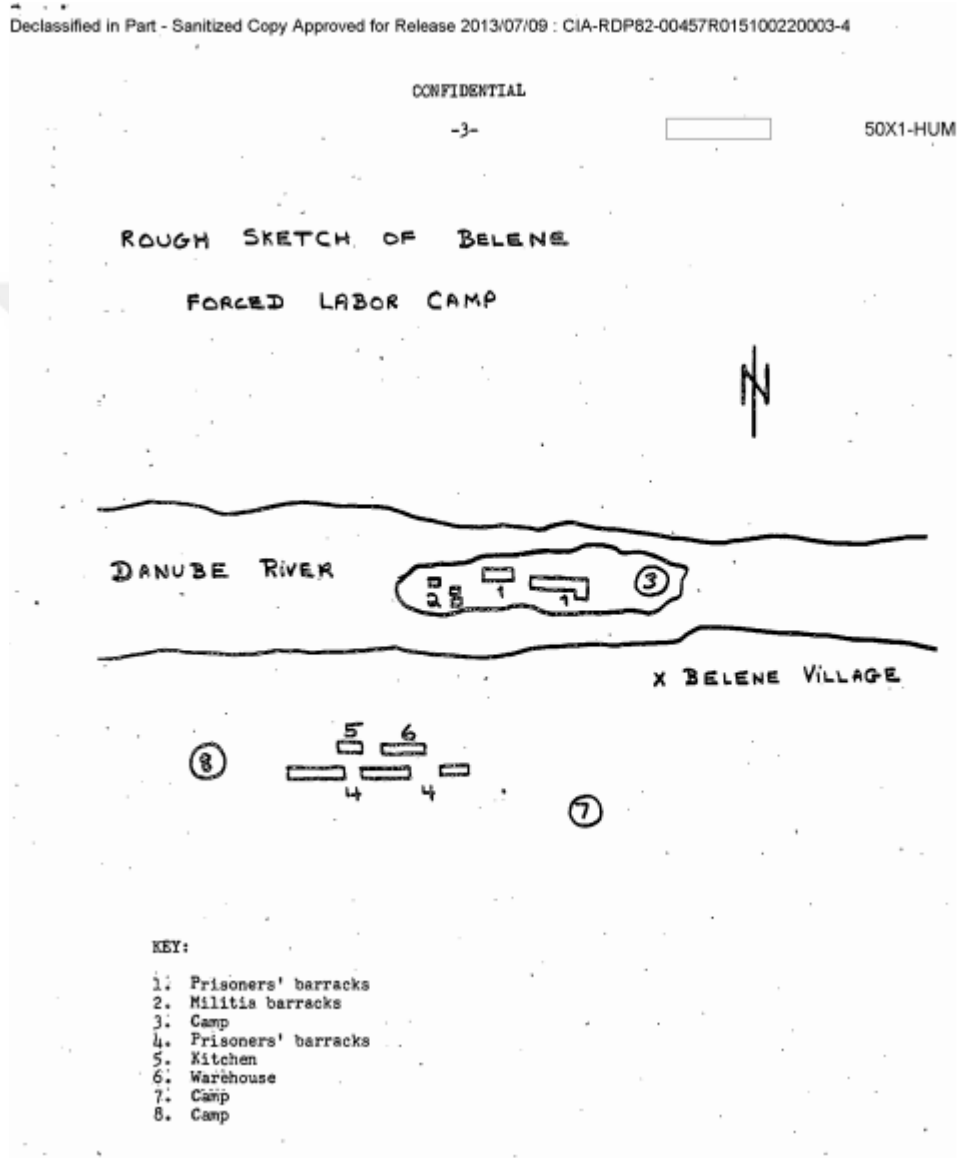
İŞÇİ EĞİTİM YURDU (1945-1962) + EMEK SEFERBERLİĞİ (1946-1949)	
Красно Село (Krasno Selo)	1947-1949
ЛАГЕР ЗА ЧУЖДИ ПОДАНИЦИ - 1944-1945	
Yabancı Uyruklular için Kamp (1944-1945)	
Павел Баня (Pavel Banya)	13.12.1944-03.1944
Зелендол (Zelendol)	03.1945-12.1945
ТРУДОВА МОБИЛИЗАЦИЯ – 1946-1949	
ЕМЕК SEFERBERLİĞİ (1946-1949)	
Бръшлен (Brüşhlen)	1949
Гиген (Gigen)	1948-1949
Видин-Видбол (Vidin-Vidbol)	1947-1949
Поделение "Макаренко" - С. Чомаковци (Podelenie "Makarenko" - S. Chomakovtsi)	05.1949-12.1949
Айдемир (Aïdemir)	1949
Борил (Boril)	1947-1948
Крушовене (Krushovene)	1945, 1947-1949
Ореховица (Orehovitsa)	1948
Гигенска Махала (Gigenska Makhala)	1948
Трудов Лагер "Макаренко" - С. Горник (Trudov Lager "Makarenko" - S. Gornik)	1947-1948 (?)
Микре (Mikre)	1947
Големо Малово (Golemo Malovo)	1948-1949
Биримирци (Birimirtsi)	1947-1948 (?)
Долни Богров (Dolni Bogrov)	1947-1949

Тухларната, София (Tukhlarnata, Sofiya)	1947-1949 (?)
Концлагер Бобовдол (Kontslager Bobovdol)	04.1986-05-07.1987
Чифлик Клементина (Chiflik Klementina)	Tarih bilgisi yok
Славовица (Slavovitsa)	Tarih bilgisi yok
Бяла Вода (Byala Voda)	Tarih bilgisi yok
Тутракан (Tutrakan)	Tarih bilgisi yok
Оброчище (Obrochishte)	Tarih bilgisi yok
Янчова Поляна (Yanchova Polyana)	Tarih bilgisi yok
Върбах (Vürbakh)	Tarih bilgisi yok
Горна Оряховица (Gorna Oryakhovitsa)	Tarih bilgisi yok
Яз. Росица (Yaz. Rositsa)	Tarih bilgisi yok
Майско (Maysko)	Tarih bilgisi yok
Хаинбоаз (Khainboaz)	Tarih bilgisi yok
Мина Черно Море (Mina Cherno More)	Tarih bilgisi yok
Елхово-Малко Търново (Elkhovo-Malko Tŭrnovo)	Tarih bilgisi yok
Видима (Vidima)	Tarih bilgisi yok
Садово (Sadovo)	Tarih bilgisi yok
Асеновград (Asenovgrad)	Tarih bilgisi yok
Прослав (Proslav)	Tarih bilgisi yok
Куртово Конаре (Kurtovo Konare)	Tarih bilgisi yok
Сухаче (Sukhache)	Tarih bilgisi yok
Койнаре (Koĭnare)	Tarih bilgisi yok

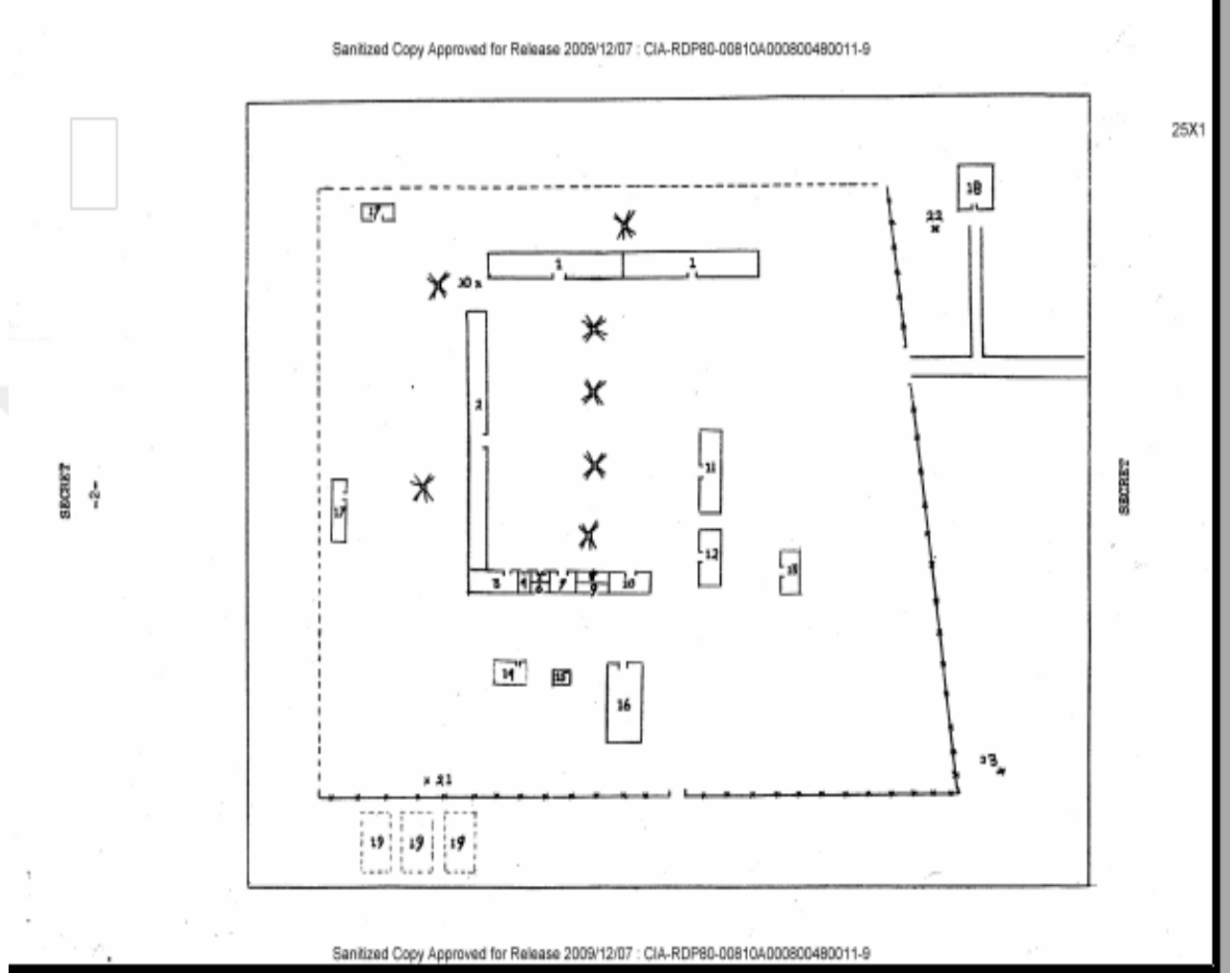
Костелево (Kostelevo)	Tarih bilgisi yok
Рупци (Ruptsi)	Tarih bilgisi yok
Златна Панега (Zlatna Panega)	Tarih bilgisi yok
Макоцево (Makotsevo)	Tarih bilgisi yok
Копривщица (Koprivshitsa)	Tarih bilgisi yok
Клисура (Klisura)	Tarih bilgisi yok
Солот (Solot)	Tarih bilgisi yok
Яз. Копринка (Yaz. Koprinka)	Tarih bilgisi yok
Бели искър (Beli iskŭr)	Tarih bilgisi yok
Ташбоаз (яз. васил коларов) (Tashboaz (yaz. vasil kolarov))	Tarih bilgisi yok
ЛАГЕР ЗА ИЗСЕЛЕНИ - 1945-1989	
GÖÇ ETTİRİLENLER (YERİNDEN EDİLENLER) İÇİN KAMP (1945-1989)	
Генерал Тошево (General Toshevo)	06.1945-07.1946
Марийно (Mariyno)	1945
Добрево (Dobrevo)	Tarih bilgisi yok
Присад (Prisad)	
Поручих Чунчево (Poruchikh Chunchevo)	Tarih bilgisi yok
Черноконево (Chernokonevo)	Tarih bilgisi yok
НЕЗАКОНЕН ЛАГЕР - 1944-1989	
YASADIŞI KAMP (1944-1989)	
Силистра (Silistra)	11.1944-01.1945
Делиормана (Deliormana)	11.1944-01.1945

Ek 8: Amerikan Haberalma Teşkilatı (CIA) raporlarına göre Belene Toplama Kampı çizimleri

18 Aralık 1952 tarihli çizim



Kaynak: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R015100220003-4.pdf>

22 Haziran 1953 tarihli çizim⁷⁴

Kaynak: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A000800480011-9.pdf>

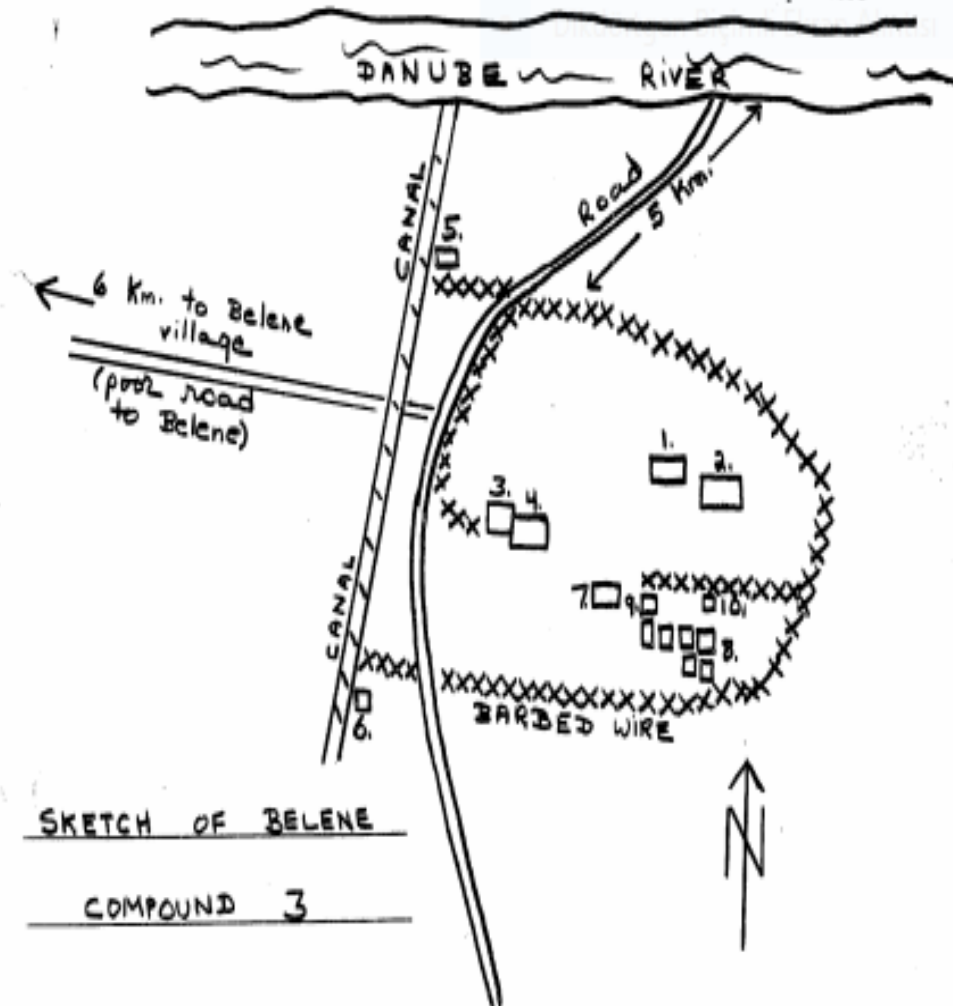
- ⁷⁴ 1- Mahkumlar Kışlası
 3- Memurun uyuduğu yer
 5- Revir
 7- Toplantı salonu
 9- Giysileri depolama odası
 11- Ofisler
 13- Araç-gereç odası
 15- Metal Atölyesi
 17- Tuvalet
 19- Siyasi mahkumlar için yeraltı barakaları
 21, 22, 23- Milis direği
 *** Dikenli tel çit
 ---- Çitle çevrili alan

- 2-
 4- Kantine
 6- Giysileri depolama odası
 8- Ofis
 10- Mutfak
 12- Yeni mahkumlar kışlası
 14- Marangoz Odası
 16- Banyo
 18- Milis kışlası
 20- Milis direği

24 Eylül 1953 tarihli çizim

LEGEND FOR BELENE FORCED LABOR CAMP - COMPOUND 3.

- | | |
|----------------------------|---------------------------------|
| 1. Administration Building | 6. Militia Depot |
| 2. Militia Barracks | 7. Tool Storehouse |
| 3. Food Depot | 8. Tents for ordinary internees |
| 4. Kitchen | 9. Small Store |
| 5. Militia Depot | 10. Medical Officers' quarters |

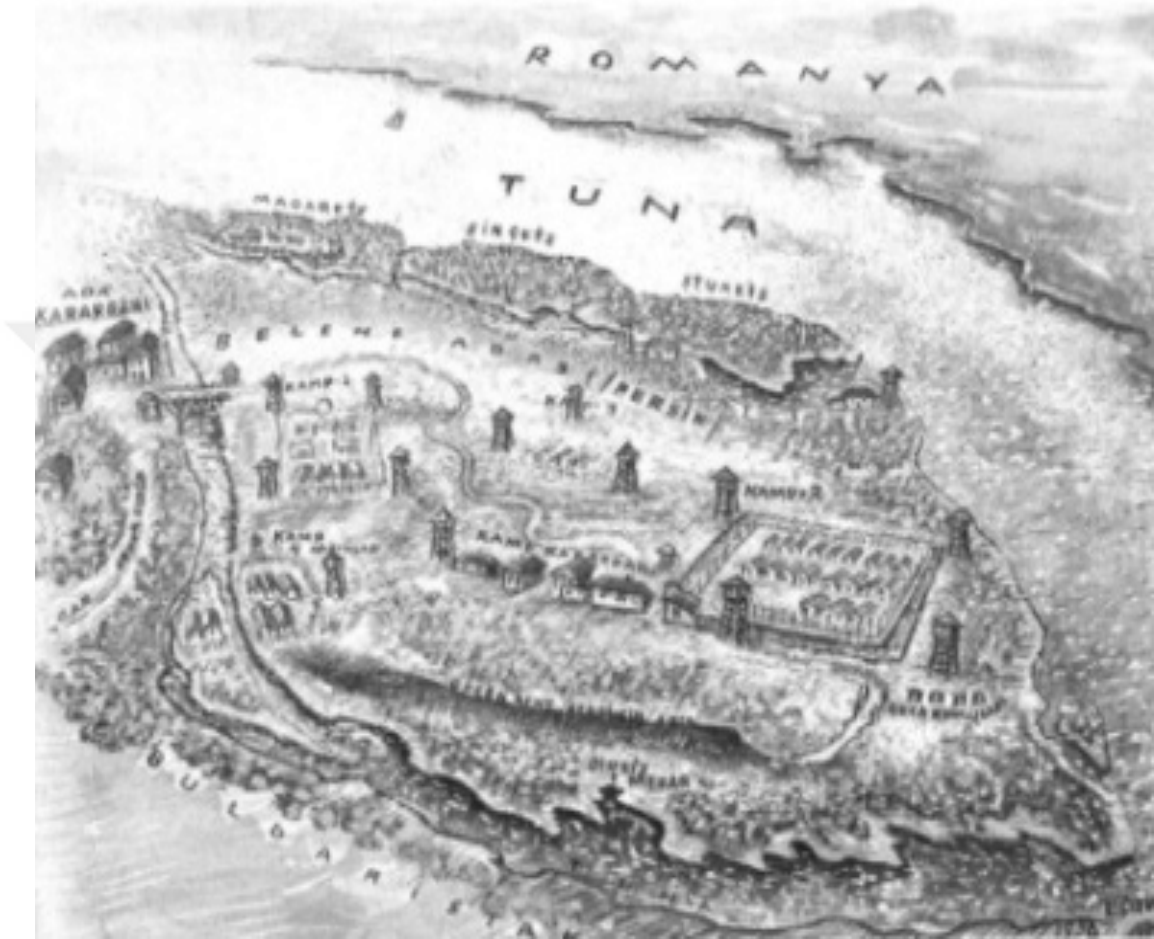


SECRET/

25X1

Approved For Release 2005/07/13 : CIA-RDP80-00810A002400090009-7

Ek 9: 1986 yılında Belene Toplama Kampı (çizim: Embiya Çavuş - 2006)



Kaynak: https://www.researchgate.net/figure/Embiya-Cavus-The-Plan-of-Belene-1986-Watercolour-painting-39x46ins-Source-Cavus_fig2_329416644

Ek 10: Belene Toplama Kampı'na ait bir fotoğraf⁷⁵



Каянак: <http://shaxname.blog.bg/politika/2014/05/09/neka-v-denia-na-pobedata-da-si-pojechaem.1263520>

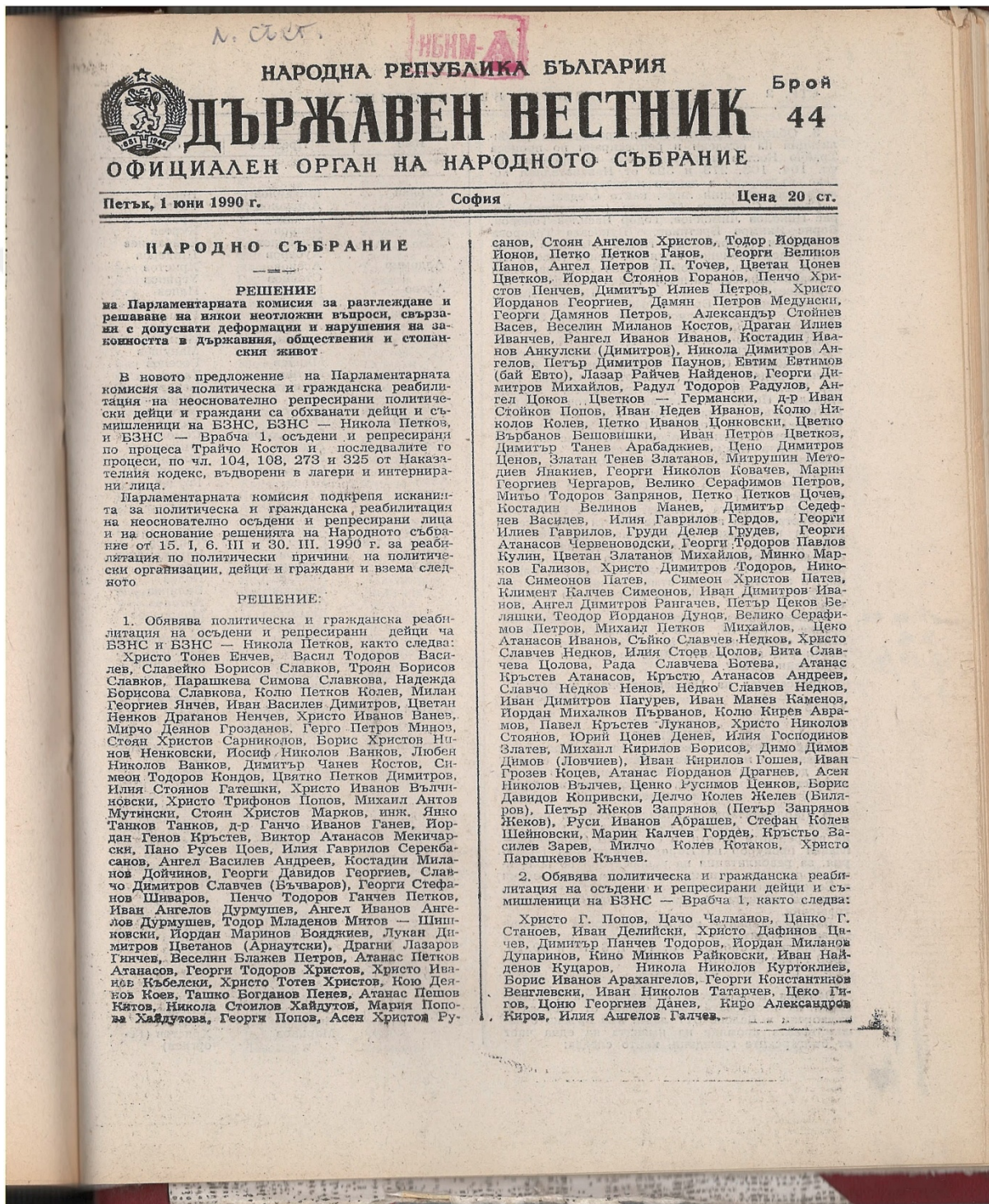
⁷⁵ Kamp kapısı. Tellerin üzerindeki tabelada “Korunmalı Yer, Girilmez!” yazmaktadır.

Ek 11: 2016 yılında Belene’de düzenlenen anma töreninde çekilen fotoğraflar



Kaynak: http://desebg.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2773

Ek 12: Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin remi gazetesi olan Dırjaven Vestnik'te 1 Haziran 1990 tarihinde Belene Toplama Kampında kalan 517 kişinin adı, asimilasyon sürecinde verilen isimlerle yayınlanmıştır.



НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Брой

ДЪРЖАВЕН ВЕСТНИК

44

ОФИЦИАЛЕН ОРГАН НА НАРОДНОТО СЪБРАНИЕ

Петък, 1 юни 1990 г.

София

Цена 20 ст.

НАРОДНО СЪБРАНИЕ

РЕШЕНИЕ

на Парламентарната комисия за разглеждане и решаване на някои неотложни въпроси, свързани с допуснати деформации и нарушения на законността в държавния, обществен и стопански живот

В новото предложение на Парламентарната комисия за политическа и гражданска реабилитация на неоснователно репресирани политически дейци и граждани са обхванати дейци и съмишленици на ВЗНС, ВЗНС — Никола Петков, и ВЗНС — Врабча 1, осъдени и репресирани по процеса Трайчо Костов и последвалите го процеси, по чл. 104, 108, 273 и 325 от Наказателния кодекс, въдворени в лагери и интернирани лица.

Парламентарната комисия подкрепя исканията за политическа и гражданска реабилитация на неоснователно осъдени и репресирани лица и на основание решенията на Народното събрание от 15. I, 6. III и 30. III, 1990 г. за реабилитация по политически причини на политически организации, дейци и граждани и взема следното

РЕШЕНИЕ:

1. Обявява политическа и гражданска реабилитация на осъдени и репресирани дейци на ВЗНС и ВЗНС — Никола Петков, както следва: Христо Тонев Енчев, Васил Тодоров Василев, Славейко Борисов Славков, Троян Борисов Славков, Парашкева Симова Славкова, Надежда Борисова Славкова, Кольо Петков Колев, Милан Георгиев Янчев, Иван Василев Димитров, Цветан Йенков Драганов Ненчев, Христо Иванов Ванев, Мирчо Деянов Грозданов, Герго Петров Миноз, Стоян Христов Сарниколов, Борис Христов Никола Ненковски, Йосиф Николов Ванков, Любен Николов Ванков, Димитър Чанев Костов, Симеон Тодоров Кондов, Цветко Петков Димитров, Илия Стоянов Гатешки, Христо Иванов Вълчиновски, Христо Трифонов Попов, Михаил Антоу Мутински, Стоян Христов Марков, инж. Янко Танков Танков, д-р Ганчо Иванов Ганев, Йордан-Генов Кръстев, Виктор Атанасов Мекячарски, Пано Русев Цоев, Илия Гаврилов Серенбасанов, Ангел Василев Андреев, Костадин Миланов Дойчинов, Георги Давидов Георгиев, Славчо Димитров Славчев (Бъчваров), Георги Стефанов Шваров, Пенчо Тодоров Ганчев Петков, Иван Ангелов Дурмушев, Ангел Иванов Ангелов Дурмушев, Тодор Младенов Митов — Шинковски, Йордан Маринов Бояджиев, Лукаш Димитров Цветанов (Ариаутски), Драгни Лазаров Ганчев, Веселин Блажев Петров, Атанас Петков Атанасов, Георги Тодоров Христов, Христо Иванев Къбелски, Христо Тотев Христов, Кою Делянов Коев, Ташко Богданов Пенев, Атанас Пешов Китов, Никола Стоянов Хайдутов, Мария Попова Хайдутова, Георги Попов, Асех Христов Ру-

санов, Стоян Ангелов Христов, Тодор Йорданов Ионов, Петко Петков Гацов, Георги Великов Иванов, Ангел Петров Ц. Точев, Цветан Понев Цветков, Йордан Стоянов Горанов, Пенчо Христов Пенчев, Димитър Илчев Петров, Христо Йорданов Георгиев, Дамян Петров Медушки, Георги Дамянов Петров, Александър Стойнев Васев, Веселин Миланов Костов, Драган Илчев Иванчев, Рангел Иванов Иванов, Костадин Иванов Ангулски (Димитров), Никола Димитров Ангелов, Петър Димитров Паунов, Евтим Евтимов (бай Евто), Лазар Райчев Найденов, Георги Димитров Михайлов, Радул Тодоров Радулов, Ангел Цоков Цветков — Германски, д-р Иван Стойков Попов, Иван Недев Иванов, Кольо Николов Колев, Петко Иванов Цонковски, Цветко Върбанов Беловишки, Иван Петров Цветков, Димитър Танев Арабаджиев, Цено Димитров Ценов, Златан Тенев Златанов, Митрушин Методиев Янакиев, Георги Николов Ковачев, Марин Георгиев Чергаров, Велико Серафимов Петров, Митьо Тодоров Запрянов, Петко Петков Цочев, Костадин Велинов Манев, Димитър Седефчев Василев, Илия Гаврилов Гердов, Георги Илчев Гаврилов, Груди Делев Грудев, Георги Атанасов Червеноводски, Георги Тодоров Павлов Кулин, Цветан Златанов Михайлов, Минко Марков Галинов, Христо Димитров Тодоров, Никола Симеонов Палев, Симеон Христов Палев, Климент Калчев Симеонов, Иван Димитров Иванов, Ангел Димитров Рангачев, Петър Цеков Беляшки, Теодор Йорданов Дунов, Велико Серафимов Петров, Михаил Петков Михайлов, Цено Атанасов Иванов, Съйко Славчев Недков, Христо Славчев Недков, Илия Стоев Цолов, Вита Славчева Цолова, Рада Славчева Вотева, Атанас Кръстев Атанасов, Кръсто Атанасов Андреев, Славчо Недков Ненов, Недко Славчев Недков, Иван Димитров Патушев, Иван Манев Камеков, Йордан Михайлов Първанов, Кольо Кирев Аврамов, Павел Кръстев Лунанов, Христо Николов Стоянов, Юрий Цонев Денев, Илия Господинов Златев, Михаил Кирилов Борисов, Димо Димов Димов (Ловчиев), Иван Кирилов Гошев, Иван Грозев Коцев, Атанас Йорданов Драгнев, Асен Николов Вълчев, Ценко Русимов Цеков, Борис Давидов Копривски, Делчо Колев Желев (Биларов), Петър Жеков Запрянов (Петър Запрянов Жеков), Руси Иванов Абрашев, Стефан Колев Шейновски, Марин Калчев Гордев, Кръсто Засилев Зарев, Милчо Колев Котаков, Христо Парашкевов Кънчев.

2. Обявява политическа и гражданска реабилитация на осъдени и репресирани дейци и съмишленици на ВЗНС — Врабча 1, както следва:

Христо Г. Попов, Цачо Чалманов, Цанко Г. Станоев, Иван Делийски, Христо Дафинов Пачев, Димитър Панчев Тодоров, Йордан Миланов Дуларинков, Кино Минков Райковски, Иван Найденов Куцаров, Никола Николов Куркоклиев, Борис Иванов Арахангелов, Георги Константинов Венглевски, Иван Николов Татарчев, Цено Гитов, Цено Георгиев Данев, Кирило Александър Кирев, Илия Ангелов Галчев.

3. Обявява политическа и гражданска реабилитация на осъдени и репресирани по процеса Трайчо Костов и последвалите го процеси, по чл. 104, 108, 273 и 325 от Наказателния кодекс, въдворени в лагери и интернирани по политически причини лица, както следва:

Стойчо Стефанов Мошанов (посмъртно), Борис Николов Лимончев, Тодор Василев Тодоров, Борис Якимов Братинев, Вукосава Тодорова Цветкович (Гюргакова), Петър Маринов Давидов, Тодор Стойчков Иванчев, Сенто (Асен) Николов Ангелов, Станой Николов Ангелов, Иван Тодоров Минчев, Димитър Гоцев Караделев, Петър Цветков Аврамов, Георги Петров Янков, Цветан Георгиев Божков, Цветан Иванов Килотамски, Стефан Иванов Радев, Иван Стоянов Лазаров, Николина Кирилова Вангелова, Стойна Георгиева Шопова, Тодор Цветков Конов, Георги Стоев Шопков, Кирил Стоянов Петров, Станю Костов Станев, Радко Миланов Гюров, Велю Грудев Дъков (посмъртно), Станой Иванов Пчелински, Велю Димитров Баев, Методи Николов Йорданов, Стефан Стаматов Чакаров, Петко Кръстев Спасов, Асен Георгиев Цветков, Георги Георгиев Тодоров, Георги Тодоров Стойлов, Иван Георгиев Тодоров, Атанас Стоянов Праматаров (посмъртно), Светослав Тодоров Стойчев, Константин Славчев Тонджаров, Богдан Йорданов Портокалски.

4. Въз основа на взети решения на Народното събрание от 15. I, 6. III и 30. III. 1990 г. предлага Главната прокуратура на НРБ и Министерството на вътрешните работи по служебен ред да продължат извършването на необходимите действия за преглед по реда на надзора или за възобновяване на делата на осъдените дейци, които не са получили съдебна реабилитация, и за издирване и отменяне на административните актове, с които са репресирани без присъда.

5. Въз основа на решение на Народното събрание от 30. III. 1990 г. гражданите да предлагат своите искания за реабилитация по служебен ред пред съответните съдебни и административни органи.

Председател на Парламентарната комисия: Р. Сербезов

11535

РЕШЕНИЕ

на Парламентарната комисия за разглеждане и решаване на някои неотложни въпроси, свързани с допуснати деформации и нарушения на законността в държавния, обществен и стопанския живот

В Парламентарната комисия постъпи предложение от ген. Атанас Семерджиев — министър на вътрешните работи, и от Евтим Стоименов — главен прокурор на Народна република България, за реабилитация на репресирани по политически причини, лишени от свобода и въдворени в Белене лица във връзка с насилствената промяна на имената на една част от българските граждани.

Парламентарната комисия подкрепя исканията за реабилитация и на основание решенията на Народното събрание от 15. I, 6. III и 30. III. 1990 г. взе следното

РЕШЕНИЕ:

Обявява политическа и гражданска реабилитация на неоснователно лишени от свобода и въдворени в Белене 517 лица, във връзка с насилствената промяна на имената на една част от българските граждани, както следва:

Име	Презиме	Фамилия
1	2	3
Адриан	Михайлов	Нешев
Адриан	Адрианов	Узунов
Алдин	Демиров	Храмов
	Иванов	Куртев
	Михайлов	Койбашиев
	Хубенов	Шидеров
Алдомир	Асенов	Христов
	Стойков	Угринов
Алеко	Митков	Илиев
	Михайлов	Захариев
Александър	Андреев	Иванов
	Андреев	Иванов
	Антонов	Иванов
	Илиев	Манушев
	Минчев	Росенов
	Митков	Таков
	Якимов	Бекяров
		(Мерджанов)
	Якимов	Ангелов
Алексей	Ивайлов	Димов
	Мирюлюбов	Семов
Алекси	Адамов	Филипов
	Илиянов	Миланов
Ален	Северинев	Демирев
Али	Исаев	Грудев
Алипи	Асенов	Асенов
	Асенов	Ангелов
	Малинов	Алишев
Алцек	Христов	Илиев
Алцек (Ален)	Радев	Топалов
Анатолый	Иванов	Карамандиев
Ангел	Алексиев	Димов
	Ангелов	Колев
	Асенов	Боляров
	Димитров	Ангелов
	Митков	Мавродиев
	Огнянов	Хубенов
		Орлинов (Ормалчиев)
	Спасов	Миладинов
	Стойков	Атанасов
	Филипов	Ангелов
		(Филипов)
Андрей	Александров	Илиев
	Иванов	Димов
	Ясенов	Йорданов
Андреан	Емилов	Джамбазов
	Маринов	Юлиянов
Антон	Мартинов	Исаев
	Божидаров	Ясенов
	Иванов	Филипов
Апостол	Ясенов	Мартинов
Аргир	Арсенов	Бодуров
Арда	Ардинов	Диков
Арсен	Зафиров	Сидеров
	Иванов	Методиев
	Исаев	Хаванджиев
Асе	Алишев	Мутафов
	Асенов	Сидеров
	Асенов	Хубенов
	Асенов	Харизанов
	Василев	Демирев
	Димов	Добрев
	Иванов	Асенов
	Илиянов	Бекяров
	Иосифов	Огнянов
	Иосифов	Самоилов
	Иосифов	Асенов
	Кирилов	Ангелов
	Киров	Христов
	Маринов	Христов (Роргиев)

от м.и.
98
7.50/91
92

1	2	3	1	2	3
	Мартинов	Асенов		Мардинов	Сидеров
	Митков	Господинов		Ясенов	Юлианов
	Момчилов	Асенов	Дженко	Чавдаров	Кисимов
	Огнянов	Огнянов	Димитър	Ангелов	Коларов
	Радков	Харизанов		Георгиев	Пенчев
	Тодоров	Младенов		Нейков	Хрелков
	Филипов	Стоянов		Петров	Димитров
Аско	Асенов	Толунов		Юлианов	Бабечки
Аспарух	Горанов	Асенов	Драган	Асенов	Хаджиев
Ася	Адемова	Ризова	Дърман	Адамов	Кафеджиев
Атанас	Александров	Киров	Евелин	Кючуков	Кючуков
	Златев	Чобанов	Евтим	Аргиров	Краев
	Йорданов	Атанасов		Максимов	Хаджиев
	Михайлов	Николов		Мартинов	Тонев
	Обретенков	Балтов		Тасев	Акабашев
Белчин	Ангелов	Топалов	Елин	Займов	Займов
Белчо	Иванов	Шаханов		Савинов	Миланов
Биян	Мартинов	Демирев	Емил	Алексов	Алексов
	Симов	Чорбаджиев		Александров	Белчинов
Бисер	Алдинов	Хайдаров		Асенов	Камсенов
	Асенов	Пчеларов		Асенов	Хаджиев
	Райнев	Андонов		Асенов	Манолов
	Тихомиров	Сербезов		Атанасов	Атанасов
Благовест	Асенов	Шарбанов		Мартинов	Кърджалиев
	Игнатов	Ивайлов		Димитров	Димитров
Благой	Крумов	Танев		Добрев	Маринов
Боран	Демирев	Моллов		Карамфилов	Джамбазов
Борис	Асенов	Дамьянов		Младенов	Иванов
	Юриев	Кочанджиев		Райков	Христов
Борислав	Митев	Ясенов (Му- тафов)		Сидеров	Велев
		Огнянов	Емиллия	Алекова	Кочанджиева
Боян	Алипиев	Дюлгерев	Енчо	Михайлов	Миранов
	Адуилов	Любомиров	Ефрем	Ефремов	Хаджиев
	Боянов	Хаджиев		Каменов	Илиев
Буран	Карамфилов	Чаушев		Митков	Ясенов
Валентин	Мартинов	Белчинов	Ефтим	Минев	Рашков
	Младенов	Петров	Желязко	Белчев	Желязков
	Павлов	Хаджиев	Живан	Адамов	Персенски
Варадин	Миленов	Иосифов	Живко	Игнатов	Михайлов
Васил	Ангелов	Щерев	Захари	Андонов	Захариев
	Михайлов	Момчилов		Симеонов	Даскалов
	Христов	Емилов	Захари	Стефанов	Хаджиев
Вежен	Младенов	Белчинов	Здравко	Манолов	Папов
Велизар	Александров	Кочев	Зефир	Орманов	Мерджанов
	Карамфилов	Исаев	Златан	Ангелов	Иосифов
	Невенов	Якимов		Тихомиров	Радулов
Велико	Якимов	Миланов		Албертов	Мартинов
Велин	Михайлов	Иванов		Асенов	Ханджиев
	Райчев	Севов		Василев	Янков
	Ясенов	Варадинов		Велев	Илиев
Вергил	Юлианов	Хаджиев		Николов	Иванов
Верен	Фиданов	Анадолиев		Христов	Георгиев
Владимир	Северинов	Минчев		Христов	Христов
Галин	Герчев	Иванова		Чавдаров	Костов
Галина	Младенова	Коларов		Чавдаров	Костов
Георги	Иванов	Василев	Ивелин	Антонов	Бонев
	Каменов	Гергинов		Миладинов	Огнянов
Гергин	Буранов	Мартинов		Христов	Стаменов
	Иданов	Страхилов	Иво	Атанасов	Маринов
Господин	Аврамов	Захариев		Захариев	Овчаров
Давид	Илиев	Хубанов		Иванов	Исаев
Демир	Алдомиров	Демиров		Йорданов	Киров
	Алипиев	Кръстев		Мартинов	Чобанов
	Асенов	Демиров		Мирчев	Ангелов
	Бисеров	Терзиев	Игнат	Юлианов	Вичев
	Демирев	Младенов	Илин	Шенков	Каменов
	Добромиров	Давидов	Илия	Алексов	Михов
	Емилов	Ризов		Асенов	Соколов
	Маков	Карамфилов		Асенов (Ал- джиков)	Антонов
	Савов	Исаев		Велев	Русев
	Севдалинов	Томов		Давидов	Ясенов
Деян	Давидов	Сарачев		Иванов	Костов
	Левенов				

1	2	3	1	2	3
	Иванов	Костов		Митков	Хубенов
	Колев	Русев		Северинов	Ясенов
	Михайлов	Райдев		Сербедзов	Юлиянов
	Русланов	Асенов		Стоянов	Мартинов
	Симов	Симов		Събев	Манчев
Илиян	Борисов	Юлиянов		Теофанов	Мартинов
	Илиянов	Димков	Метко	Христов	Мутафов
	Симеонов	Хайтов	Методи	Методиев	Раданов
Илчо	Алеков	Райков	Миладин	Милев	Милев
Исай	Шенков	Кояджиев	Мила	Иванов	Михайлов
Исак	Стоименов	Стоименов		Мартинов	Ясенов
Искрен	Антимов	Демиров	Милен	Антимов	Серафимов
	Давидов	Давидов		Младенов	Исаев
	Иванов	Игнатов		Шенков	Ясенов
	Исаев	Хаджиев		Атанасова	Краева
Йордан	Йорданов	Спасов	Милена	Стойчев	Михайлов
	Михайлов	Боянов	Милчо	Ангелов	Каменов
Йосиф	Йосифов	Малинов	Мирон	Антимов	Алиманов
	Йосифов	Хаджиев		Михайлов	Лилев
	Огнянов	Мянчев	Мирослав	Янков	Стоянов
	Рамонов	Чолаков	Митко	Ангелов	Юлиянов
	Славов	Асенов		Маринов	Иванов
	Събев	Йосифов		Младенов	Асенов
	Ясенов	Гудулов		Христов	Мутафов
	Ясенов	Касабов		Шенков	Хаджиев
Кавказ	Романов	Ханков	Михаил	Борисов	Михайлов
Калин	Димов	Ангелов		Христов	Младенов
Камен	Асенов	Хаджиев	Младен	Асенов	Терзиев
Карамфил	Давидов	Емилов		Манолов	Михайлов
	Йосифов	Конеv		Маринов	Маринов
	Карамфилов	Колев		Митев	Ангелов
	Лилев	Коритаров	Момчил	Науумов	Славов
	Чавдаров	Терзиев	Найден	Маринов	Арешков
	Юлиянов	Джавизов		Михайлов	Ненов
Керан	Калинов	Михайлов	Наско	Костов	Михайлов
Килев	Йосифов	Давидов	Наум	Юлиянов	Славов
Кирил	Алипиев	Ангелов	Начо	Александров	Петков
	Младенов	Кирилов	Невен	Деянов	Друмев
Косьо	Косев	Вълков		Бнев	Бнев
Красимир	Митков	Давидов		Левенов	Латинев
Крум	Сашев	Тотев		Севдалинов	Радуплов
Къдрия	Хаджиев	Кушев		Севдалинов	Невенов
Левен	Ебелинов	Левенов	Недан	Хубенов	Шадеров
Левент	Алдинз	Мачев	Недко	Ефремов	Илиев
	Костов	Касабов		Йосифов	Исаев
	Михайлов	Асенов	Недю	Маринов	Асенов
	Филипов	Чаушев	Недялко	Билаков	Соколски
	Яков	Асенов		Емилов	Орманов
Лейфер	Славеев	Яков		Иванов	Ников
Лило	Танев	Пирсоллов		Радев	Стойчев
Лъчезар	Славов	Арабаджиев	Нейко	Чавдаров	Узунов
Любен	Йонков	Харизанов		Асенов	Павлов
Любомир	Стоянов	Димитров	Нено	Асенов	Павлов
Мавроди	Асенов	Терзиев	Ненчо	Цанев	Рукинов
Максим	Славов	Мартинов	Нечо	Димитров	Ненов
Малина	Райкова	Славов	Никола	Зоранов	Симков
Мануш	Карамфилов	Тодорова		Ангелов	Ангелов
Манчо	Ангелов	Ламбов		Михайлов	Райчев
Мариан	Чавдаров	Пехливанов	Николай	Димитров	Маринов
Марин	Димитров	Чавдаров		Русев	Юриев
	Маринов	Маринов	Ния	Огнянов	Христов
	Янков	Христов	Огнян	Иванов	Партаров
Марко	Бисеров	Топалов		Маринов	Асенов
Мартин	Ангелов	Стоянов		Миладинов	Огнянов
	Ангелов	Чавдаров		Михов	Товчиев
	Анев	Михайлов	Орлин	Юриев	Маринов
	Захариев	Искренов		Ангелов	Михайлов
	Игнатов	Чавдаров		Горанов	Христов
	Йосифов	Стоянов		Миленов	Халачев
	Малинов	Чолаков	Паун	Северинов	Вояджиев
	Мартинов	Мартинов	Петко	Андреев	Бозаджиев
	Мартинов	Бодуров	Пламен	Иванов	Петков
				Йосифов	Асенов

	1	2	3		1	2	3
	Радан	Хубенов Ангелов Йорданов Раданов Радев	Голев Кундраджиев Димитров Шенеров Чернев		Стилиян	Михайлов Михайлов Юриев Иванов Ясенов	Маринов Пачев Индлушев Маринов Басилев
	Радко Радослав	Хубенов Раданов Георгиев Митков Христов	Чакъров Филипов Михайлов Солаков Хубенов		Стобо Стоядин Стоян	Емилев Илиев Евтимов Златков Иванов Симеонов	Емилев Баев Пашуков Банков Стоянов Асенов
	Радостин Радунд Райчо Рашо	Илиев Хинов Раданов Рангелов Рашков	Джиснов Алишев Методиев Златев Севов		Съби	Евтимов Мартинов Руменов Харафаминев Хиндов Хиндов	Хаджиев Гаврилов Момчилов Андреев Моллов Моглов
	Роман	Асенов Емилев Касабов Касабов Минков Минчев	Райчев Демирев Авджиев Авджиев Минков Мусаков		Тенчо Тодор	Иванов Проданов Райчев Щерев Кънчев	Иванов Маринов Ангелов Петров Гинчев
	Росек	Минчев Киряков Минчев	Кюстов Ангелов Арснова Антово		Тома Томи Тошо Трифон	Фелелов Ангелов Райков Рашиков Серафимов Александров	Филипов Воденичаров Емилев Градинаров Цанев Дилков
	Ружа Румек	Евтимова Минчев Митев Руменов Христов Шенков	Христов Семерджиев Михайлов Ясенов		Фидан	Давидов Фиданов Христов Алексиев Алпиев	Фиданов Тютюнджиев Ишов Каравелов Хаджиев Иванов
	Румек Русалин Руси Руслак Сабян	Евтимов Романов Ясенов Галинова Крумов Демирев Младенов	Мутафов Маринов Миланов Строзовски Халачлиски Салиева Севдалинов Дюлгерев Смирлов		Филип	Ангелов Алпиев Ангелов Билиянов Бонев Ефремов Мартинов Митев Романов Симеонов Тодоров Хубенов	Молдованов Филипов Узунчов Филанов Толоров Давидков Чирпанлиев Русков Емилев
	Сабяха Самир Самуил	Ясенов Илианов Севдалинов Чавдаров Щерев	Василев Ангелов Севдалинов Балкански Мутафов Герганов Краев		Хари Харизан	Асенов Алдинов Ангелов Емилев Емилев Мартинов Дамянов Ангелов Асенов Асенов Гинчев	Антонов Хаджиев Аргиров Давидов Томов Мартинов Райков Аргиров Карамфилов Огнянов Славов Асенов
	Саво Саво	Младенов Савов Ангелов	Чавдаров Ченков Иванов		Харитон Христ	Здравков Иванов Илиев Говчев Кирилев Методиев Митков Михайлов Радвилев Татаров	Чавдаров Ангелов Илианов Ченков Христов Христов Димов Пенков Татаров
	Светлан Свилек Севдалин	Ясенов Илианов Севдалинов Чавдаров Щерев	Василев Ангелов Севдалинов Балкански Мутафов Герганов Краев		Христан Христо	Иванов Илиев Говчев Кирилев Методиев Митков Михайлов Радвилев Татаров	Чавдаров Ангелов Илианов Ченков Христов Христов Димов Пенков Татаров
	Северек Северин	Каменов Антимов Велинов Карамфилов Раденов	Моллов Терзиев Ясенов Браганов Савов		Хубен	Здравков Иванов Илиев Говчев Кирилев Методиев Митков Михайлов Радвилев Татаров	Чавдаров Ангелов Илианов Ченков Христов Христов Димов Пенков Татаров
	Серафим Сергей	Огнянов Иванов Младенов Савов	Браганов Савов Чавдаров Ченков Иванов		Хюсни Чавдар	Иванов Славчев Ахмедова Илианов Миланов Миланов Цветков	Чавдаров Ангелов Илианов Ченков Христов Христов Димов Пенков Татаров
	Сияко Сиян Сиян Симеон	Ангелов Москова Смаилов Горанов Иванов Юлианов	Ибрашимова Смаилов Серхатов Атанасов Чавдаров Христов		Щенко	Иванов Славчев Ахмедова Илианов Миланов Миланов Цветков	Чавдаров Ангелов Илианов Ченков Христов Христов Димов Пенков Татаров
	Славя Славчо Славри Славен Славко Стефан	Ангелов Иосифев Славенов Антонов Анагиев Антонов Асенов	Стойков Сукнарков Ивов Пашев Анагиев Харжиев Илиев			Иванов Славчев Ахмедова Илианов Миланов Миланов Цветков	Чавдаров Ангелов Илианов Ченков Христов Христов Димов Пенков Татаров

1	2	3
	Иванов	Михайлов
	Стоянов	Ясенов
	Шенков	Христов
Шепко	Шепков	Миланов
Шипко	Асенов	Маринов
Шипман	Тодоров	Методиев
Шоно	Райчев	Кокурев
Щелян	Хрельов	Райков
Щеро	Ангелов	Юлианов
	Филипов	Огнянов
	Христов	Юлиянов
Щилиян	Минев	Терзиев
Юлиан	Христов	Кръстев
	Чавдаров	Емилов
	Юлианов	Методиев
Юлиян	Атанасов	Христов
Юри	Герасимов	Хубенов
Юрий	Илиев	Илиев
	Кирилов	Йорданов
	Младенов	Ружев
	Фиданов	Кочанджиев
Явор	Ясенов	Богданов
Янко	Иосифов	Радков
	Райчев	Харизанов
Ясен	Ангелов	Стоянов
	Емилов	Тютюнджиев
	Яворов	Исаев

Председател на Парламентарната комисия:
Р. Сербезов

11536

МИНИСТЕРСКИ СЪВЕТ

РАЗПОРЕЖДАНЕ № 27 НА БЮРОТО НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ ОТ 21 МАИ 1990 Г. ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ ЧИСЛЕННОСТТА НА ПЕРСОНАЛА НА ЦЕНТРАЛНОТО УПРАВЛЕНИЕ НА МИНИСТЕРСТВОТО НА НАРОДНАТА ПРОСВЕТА

БЮРОТО НА МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ
РАЗПОРЕДИ:

2. Прекратява от 1 юли 1990 г. Научноизследователския институт по руски език и литература — София.

Научноизследователският институт по образованието — София, поема активите и пасивите на прекратения институт по баланса му към 30 юни 1990 г., както и другите права и задължения.

3. Образува от 1 юли 1990 г. към Министерството на народната просвета като юридически лица със седалище София:

а) Научноизследователски институт по сугестология с център за изучаване на чужди езици с предмет на дейност: преподавателска, научноизследователска и експериментална дейност в областта на сугестологията.

Научноизследователският институт по сугестология поема съответна част от активите и пасивите на Научноизследователския институт по образованието по баланса му към 30 юни 1990 г., както и другите права и задължения за тази дейност;

б) Централен дом за професионално-творческо развитие на учителите с подразделения в страната с предмет на дейност: квалификационна и информационна дейност, популяризиране на постиженията в педагогическата теория и практика;

в) регионални учебно-методически дирекции със седалища в градовете съгласно приложение № 1. Регионалните учебно-методически дирекции са на бюджетна издръжка и се изграждат на основата на числеността на персонала и издръжката на съществуващите районни училищни инспекции.

4. Към Министерството на народната просвета преминават специализираните звена съгласно приложение № 2.

Заключителна разпоредба

Параграф единствен. Отменя т. 3 от раздел „Култура, наука и просвета“ от приложение № 1 на Постановление № 28 на Министерския съвет от 1989 г. за по-нататъшно повишаване на ролята и местото на областните и общинските народни съвети и на кметствата в системата за териториално управление (ДВ, бр. 48 от 1989 г.).

Председател на Министерския съвет:

Андрей Луканов

Главен секретар на Министерския съвет:

Панчо Бързалов

Приложение № 1 към т. 3, буква „в“

Списък на градовете — седалища на регионалните учебно-методически дирекции

1. Благоевград. 2. Бургас. 3. Варна. 4. Велико Търново. 5. Видин. 6. Враца. 7. Габрово. 8. Кюстендил. 9. Кърджали. 10. Ловеч. 11. Михайловград. 12. Пазарджик. 13. Перник. 14. Плевен. 15. Пловдив. 16. Разград. 17. Русе. 18. Силистра. 19. Сливен. 20. Смолян. 21. София-град. 22. София — учебен регион. 23. Стара Загора. 24. Толбухин. 25. Търговище. 26. Хасково. 27. Шумен. 28. Ямбол.

Приложение № 2 към т. 4

Списък на специализираните звена на Министерството на народната просвета

1. Регионални учебно-методически дирекции.
2. Научноизследователски институт по образованието.
3. Държавен стенографски институт.
4. Научноизследователски институт по сугестология с център за изучаване на чужди езици.
5. Информационно-изчислителен център.
6. Дирекция „Педагогически издания“.
7. Дирекция „Извънучилищни дейности и заведения“.

8. Централни извънучилищни учреждения:
Национален център за ученическо, техническо и научно творчество;
Централна спортно-туристическа станция;
Централен дворец на децата;
Централни детски комплекси;
Централни ученически лагери;
Школа за възпитателна работа.

Ek 13: Belene Toplama Kampında Kalan Türkler⁷⁶

N o	Bulgaristan 'daki İsim	Zorla Verilen İsim	Türkiye' deki İsim	Doğum Tarihi	Adres (Bulgaristan- Türkiye)	Sorgulama	Belene'de Kaldığı Tarih	Akibet
1	Ahmet Mustafa Mıstanov	Aleko Mihaylov Zapryanov	Ahmet Yüçetürk	04.07.1941	Tırgovişte- İstanbul		09.10.1985 09.04.1986	Sürgün
2	Gültekin Salimov Saliev	Trifom Serafimov Tsanev	Gültekin Karaman	15.10.1958	Razgrad- İstanbul	14.02.1985 08.05.1985	08.05.1985 09.04.1986	Cezaevi Sürgün
3	Adem Hüseyin	Arsen İvanov	Adem Özkan	15.02.1934	Kırcaali- İzmir		03.01.1985 26.06.1986	
4	Adem Ahmet Ahmet	Asen Asenov Angelov	Adem Savaş	01.10.1933	Tırgovişte- Tekirdağ		05.11.1986 22.02.1988	
5	Ahmed Ahmedov	Adriyan Adriyanov Haşimov	Adem Dönmez	25.11.1950	Burgas Bursa	18.07.1985 23.09.1985	25.09.1985	Cezaevi
6	Ahmet Caferof	Angel Dimitrov	Ahmet Eren	20.09.1961	Sliven	19.01.1985 16.03.1985	16.03.1985 17.08.1985	
7	Ahmet Ahmedov	Atanas Aleksandrov	Ahmet Karaca	16.03.1925	Kotlenski Prohad Çorlu	18.01.1985 18.02.1985	19.02.1985 26.06.1988	
8	Ahmet Yaşar Musa	Aleksandır Yankov	Ahmet Karabekir	18.04.1951	Haskova Kırklareli	03.01.1985 04.01.1985	04.01.1985 06.08.1986	Sürgün
9	Ahmet Osman	Asen Ognenov	Ahmet Özdemir	26.05.1941	Momchilgra d	15.05.1985 18.11.1985	15.05.1985 18.11.1988	Bobovd ol

⁷⁶ Liste, Aziz Bey'in Belene 1 ve Belene 2 adlı kitaplarından edinilen bilgiler sonucunda hazırlanmıştır. Aziz Bey, eserlerinde Belene Toplama Kampında kalan 145 kişinin adını vermiştir. Ancak bu isimlerden 86 tanesi Vildane Özkan'ın yaptığı sözlü mülakatlarla hazırladığı 131 kişilik listenin içinde bulunmaktadır (Özkan, 2010). Aynı isimler tekrardan burada verilmemiştir.

					Osobosdemi c Gümüldür			
10	Ahmet Zeynalov	Atanas Zlatev	Ahmet Yılmaz	03.02.1952	Burgaz Çorlu	21.01.1985 01.03.1985	01.03.1985 09.04.1986	Bobovd ol Sürgün
11	Ali İbrahimov Duraliev	Aleksey İvaylov Dimov	Ali Önder	11.11.1959	Sliven Çorlu	18.02.1985 16.05.1985	16.05.1985 04.04.1986	Bobovd ol Sürgün
12	Ali Osmanov Ormanliev	Angel Ognanov Orlinov	Ali Ormanlı	07.04.1940	Slivenski Çorlu	21.01.1985 03.08.1985	03.03.1985 30.07.1986	Sürgün
13	Alvan Mehmedof Köybaşıyev	Atanas Mihaylov Nikolov	Alvan Köybaşı	27.05.1953	Sliven Çorlu	21.01.1985 01.03.1985	01.03.1985 04.04.1986	Bobovd ol Sürgün
14	Basri Kazım Tata	Blagoy Krumof Tanof	Basri Tata	06.03.1941	Sredets İstanbul	18.03.1985 19.03.1985	19.03.1985 25.12.1986	Sürgün
15	Bilal Sali İsmail	Bilan Simionov İvanov	Bilal Dinci	23.03.1956	Plevenski Görükle göçmen kon.	02.07.1986 23.07.1986	23.07.1986	Bobovd ol
16	Eyüp Rüstem Mehmedali		Eyüp Rüstemoğlu	04.08.1935	Kırcaali Bursa	27.12.1984 29.12.1984	29.12.1984 15.04.1986	Sürgün
17	Vejdi Abdurahim Veli		Fevzi Öztürk	27.12.1957	Kırcaali Bursa	28.08.1985 28.11.1985	27.01.1986 15.06.1986	
18	Fikret Eyüp Rüstem	Adpllah Emunob Dhambhbob	Fikret Rüstemoğlu	18.10.1955	Kırcaali Bursa	13.03.1985 14.03.1985	14.03.1985 ?.04.1986	Bobovd ol

19	Fikret Haciyev Tahirov	Filip Miadenov Triyonov	Fikret Hacıoğlu	16.03.1937	Kırcaali Bursa	26.12.1984 03.01.1985	29.12.1984 18.09.1986	
20	Fikret Hüsan Hasan	İvan Asenov Asenov	Fikret Güçlü	21.05.1962	Şumen Bursa	31.07.1986 05.04.1987	05.04.1987 30.08.1987	
21	Halilibram İbramov Dikmov	Andrey İvanov Dimov	Halil İbrahim Kaya	20.09.1947	Kırcaali İstanbul	07.01.1985 10.01.1985	10.01.1985 04.09.1986	Sürgün
22	Hasan Mustafov Aliefendiev	Asen Mitrov Gospodinov	Hasan Çetin	02.03.1957	Burgaz Çorlu	18.01.1985 01.03.1985	01.03.1985 18.09.1985	
23	Hasan Zeynalov Çauşev	Hristo Zdravkov Çavdarov	Hasan Çavuş	05.11.1951	Sliven Tekirdağ	19.02.1985 02.03.1985	03.03.1985 04.04.1986	Bobovd ol Sürgün
24	Hasan Kazımov Rodja Mustafov	Hristo Kizilof Cenkov	Hasan Dönmez	24.04.1943	Sliven Çorlu	19.01.1985 18.02.1986	19.03.1985 18.03.1986	Sürgün
25	Hasan Mustafov Duraliev	Hristo Mihaylov Dimov		10.08.1944	Sliven	21.01.1985 03.03.1985	03.03.1985 26.04.1986	Bodovd ol Sürgün
26	Hasan İsmailov Ocakliev	Asen İvanov Asenov	Hasan Ocaklı	15.11.1950	Sliven Çorlu	22.01.1985 01.03.1985	01.03.1985 13.06.1986	Sürgün
27	Hüseyin İdris İlyas	Yuriy İliev İliev	Hüseyin Tepik	17.02.1945	Razgrad	05.02.1985 19.02.1985	19.02.1985 04.04.1986	Bobovd ol Sürgün
28	İbrahim Halilov Halilov	İvan Çavdarov Kostov	İbrahim Cambazoğlu	12.06.1936	Kırcaali Bursa	29.12.1984 12.09.1988	29.12.1984 08.04.1986	Sürgün

29	İbrahim Veliev İslamov	İvan Velev İliyev	İbrahim İslam	01.09.1957	Sliven Çorlu	07.02.1985 05.05.1985	05.05.1985 16.09.1985	
30	İsmail Mustafov İsmailov	Demir Demirev Terziev	İsmail Bayraktar	17.02.1945	Hadja Dimitrovo Starazagorsk i İstanbul	03.03.1985 06.05.1985	06.05.1985 17.04.1986	Sürgün
31	İsmail Hasanov Alıdzhıkov	İliya Asenov Antonov		20.11.1945	Sliven	20.01.1985 03.03.1985	03.03.1985 15.04.1986	Sürgün
32	İsmet Ömerov Mustafov	İgnat Uliyanov Viçev	İsmet Balkanlı	21.08.1959	Sliven Çorlu	14.02.1985 10.05.1985	10.05.1985 09.04.1986	Bobovd ol Sürgün
33	İsmail Veliyev Rubiyef	İliye Velev Rusev	İsmail Ulubey	05.09.1932	Sliven Çorlu	02.03.1985 03.03.1985	03.03.1985 11.04.1986	Sürgün
34	Kamil Amişev	Kicil Alipiev	Kamil Doğan	01.07.1954	Kpenzel Krepçe Köyü İstanbul	20.01.1985 27.01.1985	27.01.1985 09.03.1986	Bobovd ol Sürgün
35	Kazım Saliyef Tataf	Krum Saşet Totef	Kazım Tata	11.12.1915	Razgratska İstanbul		28.02.1985 24.07.1985	
36	Mehmet Sedullah Ömer	Martin Samuilov İliev	Mehmet Mumcuoğlu	24.08.1933	Kırcaali Bursa	14.01.1985 19.03.1986	14.01.1985 19.03.1986	Sürgün
37	Mehmet Mehmed Ömer	Martin Martinov Yüriev	Mehmet Mumcuoğlu	23.03.1961	Kırcaali Bursa	15.04.1986 15.02.1989	14.01.1985 19.03.1986	Sürgün
38	Mehmet İbrahimov	Milan Martin Yasinov	Mehmet Vatansever		Şumnu Bursa	01.03.1985 16.04.1985	16.04.1985 14.04.1986	Bobovd ol Sürgün

39	Mustafa Cafer Mahrem	Marin Dimitrov Mariov		11.05.1964	Yablanova	26.02.1985 29.06.1985	29.06.1985 26.04.1986	Bobovd ol Sürgün
40	Mustafa Hüseinov Musov	Maksim Harizanov Mitkov	Mustafa Arabacı	22.05.1954	Sliven Tekirdağ	11.07.1985 12.11.1985	05.04.1985 24.07.1985	Cezaevi Sürgün
41	Müçettin Mehmedov Mehmedov	Miladin Milov Milev	Müçettin Akbaşçavuş	11.02.1948	Razgrad İstanbul	14.01.1985 16.04.1985	16.04.1985 15.01.1987	Sürgün
42	Necatim Saliomov Mahmudao	Nenço Stoyçev Bıçvazov	Necattim Öztürk	05.07.1957	Kırcaali Bursa	22.08.1985 15.09.1985	15.09.1985 20.09.1986	
43	Nedjmidin Efrimov Aliev	Nedko Efremov İliev	Necmettin İnanç	23.07.1942	Razgrad Çorlu	22.01.1985 08.03.1985	16.04.1985 16.04.1986	Sürgün
44	Nuri Turgut Turgut	Nevrun Drumov Drumov	Nuri Turgut Adalı	11.09.1922	Kırcaali Bursa	10.12.1982 15.05.1985	30.06.1985 30.09.1985	Bobovd ol Sürgün
45	Ömer Osman Mamut	Todor Prodanov Martinov	Ömer Osman Erendoruk		Kırcaali İstanbul		08.03.1985 24.07.1985	Sürgün
46	Osman Caferov Mahremov	Nikalay Dimitrov Marinov	Osman Kurtuldu	10.05.1961	Burgaz Kırklareli	18.02.1985 16.05.1985	16.05.1985 09.04.1996	Bobovd ol Sürgün
47	Şaban Mümünov Yahov	Leven Yaney Yakov	Saban Güler	22.03.1957	Asenovgrad Drujba	20.01.1985 20.04.1985	21.04.1985 17.09.1985	
48	Şaban Hüseyin Rasim	Neven Sevdalinov Nevenov	Şaban Yılmaz	22.09.1939	Razgrad Adapazarı		25.03.1985 11.04.1986	Bobovd ol Sürgün

49	Sabri Kerim Hüseyin	Sıbi Martinov İvanov	Sabri Güvenç	31.05.1937	Bursa		1986 1988	
50	Sabri Hüseyinov İskenderov	Stavai Yosifov Suknarov	Sabri İskender	08.09.1947	Sliven Ankara	17.01.1985 08.05.1985	08.05.1985 06.05.1986	Cezaevi Sürgün
51	Sali Salimof Hasanof	Stoyan Semionof Asenof	Salih Mert	31.12.1934	Kırcaali Ankara		08.05.1985 14.04.1986	Sürgün
52	Sami Hüseyinov Hüseyinov	Stiliyan Yassenov Vasilev	Sami Savaş	05.08.1961	Momchilgrad		06.04.1985 06.10.1985	
53	Sefer Velief Mustafov	Severin Velkov Mollov	Sefer Oral	27.04.1947	Plovdiv İstanbul	28.12.1984 29.12.184	29.12.1984 10.04.1986	Sürgün
54	Seydali Salim Aliş	Sevdalin Çavdarof Balkanski	Seydali Akgun	04.12.1943	Burgaz Kırklareli	04.01.1985 12.11.1985	12.04.1985 25.07.1985	Cezaevi Sürgün
55	Süleyman Parlakzafer	Stefan Yuriev Miluşev	Şükrü Altak	21.03.1953	Oblast Bursa	26.12.1984 07.01.1985	07.01.1985 09.04.1986	Bobovdol Sürgün
56	Tasim Halilov Halilov	Tenço İvanov İvanov	Tahsin Sevilentürk	15.02.1948	Sofya İstanbul		01.22.1985 05.06.1986	Sürgün
57	Zekeriya Mehmedov Paşov	Zdravko Mamilov Paşov	Zekeriya Öztürk		Kırcaali Bursa	05.02.1985 16.02.1985	16.02.1985 16.11.1985	
58	Zekeriya Ahmet Hasan	Zahari Dafinof Dafinof	Zekeriya Türyılmaz	29.10.1953	Kırcaali Bursa	15.02.1985 16.02.1985	16.02.1985 16.11.1985	
59	İbryam Halil Cyudyul	İvan Hristov Georgiev		15.05.1940	Sliven	07.02.1985 19.05.1985	20.05.1985 20.05.1986	Sürgün

Kaynak: Aziz Bey, 2004a: 128-234; Aziz Bey, 2004b: 174-283.